భోగీరలోయ

ఇతర కథలు

అడివి బాపిరాజు

భోగీరలోయ
ఇతర కథలు

కథాసంపుటము

అడివి బాపిరాజు

కవితాప్రచురణ

విషయసూచిక

ఈ సంపుటిలో :

భోగీరలోయ

౧

పగపట్టిన పన్నగిలా ఆ లోయలోనికి చొచ్చుక పొయ్యాను.

ప్రతివంకరకూ ప్రత్యక్షమైన ప్రకృతి దృశ్యసౌందర్యం మహాకావ్యం లో పుటలు తిప్పినప్పటి రసానుభూతిలా గున్నది.

నాలుగు మెలికలు. ఒక్కొక్కమెలిక మూడువందల ధనువులు. అర్ధానుస్వారరూపమై ఎప్పటికప్పుడు ఆఖరులా తోచిన ఆ మెలికలో రెండువైపులా నదీ దేవత సంతరించిన నలభై నిలువుల యెత్తు నల్ల రాతిగోడలు. చెట్లు దట్టంగా పెరిగిన కొండచరియలు, వాటిపై నీలాలశిఖరాలు, కారు దున్నల్లా, భయంకరమైన ఖడ్గమృగాలల్లా పడివున్న నల్లరాతిబండల్లో, ముప్పైధనువుల వెడల్పున రాగమాలికలు పాడుకుంటూ భోగీర ప్రవహిస్తున్నది.

పారిజాతవనాలు, అడవిమల్లెలు, ఇప్పచెట్లు, చీకటి మానులు, నల్లమద్దులు, రేగులు ఆ కొండచరియలనిండా ఉన్నవి. దూరాన్నుంచి ఘంటానాదాలు, భిఖ్ఖుల మంత్రస్వనాలు తుమ్మెదల ఝుంకారాలతో, పక్షుల కలకూజితాలతో కలిసి వినవస్తూన్నవి.

విహారానికి వచ్చిన మృగినై ఆ లోయ చొచ్చుకు పోతిని. మా వాండ్లు వెనకనే నెమ్మదిగా వస్తూ ఉండిరి. “అమ్మాయీ! ఒంటరిగా ముందు వెళ్ళి పోకమ్మా!” అని మా అమ్మ అన్నమాట ఎక్కడో దూరాన్ని వినబడింది. ఒక మలుపు మళ్లింది. ఎట్టయెదుట దివ్యదర్శనం.

భోగీర ఉత్తరవాహిని అయిన అర్ధచంద్రాకారంలో నదికి ఇరవైధనువులయెత్తున రూపెత్తిన మంత్రప్రదర్శనంలా గుహలు, చైత్యాలు, విహారాలు ఒక శిల్పమాలిక, దూరాన్నుంచి కళ్లల్లో ఇంద్రధనువులాడుతూన్నవి. స్తంభాల శిల్పవిన్నాణము, చిత్రకౌశలం, విగ్రహాల సుసౌష్ఠవమూర్తిత్వము, ఆహారే! భిఖ్ఖుల కౌశేయ కాశ్మీర కుసుమవర్ణ వికాసము, విద్యార్థుల ధవళవర్ణ ధౌతవిలాసము, నాగరుల జానపదుల వివిధవర్ణ వినీత విచిత్రత్వము — ఒక్క పెద్దచిత్రంలా ప్రత్యక్షమైంది.

కళ్లు మూసుకొని తథాగతుని ధ్యానించుకొన్నాను. భోగీరాశ్రమ మహాపరిషత్తు సంఘారామానికి హృదయంలో చేయెత్తి జోహారు లర్పించుకొన్నాను.

నీళ్ళకు నదిలోకి దిగేవాళ్లు, రంగురంగుల కలశాలను భుజాలమీద అలంకరించుకొని మెట్లెక్కేవాళ్లు, యోషలు, పురుషులు, బాలికలు, భిఖ్ఖులు; ఒకసారి భావాలు హృద యాన్ని నింపి వేస్తుండగా, ఒకసారి భావాలు లేని చైతన్య రహిత హృదయం కలదాన్ని అవుతూ ఆగిపోతిని. పై నుండి విద్యార్థులు, భిక్షకులు, నా కేసి తేరిపార చూస్తున్నది నేను గమనించనే లేదు. ఆ ప్రథమదర్శన ముహూర్తము పరమ పూజ్యమైంది.

ఆ పవిత్రప్రదేశంలో అడుగుపెట్టి అపశ్రుతి మ్రోయించలేదు గదా నేను? ఏదో సిగ్గు అలుముకుపోయింది.

మా గురువులు శిల్పార్ణవులు. ఆయనమోము హిమాలయశిఖరం లా శాంతిపూరితమైంది. ఆయన సాధారణంగా మాట్లాడరు. అనే నాలుగుముక్కలూ సూక్తాలై, సూత్రాలై ప్రత్యక్ష మవుతూ ఉంటవి.

చిన్నతనాన్నుంచీ చిత్రలేఖనాది కళలంటే చెలిమి కత్తెల్లా ఆడుకొంటూ ఉన్న నన్ను ఆ ఉత్కృష్ట విద్యలో సంపూర్ణ యోగనిష్ఠాపరిపూర్ణను చేయడానికై మాళవ మహారాజ్యభార ధౌరంధర్యులైన మాతండ్రిగారు, మహా మంత్రులు ఆనందవసువులవారు నన్ను ఈ ఆశ్రమానికి ఒక్క పవిత్రముహూర్తాన పంపించినారు. మా కుటుంబం అంతా వచ్చి మా నాయనగారు ఇదివరకే నిర్మించిన గుహా చైత్యాన్ని అలంకరింపించ ఆజ్ఞ యిచ్చినారు. అలంకారాదికాలన్నీ పూర్తికాగానే మహోత్సవంతో ఆశ్రమచార్యులకు సమర్పించాలని మా నాన్నగారి సంకల్పము.

ఆ గుహా విహారానికి ప్రాంగణమంటపము పూర్తి అయ్యింది. స్తంభాలు, శిల్పాలు, విగ్రహాలు, భిక్షులు

నివసించడానికి లోనిగదులు, శిలాతల్పాలు, ద్వారశిల్పాలంకారాలు, గర్భగృహశిల్పాలు, తథాగత గంభీర శిల్పమూర్తి, ఆసనము, ఛత్రము, తోరణాలు, ధర్మచక్రము — అన్నీ పూర్తిఅయ్యాయి, వివిధదేశాలనుంచి శిల్పము, చిత్రలేఖనము నేర్చుకోవచ్చిన శిష్యులు, పనివాండ్రు చిత్రలేఖనాలంకారము పూర్తి చేస్తున్నారు.

మహాశిల్పి, చిత్రభవన నిర్మాణ కళాకౌశలి మా గురువులున్నూ తమ శిష్యులతోపాటు మధ్యమండప మంతా జాతకగాథలు, అలంకారచిత్రములు వేస్తున్నారు.

ఒకచోట ఒకశిష్యుడు చిత్రకల్పనచేసి గురువులకు చూపిస్తున్నాడు. గురువులు దానిని సవరించి వేయవలసిన వర్ణాలు చెప్పి వేరొక చోటకు వెళ్తారు. వర్ణాలు పూర్తిచేసి వేరొకశిష్యుడు నివేదిస్తాడు. గురువులు రంగుల పాత్రలలో తూలికలు ముంచి చిత్రంలో తప్పు దిద్దుతున్నారు. గురువులే వేరొకచోట రూపకల్పన కల్పించి నలువురు శిష్యులచే వర్ణాలు నింపించుతున్నారు. చిత్రకల్పన, రూపసృష్టి, వర్ణికా పూర్ణము అంతా మా గురువులే కొన్ని చోట్ల సంకల్పించి అద్భుతభావాత్మక కళావైదగ్ధ్యము ప్రత్యక్షముచేస్తున్నారు. దినముదినమూ ఆ విచిత్రోత్సవము సందర్శిస్తూ గుండెలు నృత్యాలుసల్ప ముగ్ధనైపోతూ ఉంటిని. నా కళ్లు అరమూతలు పడినై; నా యవ్వనము పొంగి దిశలంటినది. నా అంగుళులు విధాతృసృజనా భావాలై కల్పనకై యోగనిష్ఠ వహింప ఉన్ముఖాలైనవి. ఆజ్ఞ కై గురువుల కడ మోకరిల్లి నాను.

౨

ఎవరో బాలిక నా యెదుట మోకరించింది. ఆ మూర్తి వస్తూఉన్నదని గ్రహించడం తోనే కన్నులు చటుక్కున మూసుకున్నాను.

"ఎవ రీ మె?"

ఆమెతోకూడా వచ్చిన ఒక వృద్ధ —

"స్వామీ, ఈ బాలిక మాళవప్రభుని మేనమరదుల వారున్ను, మాళవదేశానికి ముఖ్యమంత్రులున్ను అయిన ఆనందవసువులవారి ఏకతనయ. చిన్నతనాన్నుంచీ చిత్ర లేఖనములో మంచి చాతుర్య మలవరచుకొన్నది. ఐనా ఆమె శక్తికి తగిన గురువులు

లభించకపోవటంచేత విద్య వృద్ధిపొందినది కాదు. జినదేవుని ధర్మప్రచారం లా, తమ కీర్తిన్నీ లోకాల్ని ఆవరిస్తూ వుండటం చేత తమ పాదసన్నిధిని శుశ్రూషచేయటానికని మా అమ్మాయిగారు వచ్చారు. చిత్ర విద్య ద్వారా నిర్వాణ మార్గాన్న న్వేషించటానికి మా అమ్మాయిగారికి దీక్ష యివ్వవలసినదని ఆనందవసువుల వారున్నూ, మేమున్నూ ప్రార్థిస్తున్నాము."

"ఎవరయ్యా, అక్కడ? ఈ పిశాచాలని నాదగ్గర కెవరయ్యా వదిలిపెట్టింది? గురుద్రోహం తలపెట్టిన పాపాత్ము లైన శిష్యు లెవరయ్యా వారు?" అని పెద్ద గొంతుకతో అరచినాను.

ఆ వృద్ధ అంతట "అమ్మాయిగారు! లెండిపోదాము" అనుచుండ, నేను చెంగున ఆమె పైనుండి దాటి ఏదోగొణుగు కొంటూ వెళ్ళిపోయినాను. వాఘీరాశ్రమ సంఘాచార్యులైన సత్యశీల భిక్షాచార్యుల కడకు చేరుకొన్నాను. సత్యశీలాచార్యులు నూరేండ్ల వృద్ధు. సర్వశాస్త్ర సంపన్నుడు. ఇంతైనా వీడిపోని శక్తిసంపన్నుడైన ఆ మహాత్ముడు నన్ను ప్రక్కనున్న కుశాసనముపైన అధివసింపజేసి, "తండ్రీ! ఏమంత తొందరపాటుతో వస్తూన్నావు?" అని ప్రశ్నించాడు.

పవిత్రులైన ఆచార్యుల వారి పాదాలకు నమస్కరించి "భయంకరమైన ఒక విషయాన్ని తమకు చెప్పదలచుకొన్నాను. ఈ ఆశ్రమానికి ప్రథమంలో నేను వచ్చినప్పుడు నాకు రెండవ జీవితంలాంటి ఆశయాల్ని కొన్నిటిని తమతో మనవిచేసి, తమ ఆజ్ఞతో పరమశ్రమణకుడు నాకు ప్రసాదించిన ఈ నా కొద్దివిద్యను సంఘానికీ, లోకానికీ అర్పించాలని ఈ సంఘారామం ప్రవేశించాను."

"అవును, ఆ ఆశయాలకు భంగం యేమి వచ్చింది తండ్రీ?"

"ఒక బాలికకు నేను చిత్రవిద్య నేర్పాలట, స్వామీ!"

"మాళవ మహామంత్రి ఆనందవసువు పాప మెరగని తన కుమార్తెకు నీచేత విద్య నేర్పించాలని ఆశించి తథా గతుని పాదంమ్రోల ఆశ్రయిస్తున్నాడు, బాబూ!" "నా నియమానికి వ్యతిరేకం గదా, ఆచార్యదేవా?"

"అంత కఠిననియమం యెందుకు పూనావో నేను తెలుసుకోడానికి ప్రయత్నంచేయలేదు. నిన్నూ అడగలేదు. పురుషునికి బద్ధశత్రువు కాదగిన అవమానం స్త్రీ యేమి చెయ్యగలదు, తండ్రీ? పురుషుని ఉత్తమశక్తిని పైకి విజృంభింప చేయడానికి స్త్రీయున్నూ, స్త్రీయొక్క పవిత్రశక్తిని తేజరిల్ల జేయడానికి పురుషుడున్నూ వుద్భవించారు. పవిత్రులయిన నాగార్జునాచార్యులవారి ఉపదేశం అట్టిదే; తథాగతుని పవిత్ర ధర్మమూ అదే!"

"అలాగయితే భిక్షుక, భిక్షుణీ దీక్షలెందుకు గురుదేవా?"

"ఓయి వెఱ్ఱివాడా! దీక్షలేనిదే నిర్వాణమార్గం యెట్లా అన్వేషిస్తావు? ప్రాపంచిక దూరుడవై ప్రాపంచికాతీతమైన ధర్మాన్ని అన్వేషించాలి. ఆ దీక్షలో, ఆ తపస్సులో స్త్రీ పురుష లోకళ్ళకొకళ్లు అడ్డం రాకూడదు; అంటే, స్త్రీపై పురుషునికి వాంఛా, పురుషునిపై స్త్రీకి వాంఛా పోవాలి. అంతవరకు ప్రపంచంలో వుండే జినభక్తులై ధర్మ మార్గావలంబకులై చివరకు ప్రపంచం వీడి నిర్వాణార్థులు కావాలి."

“ప్రభూ! నాగార్జునాచార్యదేవులు నివసించిన పవిత్ర సంఘారామం వున్న శ్రీపర్వతపురం కృష్ణాతీరాన్న వున్నది.”

“అవును, ధాన్యకటక నగరానికి యెగువను.” “అక్కడ ఒక శిల్పి ఆంధ్రబ్రాహ్మణ యువకుడు వుండేవాడు. అతడు సాంఖ్యాయన సగోత్రుడు. ఇక్ష్వాకు మహాప్రభువుల ఆస్థాన శిల్పి.”

“బౌద్ధ దీక్ష వహించినవాడా?”

“బుద్ధదేవుని విష్ణుని తొమ్మిదవ అవతారమని నమ్మిన వాడు. శిల్ప కర్మ రీత్యా మోక్షం చూరగొనా లన్న సంకల్పం కలవాడు. సౌందర్య తత్త్వోపాసి.”

“బుద్ధుడే పరమావతారం. ఆతని పూర్వ అవతారాలలో ఒకటి విష్ణు అవతారం.”

“ఆ శిల్పికి వసంతపుష్పాల సౌరభము, నీలాకాశము, మేఘాల నీలి అంచులు, చిరుగాలిలో పుట్టిన చిన్న కెరటాల మీద ప్రసరించి తళుకుమనే చంద్రకిరణాలు, సెలయేటి పతనాల తుంపురులు, ఇంద్రధనస్సు అంచులు, లేడి కూనల ముట్టెలు, సుందరీమణుల అపాంగ వీక్షణాలు పులకరాలు కలుగజేసి అతన్ని శ్వేతతారాదేవి పాదాల కడ మోకరిల్ల జేసేవి.”

“ఇంత నశ్వరమైన సౌందర్యాన్నా అతను ఆరాధించినది?”

“ప్రభూ? సంఘారామంలో, రాజ ప్రసాదాలలో అతడూ, అతని శిష్యులూ సృష్టించిన శిల్పాలూ, చిత్ర లేఖనాలూ, ఆ యా నగరాలలో ఆతడు నిర్మించిన భవనాలూ, స్థూపాలూ లోకమోహనమై వెలిగాయి.” “పరమదేవుడైన మహాశ్రమణకుని గొప్ప భక్తుడే.”

“చిత్తం? ఆతడు ఇక్ష్వాకు రాజకుమారి నొకర్తెను ప్రేమించాడు. ఆమె అతని దివ్యప్రేమను గౌరవించి తిరిగి ప్రేమించినట్లు అభినయించింది.”

“ప్రేమించనే లేదా యేమిటి?”

“స్వామీ! ఆమె శుష్కహృదయ, వృథాడంబరం కలిగిన విచిత్రస్వరూపమైన శూన్య జీమూతం వంటిది. అతని ప్రేమ లోకాల నావరించింది. ఆమె అంతకన్న అనంతమైన ప్రేమలో ఆతన్ని ముంచివేస్తున్నట్లు నటించింది.”

“ఏ మా వెఱ్ఱి ఆ బాలికకు?”

“స్వామీ! స్త్రీ హృదయం యెవ్వరు యెరుగగలరు? రాజబంధువైన ఆమె తండ్రిని ఆమె పాణిగ్రహణానికై ఆ శిల్పి యాచించాడు. తండ్రి సంతోషముతో అనుమతి యిచ్చాడు. కాని కపట నటనానటి, కర్కశహృదయమైన ఆ బాలిక ‘నే నేమిటి! ఈతనిని పెండ్లి చేసికోవట మేమి’టని వెడనవ్వు నవ్వింది. ఆ శిల్పి హృదయంలో చీకటి ఆవరించుకుంది. భయంకరమైన తుఫానుమబ్బులు పట్టినవి. దావానలం అడవుల్ని మండించినప్పుడు వుద్భవించే పొగ అతని జీవితాన్ని క్రమ్మివేసింది. ఆతనికి దైవం లేడు, బుద్ధుడు లేడు, ధర్మం లేదు, ప్రేమ లేదు.”

“ఎంత వెఱ్ఱివాడై పోయినాడు!”

"వెఱ్ఱివాడు కాదు స్వామీ! సర్వజ్ఞానమూ నశించి పోయిన పిచ్చివా డయిపోయినాడు. ఆతని జీవితంలోని దుర్భర విషాదము హాలహలమై సమస్త భువనాలూ దహించటానికి బయలుదేరినట్లయింది. దేశాలు తిరిగి తిరిగి ఈ ఆశ్రమానికి చేరుకొన్నాడు."

"ఓయి వెఱ్ఱిబాలుడా! ఇంత విషాద గాథా నీది? అందుకనా స్త్రీలోకం మీద నీ కింత కోపము?"

"కోపము కాదు, భయము స్వామీ! తమ పాద సన్నిధి చేరుకుని కొంత వూరట పొంది జగద్గురువైన పరమ శ్రమణకుని అవతార మూర్తులైన మీకు నా సేవ అర్పించి భౌతిక వాసనల నుండి దూరమై నిర్వాణానికి అర్హత సంపాదించుకోటానికి దీక్ష వహించాను. నేను పూనిన ప్రతిజ్ఞలు తమకు నివేదించి శిల్పకళాదీక్షకు పూనాను. ఈ విషాద చరిత్రుణ్ణి ఒక బాలికకు గురువుకమ్మని ఆజ్ఞాపించటం నా మోక్షానికి నన్ను దూరం చేయటం అని మనవి చేసుకొంటూన్నాను."

"బాపూ! బుద్ధదేవుని పరమ కరుణచేత అనన్యమైన మానవసేవ నాకు లభించింది. లోకాన్ని సంతరించటానికి పూనుకొన్న నాకు మానవహృదయం పూర్తిగా తెలుసును. శిల్పివైన నీ చిత్తవృత్తిలో ప్రేమ నశింపక లోతుల అణగి వున్నది నిర్వాణ పథార్థివై యున్న నీవు స్త్రీ విషయమై భయము సంపూర్ణంగా నాశనము చేసికో వలసి వుంటుంది. స్త్రీ మాయాదేవి యొక్క అంశ; ప్రజ్ఞాపరిమిత, శ్వేతతారాదేవి. ఈ బాలికకు నీవు చిత్రలేఖన విద్య నేర్పి నీ తపస్సు పూర్తి చేసికో. భయపిశాచము నీ హృదయాన్ని ముక్కలు చేయకుండా చూచుకో!"

మేము ఒక్క విఘటికాకాలము నిశ్చలులమై, వేణు వనము అను పేరుగల ఆ మహాచైత్యంలో సంధ్యాకాలము దోరరంగుల పాకించేవరకు ధాన్యకటకపు పాలరాతి బుద్ధదేవుని విగ్రహాలల్లా కూర్చుండిపోయాము. నా హృదయంలో జడత్వ మావరించింది. దూరాలపుట్టి యోజనశతాలు ప్రవహించి, ప్రవహించి, వొడ్డుకుచేరి విరిగిపోయే కెరటంలా నా ఆలోచనలు వికలాలు అయిపోయినవి.

3

జ్యోత్స్నాప్రియ నాములైన మా చిత్రాచార్యులు విసవిస వెళ్ళిపోవడం తోనే అక్కడ ఆగలేక పరుగిడిపోయినాను. నా హృదయం పచ్చి మృణ్మయపాత్రలా ఛిన్నమై పోయినది. దాసీజనము ఆశ్చర్య పడుతూ వుండగా, తల్లి వెల వెలపోతూ వుండగా, విస విస నడిచి 'మాళవ మహారాజ విహార'గుహలోనికి పరువిడిపోయి మంచముపై నాథునిచే నిరసింపబడిన ఉమాదేవి చేతిలోని పూలదండలా ఒళ్లుతప్పి పడిపోయాను.

నాకు మెలుకువ వచ్చేటప్పటికి విహారమంతా చీకటిలో వున్నది. ఎక్కడో రెండు నేతి దీపాలు మినుకు మినుకుమంటూ మిణుగురులులా వున్నవి. ఆ చీకట్లోంచి గుహ లోని స్త్రీ పురుష చిత్రమండల మంతా నా వైపే కరుణ హాసావలోకనములతో పరిశీలిస్తున్నది. నా మంచానికి దగ్గిరగా మహాగురువు సత్యశీల భిక్షాచార్యులవారు కాలాతీతమైన స్వరూపంతో, పరమదయను ప్రసరించే వెన్నెలలు నింపే చూపులతో, ఆ ముదుసలి పెదవుల వరపూరితమైన నవ్వుల వెలిగిపోతూ వుండగా చూస్తూవున్నారు.

మత్తు నెమ్మది నెమ్మదిగా విడిపోయి బుద్ధి నిర్మలమై లోకజ్ఞానమువచ్చి చటాలున లేచి నిలుచుంటిని. పడబోయిన నన్ను మా వృద్ధదాసీ పట్టుకొని "ఆచార్యులవారికి నమస్కారము

చేయి తల్లీ," అని ఉపదేశించింది.

ఆ వృద్ధాచార్యుల పాదాలకడ మోకరిల్లి పోయినాను.

"అమ్మాయీ! నీ దీక్షకు చాలా సంతోషము. ఎందుకమ్మా శిల్పమంటే నీకింత మమకారము?"

"స్వామీ! ......"

"ఊరడిల్లి చెప్పమ్మా, తల్లీ! తొందరలేదు."

దాసీజనము భక్తితో కొనివచ్చి అర్పించిన పీఠముపై శాంతపవిత్రులైన ఆ వృద్ధ భిక్షులు అధివసించినారు. ఆయన కడనే తలవంచి కూరుచున్నాను.

నా గొంతులో నుండి వినబడీ వినబడని స్వరము మాత్రమే ప్రవహించినది.

"స్వామీ! చిత్రకళ నేర్చికోని నాడు నా జన్మం వృథా! నా పూజ నుసి అయిపోతుంది. నే నింక తీరని యీ గాఢపవిత్ర వాంఛను భరించనూ లేను; తోలి వేయనూ లేను."

"అదేమిటమ్మా వెఱ్ఱిబాలికా! ఇంక నీకు చిత్రకళ నేర్పే వారే లేరూ?"

నేను చటాలున లేచి కూచున్నాను. "స్వామీ! నేను అందరి చిత్రలేఖనాసామర్థ్యమూ పరిశీలించినాను. ప్రజ్ఞా రహితులదగ్గిర అభ్యాసము వున్న విద్య కొంచమూ నశింప జేసుకోడానికే గదా?"

"సరే నమ్మా! జ్యోత్స్నా ప్రియశిల్పాచార్యులవారిని నీకు చిత్ర విద్య నేర్పడానికి వొప్పించాను. కాని వారు కొన్ని నియమాలు కోరారు. వారు చిత్రిస్తోవుంటే వెనక నుంచి చూచి నేర్చుకోవాలట; ఎదుట బడకూడదు. వారు లేనప్పుడే గోడలపై చిత్రలేఖనము కల్పించాలట. అది వారు తర్వాత దిద్దగలరు. ఫలకాలపై రచించిన నీ చిత్రాల్ని వారికడకు సేవకులచేత పంపిస్తే వారు సరిచూడగలరు..."

"స్వామీ! ఏలాంటి నియమము శాసించినా సరే, నాకు చిత్రవిద్య ప్రసాదిస్తేచాలు. నేను ధన్యురాల్ని; నా జన్మం అంతా తరించింది."

కులపతి సత్యశీలాచార్యులు వృద్ధత్వములోకూడా కాంతి వీడని తన కన్నులతో నవ్వుకొంటూ వెళ్ళిపోయారు.

ఈ వరము నా కేలా ప్రసాదింపబడింది! ఎంతటి అపూర్వ సంఘటన! ఈ భిక్షను, పూవు మధువును దాచు కొని సంభావించినట్లు యెంత పూజింపగలనో : తీగలలో స్వరాలు చేరినట్లు, వసంతంలో సౌరభాలు పొదువుకు పోయినట్లు నాలో ఈ శిల్పవిద్య హత్తుకు పోవాలిగాక!

౪

త్వరలో శుభముహూర్తం చూసి నా కడ ఈ విచిత్రపద్ధతిని చిత్రవిద్యను అభ్యసింప దీక్ష వహించింది అబాలిక. ఆమెపేరు కల్హారమాల యట. విషాలు హృదయాలల్లో దాచుకొన్న ఈ పాపజన్మలకు, మారపిశాచి ఆయుధాలకు చక్కని పేర్లుమాత్రం పెడ్తారు వెఱ్ఱివాళ్లయిన

పురుషులు. జినదేవుడు స్త్రీత్వంతో లోకాలు ఎందుకు మలినంచేశాడో! బుద్ధ దేవునికి పవిత్రమైన ఆ నలభైరోజుల మహాతపస్సులో జరిగిన పరీక్ష నాకు ఎన్నిసంవత్సరాలు జరుగనుందో.

ఆ బాలిక రచించే చిత్రాలల్లో ప్రజ్ఞ ఉన్నది. వర్ణ జ్ఞానమూ బాగానే తెలుసును ఆడవాళ్లు రేఖానైపుణ్యాం ఎలా సంపాదించుకోగలరు చెప్మా. ఈ చిన్నది తీర్చైనరేఖలు ప్రవహింపజేస్తో వుంది. ఎక్కడో తప్పువస్తూ ఉన్నది, నిజమే కొందరు విద్యార్థులు ఇన్ని సంవత్సరాలు నేర్చుకుంటూ గూడా ఇప్పటికీ రేఖాశక్తి అలవడజేసుకో లేకుండా ఉన్నారు. ఆమె కుంచెలు ఆమే కట్టుకుంటుందిట — విచిత్రమే. అతిలలితాలైన వేళ్ళల్లో శక్తి ఉండదుకదా! ఈ బాలిక వేళ్లు పురుషునివేళ్లల్లా ఉంటవేమో. ఆ బాలికే పురుషునిలా ఉంటుందేమో, మెరుములా వచ్చి నా దగ్గిర వాలినప్పుడు అస్పష్టంగా తోచింది నా కా మూర్తి. ఆ రూపము సుందర విగ్రహమే. ఛీ! ఈ స్త్రీనామక పిశాచిని ఎందుకు తలపోసు కొంటున్నానో.

ఆమె రచించిన చిత్రాలు సవరించడం నా కా రోజుల్లో ఎంతో హేయమైన పనై వేధించింది. నేను సృష్టింప సంకల్పించిన శిల్పాలుగాని, చిత్రాలుగాని నా హృదయం లోనే ఇంకిపోయినవి. కీలుబొమ్మలా ఏదో దిద్దేవాణ్ణి, లోలోన మన్యుపుజ్వరం బాధించేవాడిలా చిక్కిపోయినానట. నెమ్మదిగా చేతులకు ఒణుకు ప్రారంభిస్తుందా అన్న భయము అంకురించింది. ముప్పదిఐదేండ్లు నడుస్తూ ఉన్న నా జవ సత్వాలు నాకు దూరమైపోతున్నవి. తప్పనిసరిగా విద్యార్థులకు విద్య నేర్పడం ఎల్లాగో పెట్టుకున్నాను. తక్కిన కాలాలు మా విహారగుహలో అంతరకందరంలో ఆ కఠినశిలావేదికపై పండుకొని ఉండడమే తప్ప అడవులలోనికి విహారానికి వెళ్లలేకపోయే వాడను.

ఒకరోజున కల్హారమాల రచించిన చిత్రము సవరించ డానికి మాళవమంత్రిగారి విహారానికి పోయినాను. నేను రచించిన బోధిసత్వునిప్రక్కనే ఒక బాలికామూర్తి చిత్రాన్ని చూచినాను. ఎవరు చిత్రించినారు ఆ బొమ్మను? ఎందుకు చిత్రించినారు? నా ఆజ్ఞ లేనిదే ఏ మూర్ఖుడు చిత్రించ సాహసించాడు? ఆ విగ్రహము విస్తుపోయినట్లు నా వైపు చూస్తూ ఉన్నది : గాలి పిలుస్తున్నట్లే ఉన్నది. కొంచెము సంప్రదాయ విరుద్ధముగా ఉన్నది. సమభంగాకృతిని త్రిభంగమూర్తి కడ కల్పించుట అపశ్రుతిభూయిష్ఠము.

ఇంతలో ఆ విగ్రహము కదిలి నెమ్మదిగా చేతులు జోడించి తలవంచుకొన్నది. అది మూర్తికల్పన కాదు; ప్రాణపూరితమైన బాలికామూర్తి. నా గుండె ముడుచుకొని పోయింది, విస్ఫారితమైపోయింది. మహావేగాన భేరీభాంకారాలు వాయించ నారంభించింది. చైతన్య రహితుడనై అట్లనే నిలుచుండిపోయాను.

ఆ సౌందర్యము అలౌకికము. ఆమెముఖాన నిశ్చలత్వము, ప్రజ్ఞాపరిమితత్వము, శాంతి, నిర్మలకోమలకాంతి, అత్యంత నిగూఢసత్యము తాండవమాడుతున్నాయి. స్త్రీ మొఖము చూడనన్న నా ప్రతిన నట్టేట సుడిగుండాలలో మునిగిపోయినది.

"నువ్వు దేవబాలికవా?" అని గబగబ ముందుకు బోయి ఆమెను ప్రశ్నించాను.

"ప్రభూ! — నేను — కల్హారమాలను — మాళవమంత్రి — కుమార్తెను —"

"నా శిష్యవా ? హ, హ, హ, హ..." అని వెడనవ్వు నవ్వుతూ చివాలున వెనక్కితిరిగి ఆ అడవులలోకి మహావేగాన వెళ్ళిపోయినాను. నా హృదంతరాళాల కారు చీకట్లు కానట్టి, వెలుగు కానట్టి శూన్యమేదో ఆవరించుకుంది. నా ఒళ్లు కంపించింది. నేను భరించలేని భయంకరానందము పరవళ్లు కట్టి నన్ను ముంచి, సుళ్లలో తిప్పి, అతిలోతులకు లాగి,

ఎక్కడకో విసిరికొట్టింది.

భయంకర మృగాలు ఆ అడవులలో సంచరించుతూ వుంటవనే మాట మరచిపోయి నేనే నిశాచరమైన వ్యాఘ్రము వలె ఆ చెట్ల నీడల్లో పడివుంటిని. రాత్రల్లా దూరాన తోడేళ్లు, చిరుతలు అరుస్తూ వున్న విషయమే గ్రహించ లేదు.

నాకు పెనుభూతాలు కనబడలేదు; పాముల బుసలు వినబడలేదు. విషపుచెట్టుయొక్క లేత ఆకు యెంత కోమల సుందరమై వున్నప్పటికీ, అది విషపూరితమే అయినట్లు, సౌందర్యం పుంజీభవించిన స్త్రీ మూర్తులన్నీ విషపూరితలే. ఈ విషయము సేవించిన్నీ దహించబడకుండా జినదేవుని కరుణ వల్ల ఒకనాడు బయట పడ్డాను. నేడు మళ్ళీ ఈ విష ప్రయోగం యే మహత్తర కారణం చేత నన్ను తాకిందో! అమిత జాగ్రత్తతో గమనిస్తూవున్న నా దీక్ష కర్కశహస్తాల పాలబడి, కటిక నేలబడిన మట్టి బొమ్మలా ముక్కలు ముక్కలైపోయింది. ప్రపంచానికి దూరంగా వుంది గదా అని ఈ సంఘారామానికి చేరాను. ప్రపంచమే తరుముకుని తరుముకుని, ఇంద్రుణ్ణి తరుముకు వెళ్లిన బ్రహ్మహత్యా పాతకంలా, నన్ను వెంబడించింది. ఏనాటి ప్రారబ్ధ మిది?”

ఆ బాలిక యెంత నిర్మల చరిత్రం నటిస్తూన్నది! అతి నిర్మలమైన నీళ్లు కలిగిన కాసారం లాంటి హృదయం కలిగిన మనిషిలా వుంది. ఆమె దివ్య సౌందర్యాన్ని రసపూర్ణమైన కళాస్వరూపం లోనికి దింపటానికి సమయాలు పాటింప నవసరం లేని దివ్యచిత్రమూర్తిత్వంలా వున్నది. ఇంత అందము విషపూరితమై వుండగలదా? ఆ ఇక్ష్వాకు బాలిక మాత్రం సౌందర్యవతికాదా? చలించిన ఈ నా మనస్సును కట్టివేయటానికి తపస్సులో నా మనస్సును పవిత్రం చేసికోవాలి.

ఇంతట్లో తూర్పుదెసను యెఱ్ఱజీరలు సాగినవి. ఏలాగో ఆశ్రమానికి చేరుకొన్నాను. ఈ బాలికకు యింక విద్య చెప్పకుండా వుండడానికి వీలులేదు. సత్యశీలాచార్యులవారి ఆజ్ఞ అనుల్లంఘనీయము. ఈ దివ్యవృద్ధుడు తన ఆజ్ఞతో నన్ను కట్టివేసినాడు. ఆ బాలికకు చదువు చెప్పమని నన్ను వొప్పించే సందర్భంలో యేవో విచిత్రమైన — భావగర్భితమైన మాటలన్నారు. ఆయన మాట లమోఘములు: సత్య స్వరూపములు. ఇప్పుడు జరిగినదంతా వారికి నివేదించి వారి యాదేశానుసారంగా నడుచుకోవటమే నా ధర్మం అని నిశ్చయించు కొన్నాను.

దర్శించిన మరుక్షణంలో సత్యశీల భిక్షాచార్యులవారు చిరునవ్వు నవ్వుతూ నన్ను కూర్చుండమని సైగచేసి, ‘నాయనా! నీలో శుభపరిణతి ఆసన్నమయ్యే ధర్మసమయం వచ్చింది. నీ సంఘసేవ సంపూర్ణత తాల్చాలి...’

“స్వామీ! నేను అవమానం పొందటమే ధర్మసేవా? వేళాకోళమే ఎరగని తమ మాట యీ రోజున యీలాగున చిరునవ్వులతో నిండియున్న దేమి? అది నా కర్మ మనుకొని నేను వూరడిలాలి గాక!”

“ఓయీ! సౌందర్యతత్త్వోపాసీ! నీ చిత్రలేఖన విద్యలో ఒక్క చిన్న దోషమున్నదని నీవు గ్రహించలేదు. కరుణ నీ విగ్రహాలల్లో మూర్తించలేదు. సంప్రదాయ జనితాలై, మూర్తిలో— రూపకల్పనలో ఏ మాత్రమూ లోటు లేని చిత్రాలను యెన్ని కల్పించినా, వాటిలో కరుణ తొణికిసలాడటం లేదు. తండ్రీ! కరుణ నశించిపోయిన మరుభూమి యైన నీ ప్రజ్ఞ “ఏకోరసః కరుణఏవ” అనే మాట మరచి పోయింది. నీ బోధిసత్త్వుల చూపుల్లో కర్కశత్వం వున్నది. యోగం వున్నది. బుద్ధుడు పరమకరుణామూర్తి తండ్రీ! అహింసాపూర్ణావతారము.

చేతిముద్రలలో, భంగిమాలలో, వివిధస్వరూపములైన దృష్టులలో సంపూర్ణ సత్యమైన దివ్యత్వం లేదు. ప్రాపంచికరూపమైన దివ్యత్వమే కరుణ. ఈ ముక్కలు నే నన్నానని విషాదపడకు. కొరతవడిన నీ పూజ పరిపూర్తి చెందవద్దా!"

మరిన్నీ కలవరంలోపడి మా విహారం యెలాగో చేరుకొని అక్కడ దివ్యభిక్షుని విగ్రహం మ్రోల నా తల వాల్చి కాంతికై యాచించాను. ఘటికలు జరిగిపోయినవి. వరములా నా మార్గము నాకు ప్రత్యక్షమైంది. "నా బొమ్మలలో కర్కశత్వ మున్నదా, ప్రభూ? ఇన్ని సంవత్సరాలూ నా తపస్సులో చంద్రగ్రహణంలా అసంపూర్ణత్వం వరించుకొనే వుందా?" "నీ నియమాలని భగవంతుని కర్పించి మానవ శీల మందు విశ్వాసంతో చిత్రకళాదీక్ష నెరపవయ్యా" అని నాకు పరమగురుని ఆదేశం వినబడి న ట్లయింది.

౫

నన్ను చూస్తూనే మా గురుదేవులు, తాను తా గానట్లు "నువ్వు దేవబాలికవా?" అని ప్రశ్నించినప్పుడు యేదో నిర్వచింపజాలని ఆనందంతో వొణికిపోయ్యాను. సామాన్యమైన మూర్తైనా అనన్యమైన యేదో వెలుగుతో మహాసౌందర్య మూర్తిలా తోస్తారు. ఉత్తమ శిల్పమూర్తి లక్షణాలు ఆయనలో కొరతపడినా కొరత పడినట్లే వుండవు. ఆ రావడం వచ్చి నా బుజాలు చేతులతో అదిమిపట్టి ఇటు అటు వూపి, 'ఏల ఈ తప్పిదం చేశా'వని నన్ను శిక్షిస్తే, నా జన్మ పవిత్రమైందని వూహించుకొనేదాన్ని. ఆ క్షణంలో ఆయన దివ్యుడే అయిపోయినాడు. ఆయన వేపు న న్నేదో విచిత్ర శక్తి ఆకర్షణ చేసింది. ఇంతలో ఆయన మటు మాయమై పోయినాడు. నా తప్పిదానికి నివృత్తి వున్నదా? ఈ సత్పురుషుని తపస్సు భంగం చేయటాని కుద్భవించిన పాపినా నేను? పవిత్రమైన ఆయన నియమానికి భంగం చేశాను తత్ఫలితంగా, ఏ నియమాలూ లేకుండా చిత్రవిద్య నేర్చుకోనటాని కందరూ రావచ్చునని ఆయన ప్రకటన చేశారు. ఆ మరునాటి నుంచీ ఆయన నన్ను తన కడకే పిలిపించుకొని చిత్రవిద్యలోని రహస్యాలు మహా గాంధర్వంలా ఉపదేశించ మొదలుపెట్టారు. ఆయన రూపమే మారి పోయింది. ఏదో వింత శక్తి చేత అలుముకుపోయినారు. కొద్ది మాటలతో మాత్రమే వినేవాళ్ళ తృప్తిని తీర్చే ఆయన ఆ నాటి నుంచీ ఝరీవేగంతో, తియ్యని గొంతుకతో ఘటికలు ఘటికలు మాట్లాడేవారు. ఎందుకో? ఏవేవో ప్రశ్నలు నాపై వర్షము కురిపించే వారు. ఆ రోజుల్లో నాకు కలిగిన ఆనందాన్ని వర్ణించలేను. ఆయన కడ సంతతము వుండ బుద్ధి. ఆయన పాదాంగుళులను పువ్వుల మొగ్గలను ముట్టినట్లు ముట్టి కళ్ళ కద్దుకోవటానికి కాంక్ష. ఉన్నట్లుండి నా కేదో వివశత్వం!

"కల్హారమాలికా! ఈ చిత్రవిద్య పూర్తియైన ఆ వెనక నీ వేమి చేయదలచుకొన్నావు?"

"బుద్ధదేవుని చరిత్ర రచించుకొంటూ నా జీవితం పవిత్రం చేసుకోవాలన్న కోరికే నన్ను కదిల్చి వేస్తోంటుంది. అంతకన్న నా మొరకు హృదయాని కేమీ తోచదు."

"మానవుల్లోని దివ్యత్వమే కళాస్వరూపమై వెలువడు తుంటుంది. నిశ్చయమే. కాని వివాహమైన వెనక నీ దీక్ష యెట్లా సాగుతుంది కుమారీ?"

"ప్రభూ! నేను వివాహమే చేసుకోను."

"అది అసంభవము. మీ తండ్రిగా రేరాజన్యునికో నిన్ను నివేదిస్తారు. నీవు మహారాణివి కావలసిన యోగమున్నప్పుడు ఆ యోగాని కెట్లెదురీదగలవు?" "నా జన్మమంతా తమ పాదాల దగ్గరే విద్య నేర్చుకొంటూ శుశ్రూష చేస్తూంటాను!"

"ఓ వెఱ్ఱిపిల్లా! ఆడవాళ్ళకి సహజమైన మాయ మాటలు మరచిపోయినావుకావు."

మా గురుదేవుని మాటలకు నా మనస్సు వికలమై పోయింది. నావి మాయమాట లేలాగు? నా సర్వస్వము గురుదేవుని పాదాలకడ సమర్పించటానికి సిద్ధంగా లేనా?

మా గుహలో మా గురుదేవును రచించిన బోధిసత్త్వునిప్రక్క ఆయన దేవేరిని రచింప సంకల్పించాను. ఆ చిత్రము పూర్తి అయిన వెనుక అది దివ్య భావపూరితము, చిత్రకళకు దివ్యమణి వంటిది అని గురుదేవులు, తోటి శిష్యులు రసజ్ఞులు మెచ్చుకుంటూ వుంటే నాకు సిగ్గువేసింది.

మా గురుదేవులను ఒక్క నిమేషమాత్రము విడిచి వుండలేక పోయేదాన్ని. ఆయన నిజంగా జ్యోత్స్నాప్రియులే. ఆయన గుహకుపోయి శయ్యాదు లమరించడం యెంత సంతోష దాయకమై వుండేది!

ఆయన కళ్ళల్లో ఒక్కొక్కప్పుడు జ్యోత్స్నలే ఆడేవి. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆయన చూపులు మబ్బుపొదివిన నెలబాలుని కిరణాలై మరుగుపడేవి. ఆయన యేదేని కారణాంతరాన నాకు వుపదేశిస్తూ నన్ను ముట్టి నప్పుడు నా సర్వ రూపమూ కరిగి సుళ్లుచుట్టేది. ఆలాంటి దివ్యక్షణాలలో ఆయనా, నేనే — లోకాల హృదయం మధ్య.

౬

ఈ బాలికాహృదయతత్వం నాకు అర్థంకాలేదు. ఈమె జీవితమే నాకు కొత్త అయినది. ఈమె తక్కిన స్త్రీల కన్న వేరా? ఇక్ష్వాకురాజవంశజ అయిన ఆనాటి ఆ బాలిక అందము ఆడుపులి అందము. ఇది వెన్నెల రేఖ. వెన్నెలలోని శిరీషకుసుమము. పాల వెల్లువ తరగ ఈమె అందంలో యేమి వంక వున్నది? నిజముగా ఈమె హృదయం పవిత్రమైనది. ఓహో! కల్హారమాలికయా ఈమె?

ఈ బాలిక నన్ను విడిచి ఒక్క క్షణం వుండదు. ఆమె స్వయంగా పచనం చేసి విచిత్రరుచుల భోజనము కొనివచ్చేది. నా పాదసంవాహనం చేయ సిద్ధపడిన నాడు ఆమె నా పాదాల స్పృశించి నప్పుడు నాలో విద్యుల్లతికలు అలుముకు పోయినవి. ఆమెను నా కౌగిలిలో అదిమివేయక ఏలాగు నిగ్రహించుకోగలను? నేను అధఃపతితుడను కావడం లేదు గదా?

ఆమె పెదవులు జేగుర్లునిండి అతిలలితాలైన చిగుళ్లు. ఆమె కళ్లు యెంత పవిత్ర కాంతుల్ని సేకరించుకొన్నవి! స్వచ్ఛమైన కదలికలేని చెరువు నీటిలో ప్రతిఫలించిన తారకాకాంతు లవి.

ఆమె అందము నిర్మల నీలాకాశంలో తేలిపోయే తెల్లని పక్షి. ఆమె అందము ఆ పక్షి గొంతుకలోంచి విడిపోయి ఆ నీలంలో తొణికిసలాడే పాట, ఆమె అందము పండినపంటలోని పచ్చదనములోని పరిమళము. ఆమె అందము వెన్నెలప్రసరింపు జిడ్డు గల తీపి అయ్యో! ఆ అందం నా దేహంలో, నా హృదయంలో, నా ఆత్మలో లీనం చేసికొనక నా జన్మ వృథా.

ఆమె గుహలో ఒంటిగా చిత్రించుకునే కాలంలో ఆమెను, కల్హారమాలాదేవిని కలుసుకోడానికి వెళ్ళాను. భగవానుడా! అతికోమలమైన ఆమె జీవితాన్ని పరీక్ష చేయడానికి వెళ్ళే నేను అందమయిన రెక్కలతో పూలలో ఎగిరే సీతాకోకచిలుకను పొంచుండి కబళింపబోయే ఊసరవెల్లిలా వున్నాను. చిత్రించుకొంటూవున్న ఆ బాలిక ప్రజ్ఞా పరిమితలా

వున్నది.

“ఏమిటి, ను వ్వీరోజు చిత్రించుకుంటున్నది?”

“ఉన్న ఒక్క వస్త్రమూ బుద్ధదేవునికి అర్పిస్తున్న ఆ పవిత్ర చరిత్ర చిత్రము రచిస్తున్నాను.”

“ఏమిటీ! నన్ను చూడనీ. ఓహో! ఎంత అద్భుత సృష్టి! బాలికా! నీ కింక శుశ్రూష అవసరము లేదు. నీ విద్య పూర్తిఅయినది.”

ఈటె దెబ్బ తిన్న గువ్వలా ఆమె వణికిపోయింది. “ప్రభూ! నన్ను మీరు ప్రేమించడంలేదా? నాకై నియమాలన్నీ వదులుకొని నన్ను ఆమ్రపల్లి కన్న ధన్యురాల్ని చేసి ఒక్కసారిగా నన్ను అవసరములేని పుష్పంలా విసరి పారవేస్తారా?”

“నీకు ప్రేమను గురించి ఏమి తెలుసును?” “ప్రభూ! ఆ దివ్యవరము ప్రసాదింపబడినప్పుడు ఏమి తెలుసుకోవాలి?”

“వెఱ్ఱిదానా! చటుక్కున ‘నన్ను ప్రేమించడంలేదా’ అని ప్రశ్న వేశావు. నువ్వు నన్ను ప్రేమిస్తున్నావా?”

“వెన్నెల అంటే కలవలకు ప్రేమా? సూర్యకాంత పుష్పము సూర్యుణ్ణి కోరుతుందా? పుష్పము తేనెను కోరుతుందా? ప్రభూ! నన్ను స్వీకరించుకోండి. నేను మీ ప్రేమ భిక్ష లేనినాడు హోమం లోని నుసిని కదా!

“నేను ముప్పదియైదు ఏళ్ళ ముసలి వాడను. నువ్వు నవయౌవనంలోని పదునెనిమిదేళ్ళ మిసిమి పడుచువు.”

“ప్రేమకు ఈడుందా ప్రభూ?”

“నేను ఈ క్షణం నీ దేహాన్ని కోరితే నీ శీలం నలిపి వేసికొని నా కాంక్ష తీర్చగలవా?”

“ప్రభూ! మీ ప్రేమ, మీ దివ్యప్రణయము ఆశిస్తున్నాను. నా నాశనానికి వెఱవను. మీకు అర్పణ చేసుకోవడమే నా జీవితానికి పరమమోక్షము. ఇదిగోనా మూర్తి! నన్ను మీ హృదయానికి గాఢంగా గాఢంగా అదుముకోండి. నా విద్యలు మీవి; నాకలలు మీవి; నా ఆత్మ మీది.”

మా దేహం వణికిపోయింది. ఎంత పవిత్ర జీవన ప్రవాహము! ఆమెను తనివోవ బిగియార నా బాహువుల అదిమివేసి కౌగలించుకొన్నాను.

“కల్హారమాలికా! నన్ను వివాహంచేసుకోగలవా? నా ఆత్మేశ్వరీ! ఇట్టి మహదానంద సమయం కోసమేనా జిన దేవుడు ఆ నాడు నన్ను రక్షించినాడు. నువ్వు నా కోసమే యిన్ని సంవత్సరాలు యెదురుచూస్తూ వున్నావా? ఈ నీ దివ్యమూర్తి నాదేనా? ఈ అద్భుతమైన మోము, భారమైన ఈ తలకట్టు, ఈ దివ్యలోచనాలు, శ్వేతతారాదేవి చేతిలోని కమలాలైన నీ యీ పవిత్ర వక్షాలు, నీ యీ పరమ దేహకాంతీ — నా వేనా? నువ్వు నా దానవేనా? జినప్రభూ! నీ కరుణ యిదేనా? రా! ఆత్మేశ్వరీ, రా! మోకరిల్లు. పరమశ్రమణకుడే మనని ఆశీర్వదిస్తాడు!”

"ఆ ప్రభుని దాసుడ నైన నేనున్నూ మిమ్మల్ని ఆశీర్వదిస్తున్నాను — దివ్యదంపతులైన మిమ్ము" అని సత్యశీలాచార్య గురుదేవులు, లేచి ఆయన కడ మోకరిల్లాము.

నాగేటిచాలు

౧

కర్కశమైన ఆ భూమి, పొదలతో, ముళ్ళచెట్లతో, తెలియని ఓషధులతో నిండి వుంది. ఆకాశంలోకి కారు మేఘం ప్రవహించివచ్చింది. గాలి లేక ఊపిరైనా ఆడని ఆవిషపూరిత వాతావరణం ఒక్కసారిగా చల్లబడిపోయింది.

ఆ నేలంతా మిట్టపల్లాలుగా వుంది. అపస్మృతి స్వర భూయిష్టమైన రాగంలో ఆ ప్రదేశం చుట్టూ దిశలు ఆవరించుకుని వున్నాయి. పక్షుల కలకూజితా లెరుగని ఆ నేల ఆకాశంలో చల్లని గాలులను దొర్లించుకుంటూ నిండు గర్భాలలో తళతళమెరిసే బిందుశిశువులను దాల్చుకుని వేయిమంది గర్భిణీగుర్విణులు కదలి వచ్చినట్లు శాంతంగా నీల మేఘాలు ఆవరించుకున్నాయి.

ఒక్కసారి మిన్నుల తలుపులు ఊడిపోయినవి. గంభీరంగా తేలుకొంటూ మొయిళ్లే భూమి మీద వచ్చి వ్రాలినవి. సమీపారణ్యాలల్లోంచి నెమళ్లు వచ్చి నాట్యాలలో అలరింపు సాగించినవి. పికిలి పిట్టల గములు మేఘాలల్లో భాగాలై జనపద గీతా లాలపిస్తూ హంగులై తరలివచ్చాయి. ఘోరుమని అఖండ వృష్టి కురిసినది.

౨

ఆ భూమి సౌరభావృతమైపోయింది. జల ప్రవాహాలు పరవళ్లు తొక్కుతూ ప్రవహించివచ్చాయి. చిన్నవీ, పెద్దవీ, సెలఏళ్లు, ఏళ్లుపతనాలు, సుడిగుండాలు, ఆటలు, పాటలు, ఫేరణీ నృత్యాలు, వృత్తాత్మికా చంక్రమణాలు, ఆ నేల ఉప్పొంగిపోయింది. భూమికి దిగివచ్చిన ఆ నీలజీమూతంలో లయమైపోయింది. మబ్బులో రంగరింపై కిందికి దిగివచ్చిన ఆకాశంలో కరిగిపోయింది. నేలా నీలిమబ్బుల ఆకాశమూ ఒక్కటైపోయాయి. ఒక్కసారిగా భూనభోంతరాళాలు పగిలేటట్లు మేఘ గర్జనములు నిండిపోయాయి. లోకమే మండిపోయినట్లు కోటి మెరుపులు తళతళలాడిపోయాయి. మబ్బులు మాయమయ్యాయి. ఆకాశం పైకిపోయింది. ఆ భూమిపైన ఒక ఆంధ్ర మానవుడు బలిసి, కండలు తిరిగి పోతరించి, హిమాలయ శిఖరంలా ధవళాచ్ఛమై వెలిగి పోతున్న రెండు గిత్తలకు నాగలి కట్టి ఆ భూమి దున్నుతూ వున్నాడు. ఆ మానవుని మోము ఆకాశంలా స్వచ్ఛమైవుంది. ఆ ఆంధ్రుని వదనము ఆంధ్రభూమిలా గంభీరరేఖా విలసితమై వున్నది. అతని విశాల ఫాలంలో వరదగోదావరి నున్నని ప్రవాహం ప్రత్యక్షమైంది. ఆతని కళ్లు సోగకళ్ళు. చిన్నచిన్న కోనేరులలో హృదయమార వికసించి పరిమళాలు వెదజల్లే నీలి కలువలు ఆతని కళ్లు. ఆ కళ్ళల్లో కాంతులు యెల్లలు యెరుంగని దూరాలకు ప్రసరించిపోయే శక్తివంతాలైనవి. ఆ కళ్ళ కొలుకుల్లో అననుభూతమైన ఆశయాలు మిలమిలలాడుతున్నవి. తెలంగాణపు భూమివంపులా అతని నాసిక వక్రతతో ప్రవహించి పైకుబికి వంపు తిరిగి అతని సోగ మీసాలల్లో లయమైపోయింది. ఒకనా డాతని చేతిలో ఆయుధమైన విల్లువంటి ఆతని పెదవులు ఆంధ్ర దేశంలోని ఉదయారుణ రాగాలతో తాంబూలం సేవించుకున్నవి. తెలుగు నేలల పండిన మామిడికాయ, ఆంధ్ర భూముల వెలసిన కోహినూరు వజ్రం ఆతని చుబుకము, తెలుగు సముద్రపు కెరటాలు పళ్ళెరాన తీసుకునివచ్చి సమర్పించిన శంఖమే ఆతని కంఠం. ఆతని బాహువులు కృష్ణా, గోదావరీ నదులు. అతని అంసలు మహేంద్ర

నల్లమల పర్వతాలు. విశాలాంధ్రభూమి ఆతని ఛాతి. నెత్తిని కోరతలపాగా, మొలను పైకెగదోసి కట్టిన పంచకట్టు, ఆ యువకుడు యాదగిరి రెడ్డి.

౩

ఆ వీరుని ఉత్సాహము వరహగిరి నుంచి యాదగిరి చుట్టి కదిరివరకు ప్రత్యక్షమై వేంచేసిన నరసింహ దేవర హృదయం.

ఓ యాదగిరిరెడ్డీ! నువ్వు కమ్మ నాటి రెడ్ల కళా కౌశల్యము కలవాడవు. పాకనాటి రెడ్ల ప్రభావము సము పార్జించుకున్న వాడవు. పెనుగొండ కొండరాయల నాటి రెడ్ల ప్రతాపము పుణికి పుచ్చుకున్నావు. తెలుగునాటి మోటాడ రెడ్డి పోటుతనంతో శక్తివంతుడవు. నువ్వు భూమంచిరెడ్డివి, నువ్వు తెలగా వీరుడవు, నువ్వు వెలమ నాయకుడవు. నువ్వు చెన్నప్పరెడ్డివి, బంగారపు కడ్డివి.

ఆ మేఘంలోంచి ప్రత్యక్షమయాడు యాదగిరిరెడ్డి. ఆ భూమి మీద నిల్చినాడు. ఆతని ఎడమచేత మేడితోక, కుడిచేత ఆ తెల్లటి గిత్తలను తోలే ములుగోరు కర్ర. నాగేటిచాలు సాగిపోతూవుంది. ఆతని కంఠంలోంచి మధురశ్రీలు ఆకాశం నిర్మలాలు, అడవి మల్లెల పరిమళాలు పొదివిపుచ్చుకున్న జీవజాను తెలుగుపాట వెడలి నేలా, ఆ దిశలూ, ఆ ఆకాశం నిండిపోతున్నవి.

సాగించు నాగలి
సాగించు రెడ్డి
నేలంత ప్రవహించు
చాలుతో దుక్కితో

అని పాడుకుంటున్నాడు.

౪

యాదగిరిరెడ్డి శాతవాహనుల కాలం నుంచి యీ నాటి వరకు నాగలి దున్నుతూనే వున్నాడు. పరభూములను మంత్రించి బంగారు పండు పంటభూములను చేసినాడు. అవి రాజనాలో, సన్నారులో, ముతక అక్కుళ్లో, కృష్ణకాటుకాలో పాలాట్రగడాలో, తెల్లజొన్నలో, పసిడిపచ్చ జొన్నలో, కందులు — సెనగలు — పెసలు — మినుములో నువ్వులో కుసుమలో...

యాదగిరిరెడ్డి నాగలి అటు నందిపర్వతంనుంచి ఇటు తెలవాహా నది వరకు సాగుతూనే వుంది. భూమి దున్నేవాడు, పంటపండించేవాడు, పాటపాడేవాడు. బండ్లపై ధాన్యాలు యింటికి తెచ్చేవాడు. దేశంపై దోచుకునేందుకు వచ్చిన పాడుమూకల్ని కత్తికట్టి చీల్చి చండాడి నాశనం చేసేవాడు. రాజ్యాలు నిర్మించాడు. రాజ్యాలు యేలాడు. పాడురాజుల్ని నాశనం చేశాడు. మంచిరాజుల్ని తక్తుపై యెక్కించి కూర్చో పెట్టాడు. ఆ నాడు రాజై కవులను సత్కరించాడు. దేవాలయాలు నిర్మాణం చేయించాడు. శిల్పాలు, చిత్రలేఖనాలు దేశం అంతా సౌభాగ్యం నింపాడు. పాటలు పాడాడు. పాడించాడు. బంగారాలు తెచ్చాడు. సువర్ణాలు వెదజల్లాడు.

ఈ నాడు యాదగిరిరెడ్డి తానే రాజ్యభారం వహించడానికి సంకల్పించాడు. అతి తెలివైన వాళ్ళ కృతిమాలు ఆతనికి అడ్డా! దేశభక్తులమంటూ దేశద్రోహం చేసే పాడు జీవితా

లతనికి ఆనకట్టలా ! యాదగిరిరెడ్డి నాగలి గిత్తలను అదిలిస్తూ "సాగండె, గొప్పు లడ్డమా, రాళ్లు అడ్డమా, లోపల విషంపెట్టుకున్న మనసులు అడ్డమా — మనకి, సాగండె" అనేవాడు. వానచే తడసిన ఆ బంగారుభూమి నాగేటిచాలుకు ఆనందంతో దారి యిస్తూ, గంధం అలదికొన్నట్లు సువాసన వెదజల్లుతోంది. యాదగిరిరెడ్డి యీ రోజు తెల్లటి ఆ దుక్కి గిత్తలను తోలుతూ నాగేటిచాలు సాగిస్తాడు. ఆతని నాగేటిచాలుకి దేశముఖులు అడ్డం కారు. ఆతడు వతందార్లకు వెరవడు. కవులు దార్లను చిన్నచిన్న గులక రాళ్ళలా పార వేస్తాడు. ఆ జమీ అంతా అతడే దున్నుతాడు. అతడు ఆకాశరైతుకూ భూమి రైతాంగనకూ పుట్టిన ఆంధ్ర వీరుడు.

౨౫

ఉదయం మొదలుపెట్టిన దుక్కి ఆ సాయంత్రం వరకు సాగుతూనే వుంది. ఆ భూమంతా భూమిదేవి పులకలు లా, తందానతాన పాటలు లా ఆకాశంలో చుక్కల నడకల లా నాగేటిచాలు లతో నిండిపోయింది. మధ్యాహ్నం చెల్లెలు గంపలో పట్టుకువచ్చిన జొన్నరొట్టె, పులుసూ, కూరా మెక్కినాడు యాదగిరిరెడ్డి. ఈ రాజ్యం తనదై ఈ భోజనం గోధుమరొట్టెలయి, ఘనపురం బియ్యం అన్నమై, రేపు ఉదయించదా అనుకున్నాడు యాదగిరిరెడ్డి. నాగలి విప్పి బుజాన వేసుకొని ఎద్దుల తోలుకుంటూ పాట పాడుకుంటూ దగ్గరవున్న తన గ్రామానికి దారితీశాడు ఆ యువకుడు.

"రామపాదం కొలుచుకొంటూ
సాగరమే వెలిసే నంటా
కొండా గుట్టా అడవీగట్రా
పండి పోసే బంగారుభూమంటా
నేల నాదీ, గాలి నాదీ
చాలు నడచిన వాలు నాదీ
కాలమే ఇకముందు
నాదే నోయ్!
అడవి నాదీ పుడమి నాదీ
కడిమి పూలా పడుచు నాదీ
విడని ధైర్యం విజయం నాదే నోయ్"

అప్రయత్నంగా కాళ్లు నడుస్తాయి. అడ్డాలు తీరి నడక సాగిస్తున్నాడు. అరమూతలు పడిన అతని చూపుల్లో తెలంగాణ మంతా భరతదేశాన్నే ఉద్ధరించే పాడిపంటల దేశమై, మెరుముశక్తితో పరువులెత్తే పరిశ్రమల ఆశ్రమాలతోనిండి ఎదుట ప్రత్యక్షమైంది. ఆత డనుకొన్నాడుః ఈ నేలంతా ఒకనాడు అడవులతో నిండి ఋష్యాశ్రమాలతో విలసిల్లేదట. ఈ నాడు పోడిమి తేలే ప్రజలతో ఈ పరిశ్రమాగార ఆశ్రమాలతో నిండి వుండదా? యాదగిరిరెడ్డి చదువుకున్నాడు. అతని చేతిలో నాగలి మేడితోక మాయమై ఆ యింజను నాగలి నడిపే మరచక్రమై నిలిచింది, పది ఎకరాలు సాగు సాగిన ఫలసాయం పదివేల ఎకరాలు ఫలించిన పంటై ప్రత్యక్షమైంది. అతని ఆ స్వప్నలోకంలో ఆతని తమ్ముడు ఆ గ్రామాలన్నిటికి మెరుము వెలుగుల దీపాలు ఉరుమునడకల శక్తులూ ప్రసాదించే యింజనీరై కనపడ్డాడు.

ఆతని తెలుగునాడు ప్రసరించి ప్రసరించి అటు తూర్పుతీరం చేరింది. ఇటు కన్నడిగ చెల్లెలిని కౌగలించింది. ఆ వైపు మహారాష్ట్రంతో నెయ్యమాడింది. ఈ వైపు అరవ మరదలితో సరసాలాడింది. గోదావరీ జలాలు — కృష్ణానదీ వళులలో సుళ్లుతిరిగి తుంగభద్ర కాలవలలో ప్రవహించాయి.

యాదగిరిరెడ్డి యింటికి చేరుకున్నాడు. అతని భార్య కంచుమెరుగు నవయౌవన సౌందర్యవతి. కోలమోమున మోదుగులు ప్రసరించిన బాలిక. కొండ తంగేటిమొగ్గ ముక్కు కలదై, కలిగట్టు చెట్టుపూవు గులాబిరంగు పెదవులు కలదై యెదురువచ్చి నాగలి దింపి వేన్నీళ్లు పోసుకోవడానికి రమ్మని నవ్వుతూ ఆహ్వానించింది. ఆమె తొడిగిన గద్వాల అంచుల రెవిక, ఆలేరు కెంపురంగుల చీర ఆమె సౌష్టవాంగపూరిత సౌందర్యానికి జోహారులన్నాయి. ఆమె మాట కూకురు గుడ్డంగిపిట్ట గొంతులోని తీపులు కలది.

నీళ్లు పోసుకుని వచ్చిన భర్తకు బతుకమ్మ జొన్నారొట్టి అన్నం వడ్డించి భోజనం పెట్టింది. బతుకమ్మ అచ్చంగా పొలం పడుచు. అన్నం వడ్డించే తన భార్య సొగసు చూస్తున్న యాదగిరిరెడ్డి మనసులో ఏవో మెరుములు మెరిసినవి. బతుకమ్మ తెలుగునాటి బంగారుదేవత. బతుకమ్మ పండగ కాబోలు ననుకున్నాడు యాదగిరిరెడ్డి. తెలంగాణపు రైతును యెప్పుడూ యెవరో బాధిస్తూనే వున్నారు. ఆతడు తన బ్రతుకును రాజరికం చేసుకున్న రోజులు కాకతీయులతోనే వెళ్ళిపోయాయి. తురక ప్రభువులకు వంగి సలాము చేసినా ఆ నాటి యాదగిరిరెడ్డి ముక్కు పుటాలు విస్ఫారితం కావడం మానలేదు. ఆతని నడుం గూను కాలేదు. ఆ నాడు ఆతడు పండించిన పంటంతా, దొడ్లో కాసిన కాయగూర లన్నీ, ఆతని మేకలు, కోళ్లు, ఆతని ఆవులు, బర్రెలు వాటి పాలు దేశముఖుల, వతందారుల, కౌలుదార్ల, పటేలు పట్వారీ, పోలీసు ముంతజీముల వంట శాలలల్లోకిపోయినా ఆతడు మట్టి తినే జీవించాడో, ఆకు అలమూ ఆస్వాదించి బ్రతికాడో? శాతవాహనుల నాడు, చాళుక్యుల కాలంలో, కాకతీయుల దినాలల్లో తెలుగునాడు పొలాలల్లో ఏరికూర్చుకున్న శరీర బలమూ, మనోబలమూ కరిగి కరిగీ, తరిగి తరిగి, మరిగి మరిగి నాశనమైనా మధ్యన వున్న చావైనా, చెక్కుచెదరకుండా నిల్చి వుండడం చేత తనవంటి యాదగిరిరెడ్లు, తన భార్య వంటి బతుకమ్మలు యీ నాటి విమిక్తిలో సగర్వంగా నిలబడ గల్గారు.

తన దేశంలో వెట్టిచాకిరీ పోతుంది. తన భూమి తనది. జమీందార్లు, జాగీర్దార్లు హరించి పడమటిగాలిలో మాయమై పోతారు.

ఈ అందాల ప్రోగైన తన భార్య గర్భంలో స్వచ్ఛ స్వేచ్ఛావాతావరణంలో దివ్యగాంధర్వం ఆలాపించ గల్గే తన పుత్రుడు యింకో యాదగిరిరెడ్డి కదులుతూ వున్నాడు. రాత్రి నిశ్వనాలు మాటుమణిగే కోకిల కంఠంలో, చెట్ల జేరే కొంగల అరుపుల్లో, జీబురాయల తాళగతులలో, ఊరిబయట నక్కల అరుపుల్లో, కుక్కల మొరుగుల్లో నిశ్శబ్దం ఆవరిస్తూవుంది.

సప్తమేఘాలు దిగివచ్చినట్లు భోరున కుంభవృష్టి కురుస్తూవుంది. దూరాన యాదగిరి కొండపైన లక్ష్మీ నరసింహస్వామి "ఓయి తెలుగు వీరుడా, బహుపరాక్" అని సింహగర్జన చేస్తున్నాడు.

నరసన్న పాపాయి

రుద్రేశ్వరం గుడి యెదుట శివరాత్రి ఉత్సవంలో, గుడి లోకి రాబోయాడని మా అన్నయ్య ఆతన్ని చావ గొట్టాడు. మా అన్నయ్య ఆతన్ని చావగొట్టాడు ! ! మా అన్నయ్య ఆతన్ని చావగొట్టాడు ! ! !

నిజమే. ఆ బాలుడు హరిజనుడే ! అంత మాత్రాన మా అన్నయ్య వాడిని చావగొట్టడమే! ఆ కుఱ్ఱవాడు చేసిన తప్పు? శివరాత్రినాడు రుద్రేశ్వరస్వామి గుడి లోకి మా అందరి తోటీ రావాలని ప్రయత్నించాడు.

మేము కోనేటిలో స్నానాలు చేసి, పట్టు బట్టలు కట్టుకొని, పళ్ళూ కొబ్బరికాయలూ పువ్వులూ ఆరతికర్పూరం ఊదువత్తులు మొదలయినవి పట్టుకు బయలుదేతాం. మా వూరుకు రుద్రేశ్వరం ఎనిమిదిమైళ్లు వుంటుంది. రాత్రి బళ్లు కట్టుకుబయలుదేరాం. తెల్ల వారగట్లకు రుద్రేశ్వరంవచ్చాం. మా రెండెడ్ల బండే మాకు డేరా అయింది. దాని చుట్టూ తెరలు కట్టుకున్నాం. చాపలు కట్టాం. వంటలకు అన్ని సరంజాములు మా అమ్మచేసింది. ఆ తర్వాతనే తెలతెల్లవారే సరికి కోనేరులో దిగాం. ఆ బాలుడు మా వూరు పెద్దమాలపల్లిలో వుండే అబ్బాయి. వాళ్ళ అయ్య మా వూళ్ళో వున్న కరణంగారి పాలేరు.

మా అన్నయ్య వాడిని చావకొడుతూవుంటే వాడు పెట్టిన గోల రాతినైనా కరిగిస్తుంది. నేను వెక్కి వెక్కి ఏడ్చాను. ఆ అబ్బాయి సొమ్మసిల్లి మూర్ఛపోయాడు. నేను ముందుకు పరుగెత్తి వాడిమీద నా చెంబులోవున్న నీళ్లు చల్లాను. వాడికి మెలకువ వచ్చి లేచి గుండె కరిగి పోయేటట్లు యేడుస్తూ తూలుతూ నడిచిపోయాడు.

నాకు నరసన్న ఏడుపు వినిపిస్తున్నది. స్వామికి అర్చన చేయించే పూజారి మంత్రాలు వాడి ఏడుపులా వున్నవి. గుడిలో మ్రోగించే గంటలు వాడు యెక్కియెక్కి రోదించినట్లే వున్నవి. నేను అప్పుడు చిన్నబిడ్డనే అయినా నాకు నరసన్నను మా అన్నయ్య కొట్టడం నన్నే కొట్టినట్లయింది. నన్నుకూడా మా అన్నయ్య కొడ్తాడేమో అనిపించింది. నేనూ వెక్కి వెక్కి ఏడ్చాను. నాకు ఎనిమిది సంవత్సరాలు.

'ఒసే రవణా ! ఎందుకే యింకా ఏడుస్తున్నావు?' అని మా అమ్మ కొంచెం ఘాటుగా అడిగింది.

'దానిని రెండు వేస్తే వూరుకుంటుంది' అని మా అన్నయ్య. ఎంత కోపం? మా అన్నయ్యకు నేను వూరికే భయపడ్డానా? వచ్చిన వేలకొలది జనంలో తొక్కిసలాడుతూ బయటకు వచ్చాం. నరసన్న ఏడుపు, జనకోలాహలం, డప్పులు, బూరాలు, 'శివశివశివోహం' అనే భక్తుల కేకలు నా నిశ్శబ్దబాష్పాలు, మా అన్నయ్య నన్ను తిట్టడం, మా అమ్మ నన్ను కేకలు వెయ్యడం; నరసన్న ఏడుపు; ఏడుపు ! మా అన్నయ్య వాణ్ణి గుళ్లోకి వస్తున్నాడని చావకొట్టాడు.

నరసన్న పెద్దవాడయ్యాడు, నేనూ పెద్దదాన్నయ్యాను. నాకూ పెళ్ళయింది, నరసన్నకూ పెళ్ళయింది.

రుద్రేశ్వరం గుడి యెదుట మా అన్నయ్య శివరాత్రి ఉత్సవంలో వాడు గుడిలోకి

రాబోయాడని అతన్ని చావ గొట్టాడు. అది నా పెళ్ళి లోనూ నాకు జ్ఞాపకమే ; వాడికి పెళ్ళి అవుతోందంటేనూ నాకు జ్ఞాపకమే!

నరసన్న మా అత్తవారికి పెద్దపాలేరయ్యాడు. ఆ వూరికి పెద్దమాల అయ్యాడు. కాని గుడి యెదుట వాణ్ణి మా అన్నయ్య కొట్టితే వాడు ఏడ్చిన ఏడుపే నాకు స్నేహితురాలయింది. అదే నాకూ నరసన్నకూ మధ్య ఏదో విచిత్రమైన పవిత్రమైన సంబంధం ఏర్పాటుచేసింది.

మా అన్నయ్య అతన్ని కొట్టిన సంగతి నేను మరచిపోలేదు. మా అన్నయ్యే మరచిపోయాడు. ఆ కొట్టడం చూస్తూ వున్న మా అమ్మా వాళ్ళూ మరచిపోయారు. ఆఖరుకు నరసన్నే మరిచిపోయాడు.

'ఏమయ్యా నరసన్నా! నీ భార్య కడుపుతో వుందట!' 'అవునండి ఖామందుగారూ!' అన్న అతని మొగం పూవులా వికసించింది.

నరసన్న ఒడ్డూ పొడుగూ అయ్యాడు. నరసన్న నల్లని రాయిచెక్కిన విగ్రహంలా మూర్తితాల్చాడు.

నరసన్నకు చదువులేదు. కాని వాడు చెప్పిన సలహా తిమ్మరుసు సలహా!

నరసన్న మా పాలేరు అవడానికి నేనే కారకురాలిని. అతడు మా పాలే రయినందుకు మాకు కోటివిధాల లాభమే అయింది. ఆ వూళ్ళో (మా వూరు 'పాడు') మా పొలం లా పండే భూమేది?

నరసన్న రుద్రేశ్వరం శివరాత్రి వుత్సవంలో గుడిలోకి వెళ్ళబోతోవుంటే మా అన్నయ్య అతన్ని చావ గొట్టాడు!

మాలలూ మాదిగలూ యెన్నిసారులు పెద్దకులాల వారిచే దెబ్బలు తినలేదు !

మాలలూ మాదిగలూ యెంతమంది క్రిష్టియన్ మతంలో చేరలేదు !

మాలలూ మాదిగలూ మాకు దూరంగా వుండాలి ! మేము అంటు అవుతాము. నరసన్న భార్యను యెవరూ చూడకుండా నా దగ్గరకు రమ్మనేదాన్ని, నా తల దువ్వమనే దాన్ని, రత్తాలు మొదట నవ్వేసింది. తర్వాత నా బ్రతిమాలడాలు, నా కోపడపడాలవల్లా భయపడుతూ ఒప్పుకొని నాకు తల దువ్వింది. నా ఒళ్లు ఝల్లుమంది. నరసన్న రుద్రేశ్వరం గుడిలోకి వెళ్ళినట్లయింది. గుడిలోకి వెళ్ళినా వెళ్ళని నేను! గుడిలోకి వెళ్ళబోయే మా అన్నయ్యచేత దెబ్బలుతిన్న నరసన్న! నరసన్న భార్య నాకు తలదువ్వింది. నేను నరసన్న భార్య రత్తాలు తల దువ్వాను.

ఓట్ల రోజులు. కాంగ్రెసువారికీ కమ్యూనిస్టులకూ పోటీ.

మాల మాదిగలలో — వాళ్ళని హరిజనులంటారు — కాంగ్రెసువాళ్ళనీ కమ్యూనిస్టులనీ ఏదో ఫెడరేషననీ యీ ముగ్గురికీ పోటీ!

మా ఆయన నరసన్నను పోటీ చేయమన్నారు. ఆయన కాంగ్రెసువారు. నరసన్న చిన్నతనంలో చదవలేదు. కాని మా వారే రోజూ నరసన్నకు చదువు చెప్పారు. అతనికి వచ్చిన చదువు యెంతో పెద్దది. రుద్రేశ్వరుని గుడియెదుట మా అన్నయ్య కొట్టిన దెబ్బలు

అతనికి ఓనమాలు.

ఎంతమంది హరిజనులు గుళ్ళయెదుట, బజారులలో, అంగళ్ళ వీధిలో, పొలాలలో దెబ్బలు తినటం లేదు?

వాళ్లు ఏ దేవుణ్ణి చూడగలరు? వెంకటేశ్వరుడు, చిదంబరస్వామి, రామలింగేశ్వరుడు, శ్రీరంగశాయి వాళ్లకు కనబడతారా? మా రుద్రేశ్వరుడే నరసన్నకు కనపడలేదు.

నరసన్న భార్య కడుపుతో వుంది! నరసన్నకు కొడుకు పుడ్తాడా, కూతురా? ఆ పాపాయికి రుద్రేశ్వరుడు కనబడడు.

'రత్తాలూ! చదువుచెప్తా చదువుకోవూ?' అన్నాను. 'నాకు చదువెందుకండీ కామందుగోరూ!' అన్నది రత్తాలు పకపక నవ్వుతూ! నరసన్న మాకు పాలేరయిన కొద్ది రోజులకు రత్తాలుతో అలా అన్నాను. అంతటితో వదిలానా రత్తాలుచేత 'వీరవల్లడు' చదివించాను.

నాకు బాగా చదువు చెప్పించారు మా వాళ్లు. ఇంటి దగ్గిరే ఇంగ్లీషూ చదివా! మా వారూ ఏదో బందరువెళ్ళి ఇంటరుమేడియేటు ఫేలయివచ్చి వ్యవసాయంపెట్టారు.

ఆయన 'మన నరసన్న హరిజనుడు రవణా ! ఎన్ని శతబ్దాలనుంచి వాళ్లు అలా బాధపడుతున్నారూ? వాళ్లు మనుష్యులు కాదనా మనవాళ్లు రవణా!' అని నన్ను దగ్గిరకు చేర్చి ఏదో తనలో అనుకున్నట్టుగా అన్నారు.

'నరసన్నను మా అన్నయ్య కొట్టాడండీ!'

'ఎప్పుడూ?' ఆయన ఆదుర్దా యెంతో మూర్తి తాల్చింది.

'చిన్నతనం లో నండీ! రుద్రేశ్వరస్వామి గుళ్ళోకి రాబోయాడు. మా అన్నయ్య వాణ్ణెరుగును. మా అన్నయ్య చావగొట్టాడు!' చిన్ననాటి ఆ దృశ్యం అంతా జ్ఞాపకంవచ్చి నాకూ కళ్లనీళ్లు తిరిగాయి.

మా వారు నన్ను తమ హృదయానికి పొదివి కొని, "నీ హృదయం నవనీతం రవణా" అన్నారు. ఆయన ముద్దులు నాకు గాఢమైన ఆనందమూ, యెంతో సిగ్గూ కలిగిస్తాయి. 'నరసన్న భార్యకు తలదువ్వాను !' నా కళ్ళల్లో భయమూ, ఏ మంటారు యిక అన్న అల్లరితనమూ రెండూ నర్తించాయి.

'ఇక నన్ను మా వారు తన కౌగిలిలో నలిపివేశారు. నా రవిక ముడి వీడిపోయినా, నాకు సిగ్గు పొంగుకువచ్చినా ఆయనకేమీ! అల్లరి అబ్బాయి.'

'రత్తాలు పాపాయి నెత్తుకుంటుంది!' ఆయన కళ్లు నా కళ్లల్లోకి అతి గాఢంగా చూచాయి.

నా కంటి రెప్పలు అరమూతలుగా వాలినవి.

'ఆ పాపాయి రుద్రేశ్వరం గుడిలోకి వెడ్తాడా అండీ?'

'రుద్రేశ్వరమే? కాశీ విశ్వేశ్వరమే!'

"ఆ పాపాయిని మా అన్నయ్య వంటి వారు ఎవరూ కొట్టరు కదాండీ,' నా గుండె దడదడలాడింది.

రత్తాలు పురిటికి కష్టం అయింది. అంత బండలాంటి నరసన్నా ఒకటే గోల!

మా వారు పెద్ద డాక్టర్ని తీసుకు వచ్చారు.

రత్తాల్ని వాళ్ళగూడెంలో గుడిసెనుండి మా ఇంటికి తీసుకువచ్చారు. మా దంపుళ్ళ గది పురిటిగది అయింది.

డాక్టరుగారు మూడు గంటలు కష్టపడ్డారు. నరసన్న కూతురు ప్రపంచ రంగంలో ప్రవేశించి 'కేరు' మంది.

నేను లోపలికి పరుగెత్తాను. సిద్దిలా చేతులూ కాళ్లూ ఆడిస్తూ అల్లరి చేస్తూంది ఆ పాపాయి. ఇంకో హరిజన పాపాయి ప్రపంచంలోకి వచ్చింది. అదీ విసిరేసినట్లు ఊరిబయట! దానికీ చింపిబట్టలు. దానికీ తలదువ్వుకోటానికి నూనె వుండదు! దానికీ చదువు వుండదు! దానికీ కడుపునిండా తినడానికి తిండివుండదు! అదీ రుద్రేశ్వరం గుడియెదుట గుళ్ళోకి వెళ్ళబోయి ఏ మా అన్నయ్య వల్లనో తన్నులు తినాలి.

నాకు దడదడయెత్తి ముచ్చెమ్మటలు పోశాయి. నరసన్నను మా అన్నయ్య రుద్రేశ్వరం దేవాలయం ఎదుట శివరాత్రినాడు చావగొట్టాడు కాదూ !

ఆ హరిజన పాపాయీ వాళ్లమ్మా నీళ్లుపోసుకొని వాళ్ల గూడెం వెళ్లిపోయారు. చిట్టి కృష్ణుని లా తయారయింది ఆ చిట్టిపాప. పదిహేను రోజులలో వుంగరాలజుట్టు, అల్ల నేరేడు పండు లాంటి ముక్కు, నల్లదొండ పళ్లు దాని పెదవులు, గవ్వలలాంటి వేళ్లు, ఆ బొజ్జ, ఆ చిన్న కాళ్లు, ఆ చిన్నారి చేతులు అందాలు ఒలకపోసుకుంటూ నులకమంచంమీద దొర్లడమే! నేనూ మా ఆయనా రాత్రిళ్ళ ప్పుడు నరసన్న ఇంటికిపోయి రత్తాలు నీ, పాపాయి నీ చూచి వచ్చే వాళ్ళం!

నా చీరలూ, దుప్పట్లూ దొళ్ళదోపిడీ ఇచ్చాను. ఆ చిన్న పాపాయికి చిట్టి చొక్కాలు ఎన్నో కుట్టి ఇచ్చాను. ఆ ముద్దుపాపను చూచినపు డల్లా మా ఆయన చిన్నిపాపడై కన్పించేవారు. నా రవికజేబులు పిక్కటిల్లేవి. ఊళ్ళోవాళ్ళు మేము కులం నాశనం చేశామని తిట్టుకుంటున్నారట. రాములవారిలా ఆజానుబాహువులు కలవారూ, అందమైనవారూ, బంగారం చాయ కలవారూ, సాధుమూర్తీ అయిన మా వా రంటే అందరికీ భయమూ, భక్తీ! అయినా మమ్మల్ని అందరూ తిట్టేవారు.

వాళ్ళంతా రుద్రేశ్వర దేవాలయం లోకి నరసన్న వంటి హరిజన బాలకులు వస్తే చావగొట్టే జాతి వాళ్ళు! మా అన్నయ్య నరసన్నను ఒక శివరాత్రినాడు చావకొట్టాడు. మా అన్నయ్య మా ఇంటికి మేం నరసన్న భార్యను పురిటికి తీసుకు వచ్చినప్పటి నుండీ మా ఇంటికి రావడం మాని వేశాడు. నరసన్నే నాకు అన్న! 'అవును రవణా! రుద్రేశం తల్లికడుపున బుట్టిన అతడే నీకు అన్న! అతడే మన కింత తిండి పెడుతున్నాడు!' అని వెన్నెలలాంటి చిరునవ్వు నవ్వుతూ మా ఆయన అన్నారు.

మా వారు భగవంతులే !

నరసన్న ఎన్నికలలో నెగ్గాడు. చెన్నపట్టణం శాసన సభకు సభ్యుడట !

ఆ రోజు మావారు కాంగ్రెసు నాయకులకూ ఊళ్ళ వారందరికీ విందుచేశారు. నరసన్న మా వారి పక్కనే కూర్చున్నాడు విందులో. మా నరసన్న, నరసన్నగారు. సభ్యుడు. ఇప్పుడూ మా అన్నయ్య నరసన్నను కొడతాడా రుద్రేశ్వరం గుడి ఎదుట ! ఏమో ! మా అన్నయ్య ఎంతకైనా తగును !

నరసన్నకు మా దంపుళ్ళసావిడి అయిదువందల రూపాయలుపెట్టి చక్కని ఇల్లులా సిద్ధంచేసి మా వారు అందులో ప్రవేశించ బెట్టారు. ఇంక మా స్థితి? నాకు నరసన్నపాపాయి ఆప్తురాలు.

నేనూ, నరసన్న భార్య రత్తాలూ — రత్నమ్మా, ఖద్దరు వడకడం ప్రారంభించాము. మా వారు ఎప్పటి నుంచో ఖద్దరు కడుతున్నారు. ఇప్పుడు నరసయ్య అన్నా, రత్నం మరదలూ, మేనకోడలు భరతాంబా అందరూ ఖద్దరు కడుతున్నాం.

నరసయ్య అన్నా, అతని కుటుంబమూ శుభ్రంగా తిండి తింటున్నారు. శుభ్రంగా బట్టలు కట్టుకుంటున్నారు. రుద్రేశ్వర దేవాలయం ఎదుట మా అన్నయ్య కొట్టిన దెబ్బలూ, ఆతని ఏడుపూ నరసన్నకు ఆశీర్వచనాలు !

భరతదేశం లోని హరిజను లందరూ రుద్రేశ్వర దేవాలయం ఎదుట మా అన్నయ్యచేత దెబ్బలు తినాలా?

భరతదేశం లోని హరిజను లందరూ ఇంత తిండీ, ఇంత బట్టా సంపాదించుకోవాలంటే శాసన సభ్యులవ్వాలా ?

ఇంతకూ మా నరసయ్యన్న పాపాయిని నేనే పెంచడం. పిల్లలులేని వాళ్లు ఇంకోళ్ళ పాపని తెచ్చుకు పెంచుకుంటే పిల్లలు కలుగుతారంటారు. భరతాంబ నా దగ్గిరే. నన్ను "అత్తా!" అంటుంది. నా దగ్గిర పండుకొనే నిద్రపోతే ఓ రాత్రివేళ వాళ్ళమ్మ వచ్చి తీసుకుపోయేది.

ఓ రోజున ఆ పెంకి భరతం అల్లరి చేసింది నా దగ్గిర పడుకుని నిద్రపోయి రవిక పిన్ను ఊడిపోయి నా బంగారు నిధులు, పొడిబంగారు కలశాలు, కర్కశపు ఉబుకులు, చిన్న బిడ్డ పుణుకులు ఎరగని, పనికిరాని వట్టి అందాలు, భరతాంబ నోటితో అందిపుచ్చుకుని, పట్టి మొనలు పునకడం ప్రారంభించింది. నాకూ నిద్రపట్టింది కాబోలు ! వళ్ళు ఝుల్లుమని మేనెల్లా తీపులు ప్రవహించి ఆనందం ముంచెత్తి ఎవరో బంగారు పాపాయి నా గర్భం పండించి నాపాలు పుణుకుతున్నట్లయి మెలకువవచ్చింది. భరతం కొంటిపాప నిద్రలో పుణుకుమని వట్టి వట్టిపాలు తాగుతున్నది.

ఆసి అల్లరిదానా అని సిగ్గుపడి మా ఆయన నిద్రపోతూ ఉండటం చూచి, నెమ్మదించుకొని, దిబ్బెసలాంటి భరతాంబ పిరుదులపై రెండు చిన్నదెబ్బలు తగిలించి వాళ్ల అమ్మని పిలిచి భరతాన్ని అందిచ్చాను.

అక్కడనుంచి రోజూ కలలు! రెండు నెలలకు నాకు నెల తప్పింది. నా కన్న ! నా భరతం నాకు వరమిచ్చింది.

ఇంక మారత్తాలు — రత్నం — సంతోషం ఇంతా అంతా! మా ఆయన నన్ను పూజించారంటే, వారు పదహారుకళల చంద్రు లయ్యారు. తొమ్మిది నెలలలో వెన్నెల ముద్దకట్టి నాకు ఓ పాపాయి ప్రత్యక్షమైంది.

'ఆసి బంగారుతల్లీ ! అచ్చంగా తండ్రిపోలిక, వదిన గారూ!' అన్నది రత్నం పాపాయికి నీరుపోస్తూ!

ఈ నా కన్నతల్లి భరతాంబ మరదలు. మా వారి ప్రేమమూర్తికట్టిన వరలక్ష్మి! నరసన్న మా అన్నయ్యచేత దెబ్బలుతిన్నప్పుడు ఏడ్చిన ఏడుపులో ఉన్న కరుణరసం నిండిన కలశం! వచ్చింది. ఆమెకు మేము 'పూర్ణస్వరాజ్య లక్ష్మి!' అని పేరుపెట్టుకున్నాం.

బొమ్మలరాణి

౧

ఆ రాత్రి తోలుబొమ్మలాట. ఎనిమిదిగంట లయ్యేటప్పటికి పందిరి తయారయింది. ఊళ్ళో బట్టలషావుకార్లు తటవర్తివారి నడిగి ఒక అరతాను కోరామల్లు పట్టుకువచ్చి తెరకట్టారు. తెర అడుగున గట్టి తడకలు గట్టారు. ఆరు పెద్దమండిగల్లో శేరుశేరు ఆముదంపోసి ఇనప కొంకెలలో పెట్టి తెర వెనకాల వేళ్లాడతీశారు.

తొమ్మిదింటికి ఊళ్లోవుండే పాటకజనులు, కాపులు, హరిజనులు మొదలగు యావన్మందీ వచ్చి తోలుబొమ్మల పందిరిముందర కూర్చున్నారు. తెరవెనుక దీపాలు వెలిగించారు. వెలిగించడంతోటే తెరమీద రాములవారు, లక్ష్మణస్వామి, హనుమంతుడు, జాంబవంతుడు, సుషేణుడు యింకా మూడు కోతులు యీ పక్కా ఆ పక్కా చెట్లు కాక యెనిమిది విగ్రహాలున్నాయి,

దీపాలు వెలిగించడం తోటే "తొండము నేకదంతమును" అనే పద్యం చక్కని గొంతుకతో తెర అవతల ఒక వృద్ధకంఠం ఆలాపించింది. ఒక వానరుని బొమ్మ తీసి ఆ ప్రదేశంలో నాలుగు తాళాలు, మద్దెల, తారశ్రుతిలో, మూడో కాలంలో, చతుష్కళలో "విఘ్న రాజా సిద్ధి వినాయకా" అంటూ నాటరాగంలో, ఏడు గొంతుకులు లయగా కలిసి, హంగు చేస్తూ వుండగా విఘ్నేశ్వరునిబొమ్మ ప్రవేశపెట్టించారు. 'త్రైతకధిమికిట' అని ఆ వినాయకుడు తాండవించిపోతున్నాడు. సభికుల హృదయాలు ఝల్లుమన్నాయి. పాట అయిపోయింది. వెనుకటి శ్రావ్యమైన వృద్ధ కంఠము ఇట్లా పలికింది :

వినాయకో విఘ్నరాజో ద్వైమాతుర గణాధిపాః|
అప్యేకదంత హేరంబ లంబోదర గజాననాః.||
ఇత్యమరః.

శ్లో|| శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజం|
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయే త్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే||

అని యీలాగున ఈ రోజున మేము ఆడబోయేటటువంటి శ్రీమద్రామాయణంలో రామరావణాయుద్ధం, శ్రీరామ పట్టాభిషేకం అనే ఆట ప్రారంభించేముందు విఘ్నేశ్వరుని ప్రార్థించిన వారమగుతూ యింక చదువుల తల్లియైన సరస్వతీ దేవిని ప్రత్యక్షం జేసుకుంటున్నాము.

"వీణా పుస్తకపాణి…" అనే శ్లోకం పాడుతూ విఘ్నేశ్వరుని విగ్రహాన్ని తీసి సరస్వతీదేవి విగ్రహాన్ని ప్రవేశ పెట్టారు. ఆమెను లాస్యగతిని నాట్యమాడించారు. చక్కని పాట పాడారు. భాగవతాది గ్రంథాలలో సరస్వతీదేవి మీద వున్న పద్యాలన్నీ చదివారు. సరస్వతీదేవి పటమున్నూ మాయమైంది. మళ్ళీ వెనకటి వానర విగ్రహం వచ్చింది.

ఈ గుంపు చాల విద్వత్తుకల గుంపు. గుంపు పెద్ద వీరయ్య డెబ్బదిఏళ్ళ వాడైనా కంఠం గంభీరమంద్రంలో మంద్రంలో తెల్లటి జీడిపప్పు పాకంలా మా తియ్యగా సాగుతుంది. మంచి విద్యావంతుడు. వాల్మీకి రామాయణం, భాస్కర రామాయణం, సంస్కృత మహభారతం,

నన్నయ తిక్కన ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడల మహాభారతం ఆతనికి కంఠస్థం. మంచి నీళ్లప్రాయం. అమరం అనర్గళధార. ఒక్కొక్క కథకు నాలుగైదు తోలుబొమ్మ యక్షగానాలు అద్భుతంగా వచ్చును. సంగీతశాస్త్రం ప్రసిద్ధికెక్కిన కోన సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి దగ్గిర నిరాఘాటంగా నేర్చుకున్నాడు.

ఆతని కుమారుడు విఠలుడూ, విఠలుని ఇద్దరు భార్యలు నాంచారీ, రుక్మిణీన్నీ, విఠలుడి కొడుకు ఓబలయ్యా, వాడి తమ్ముడు బేట్రయ్య, విఠలుని కూతురు మీనాక్షి — ఈ ఏడుగురు ఆటలో పాలుగొనే జట్టు. తోలుబొమ్మలవాళ్ల ఆచారం ప్రకారం మొగవాళ్లూ, ఆడవాళ్ళూకూడా మద్దెల వాయించడం తిత్తివూదడం నేర్చుకోవాలి.

వీరయ్యకు గొంతు తొణకనన్నా తొణకదు. వీరయ్య కుమారునికీ, మనుమలకీ, కోడళ్లకీ, మనుమరాలికీ బొమ్మలు తయారుచేయడం వచ్చును. వీరయ్య తోలుబొమ్మల వాళ్లందరిలోను శిల్పసార్వభౌముడు. వెంకటగిరి సంస్థానం లోను, కార్వేటినగర సంస్థానంలోను, గద్వాలు సంస్థానంలోను వీరయ్యకు మూడు బంగారపు కడియాలు బహుమతులు వచ్చాయి. విజయనగరం మహారాజాగారు నూటయాభై రూపాయల శాలువానూ, నూటపదహారు రూపాయలు రొఖ్ఖమునూ బహుమతీ యిచ్చారు. నూజివీడు కోటలో వెండిజరీ పగిడీ, అయిదు కాసుల కంఠహారం, దోసెడురూపాయలు, ఒక ఎకరం ఇనాము యిచ్చారు.

౨

పూర్వకాలంలో వీరయ్య సంపాదన దోసిళ్లకొద్దీ ఉండేది. సత్తెనపల్లిలో పదియెకరాల మాగాణిభూమి కొనుక్కున్నాడు. అయిదారుచోట్ల నాలుగువేలరూపాయలు వడ్డీ వ్యాపారానికి వేసుకున్నాడు. నేడు తోలుబొమ్మల్ని ఆదరించే వాళ్లు లేరు. మేరీఫిక్‌ఫర్డు, గ్రేటాగార్బో, నార్మా షీరరు, డగ్లసు మొదలగువాళ్ళు గమ్మత్తులు చేసే యీ రోజుల్లో తోలుబొమ్మలను ఆదరించే వాళ్లెవరు? ఐనా నాగరకత యింకా పూర్తిగా పాటకజనాన్ని ఆవహించ లేదు. వాళ్లని సరస్వతీమాత రక్షించాలి. తోలుబొమ్మలు చూసినా, యక్షగానాల్ని ఆదరించినా, బుర్రకథల వాళ్లని, దేవరకథలవాళ్లని, వీధి భాగవతుల్ని పోషించినా వాళ్లే యింకా.

వీరయ్యజట్టంటే ఇప్పటికీ పూర్వకాలపు వాసనలు పూర్తిగా పోని విద్యావంతులకు గౌరవమే. ఈ రోజున కొంచెం ప్రొద్దుపోయినా పదిగంటలకు ఊళ్ళోవర్తకులు, కరణాలు, పండితులు, ఓవరిసీయరు, స్కూళ్ళయినస్పెక్టరు, రెవిన్యూ యినస్పెక్టరు మొదలగు ఉద్యోగులు, ఏమీ చేయకుండా ఊళ్లో కూచొనియున్న కామేశ్వరరావు యం. ఏ. గారూ, యావన్మందీ వచ్చి వాళ్లకు వీలుగా ఏర్పరచిన పెద్దకాపుగారి పెద్దరుగుల మీద కూర్చున్నారు. చాపలమీద దిండ్లూ, పరుపులూ, తివాసీలూ అన్నీ వేయించాడు, కామేశ్వరరావు యం. ఏ., పెద్దకాపు దగ్గిరచుట్టం.

హనుమంతుడికి రాములవారు సుగ్రీవుణ్ణి తీసుకురావలసినదిగా ఆజ్ఞాపిస్తున్నారు. రాములవారు కుడి చేతిని మాత్రం కదుపుతున్నారు : 'అయితే, ఓయి మిత్రుడా, హనుమంతుడా'

"అవును స్వామీ ఉహుఁ."

"కపి, ప్లవంగ, ప్లవగ, శాఖామృగ, వలీముఖాః,br/> మర్కటో, వానరః కీశో వనౌకాః, ఇత్యమరః.
అట్టి మర్కటశ్రేష్ఠుడై, ఉత్తముడైన సుగ్రీవుడు"

"చిత్తం రాఘవేంద్రా, శ్రీరామచంద్రా"

"హనుమంతా ఎందుకు నాకు ఆ సుగ్రీవుడు కనబడుతున్న వాడవుకుంటూ ఉండలేదేమోయి?"

"ఓహో రామచంద్రా దశరథపుత్రా, నేను తప్పకుండా సుగ్రీవమహారాజు ఏమిచేస్తున్నాడో చూసివస్తున్నాను రాఘవేంద్రా" హనుమంతుడు దేహమంతా కదుపుతూ శిరస్సు శ్రీరామచంద్రుని పాదాలకడ ఉంచుతూ ఆడిపోతున్నాడు. ఓ పక్కన ఉన్నబొమ్మలు తీసేసి, అక్కడ సుగ్రీవుడు, తారాదేవి, ఇద్దరు చెలికత్తెల విగ్రహాల్ని ప్రవేశపెట్టారు. సుగ్రీవుడు తారాదేవితో నర్మసంభాషణలు చేస్తున్నాడు. ఇంతలో తారాదేవి భర్తకు జవాబుచెపుతూ ఒక పాట యెత్తుకుంది. ఆ గొంతుక కిన్నరీమాధుర్యము, సమ్మోహన పూరితము, కాకలీమృదులోలితము.

ఆ పాట వింటూనే సభంతా నిశ్శబ్దం అయిపోయింది. పండితపామరుల యావన్మంది హృదయాలూ ఆనందంచే ద్రవించి పోయాయి. ఆ గానప్రవాహము సుళ్ళుచుట్టి సెలయేళ్ళయి ప్రవహించింది.

పెద్దకాపుగారి అరుగుమీద గోడకు జార్లాబడి, ఒయ్యారంగా సిగరెట్టు కాల్చుకుంటూ యేదో ఆలోచిస్తూన్న కామేశ్వర్రావు గబుక్కున లేచి కూచుని బొమ్మలతెర వంక చూశాడు. ఏమిటా ఆ గొంతుక? అని అనుకున్నాడు. వింటూన్నట్టు విననట్టూ, కునికినట్టు కునకనట్టూ కూచుని ఉన్న గాయక శ్రేష్ఠుడు సీతారామయ్యా గారు ఉలిక్కిపడి, అతిశ్రద్ధతో పాట ఆలకించడం మొదలెట్టాడు. ఆ కంఠము అతితియ్యాటిది. శారీరములో గంభీరత ఉంది. స్వాధీన కంఠము. శ్రమలేదు. యెత్తుగడలో, గమకంలో ప్రకృతి జనితమైన వైచిత్ర్యముంది. ఆ బాలిక వీరయ్య కేమవుతుందో అనుకున్నాడు సీతారామయ్యగారు.

3

గాయకశ్రేష్ఠుడు సంగీతశాస్త్రపండితో త్తముడు సీతారామయ్యగారు, భీమవరంలో తోలుబొమ్మలాట అయిన వారంరోజుల వెనక ఓ సాయంత్రం ఇంట్లో కూచొని ఫిడేలు వాయించుకుంటున్నాడు. తన ఫిడేలు వాద్యం శ్రుతికాగా, వీథిలో తోలుతిత్తిశ్రుతిలో పంచమస్వరంలో చక్కని పాట విన్నాడు. ఆయన ఫిడేలును క్రిందపెట్టి వీధిలోకి వెళ్లాడు. ఒకబాలికా, ఒక ఆడమనిషి ముష్టికోసంవచ్చారు. పధ్నాలుగేళ్ళు యీడువున్న బాలిక పాడుతున్నది. నడిమివయస్సు గల స్త్రీ తిత్తి ఊదుతున్నది. సీతారామయ్యగారు మొన్న తోలుబొమ్మలాటలో, ముచ్చటపడుతూ విన్న కంఠమే యిది.

"అమ్మాయీ! నీకు వీరయ్య ఏమౌతాడు?"

"మా తాతయ్యండి."

"ఈ మని షెవరు?"

"మా అమ్మండి."

"నీకు సంగీతం ఎవరు నేర్పారు?"

"మా తాతయ్య నేర్పాడు సామీ."

"నీకు సంగీతం నేర్పితే నేర్చుకుంటావూ?"

తల్లి — "సామీ అంత అదృష్టం మాకు పడుతుందాండీ?'

"అదృష్టానికేముందిలే. ఇటువంటి కంఠం క్రమమైన సాధనలేకపోతే దోహదం లేని పూలచెట్టులా ఉంటుంది. ఇలాంటి గొంతుకే నాచేతిలో పడితే, దీని ముందర కిన్నెరుల పాటలూ, మహతీవీణా కూడా అపశ్రుతిస్వరాలు పలకొద్దూ. దీని కీ గళ మెక్కడ నుం చొచ్చిందీ?"

"మా తల్లి గొంతు ఇంతకన్న అందగా ఉండేదండి" అని నడిమివయస్సుస్త్రీ బదులు చెప్పింది.

"నేను వీరయ్యతో మాట్లాడుతాను. అతన్ని ఒకసారి రేప్రొద్దున్న మా ఇంటికి పంపించు."

వాళ్లిద్దరూ వెళ్ళిపోయారు. సీతారామయ్యగారి కా మధురమైన గొంతుక ఆ రోజల్లా వినబడుతోనే ఉంది.

మఱునా డుదయమే వీరయ్యా, విఠలుడూ వచ్చారు. వీరయ్య ఎదటివాళ్లకు గౌరవం ఇచ్చి తనకు గౌరవం తెచ్చుకునే రకం. ప్రపంచకం యొక్క దాతృత్వం మీదే తాను ఆధారపడి ఉన్నప్పటికీ, వీరయ్య భట్రాజుకాదు. సీతారామయ్యగారి వంటి పండితోత్తముడు, సజ్జనుడు, ఉత్తమ గాయకుడు తన మనమరాలికి సంగీతం నేర్పడం కన్న అదృష్టం ఇంకోటి లేదని తెలుసును. అయినప్పటికీ ఈ రోజుల్లో తనకు వచ్చే ఆ కొద్ది రాబడీ తన మనుమరాలి గొంతుకవల్ల వస్తోంది. ఆ గొంతుకు వినబడకపోతే ఏ వూళ్ళోనూ అయిదు రూపాయల కన్న ఎక్కువ దొరకవాయను. సంగీతం నేర్చుకుంటే వచ్చే లాభం ఏమిటి? ఆటలకి ఎక్కువ డబ్బు వస్తుందా? లేకపోతే తాను తన మనుమరాలిని వెంటపెట్టుకొని సభలు చేయిస్తాడా? పైగా పిల్లకి గర్వం హెచ్చైపోయి తరతరాలనించీ వస్తూవున్న ఈ పవిత్రమైన వృత్తిని భీమవరం ముఱికికాలువలోనో, నర్సాపురం గోదావరిలోనో కలిపేస్తే !

"స్వామీ, తమరు శలవిచ్చింది ఎంతో సంతోషమైంది — కాని ఏమిచేసేది? వృత్తివాండ్లం. జట్టు కొద్దిమందే ఉంటిమి. ఈ కరువుదినాలలో మా రాబడి అంతా ఈ పిల్లదాని గొంతుకపైనే ఆధార పడిఉంది. స్వామీ?"

"ఓయి వెఱ్ఱివాడా, ఇప్పుడు కొంచెం కాలం మళ్ళు తోందోయ్. తోలుబొమ్మలు, వీథినాటకాలు మళ్ళీ దేశంలో ఉద్ధరింపబడతాయి. నాగరికత కలవాళ్ళే వీట్లను ఉద్ధరిస్తారు. అల్లాంటప్పుడు నీ మనమరాలు సంగీతం నేర్చుకుని ఉందంటే నీ జట్టుకు వచ్చేగౌరవం ఇంతాఅంతా అని కాదు."

వీరయ్య — అదేమిటి స్వామీ, వీథినాటకాలు మూలబడ్డాయి. కూచిపూడిభాగవతులు కూలిపోయారు. విప్రవినోదులు అయిపులేరు. సినీమాలు, నాటకాలు మఱి అదేంటి స్వామీ, ఏమిట్రా అబ్బాయి దానిపేరు, విప్రవినోదులు చేసే పనులు చేస్తారు?

సీతా — ఓ ! మాజిక్కా !

వీర — అదో అదండి. అల్లాంటివన్నీ పెరిగి పొయ్యాయి. సీతా — ఓయి పిచ్చివాడా, పోనీ తోలుబొమ్మలు చచ్చిపోతాయే అనుకో. ఈ రోజుల్లో సంగీతం నేర్చుకున్న వాళ్ళకి

డబ్బెక్కువ. సంగీతసభలు, సంగీత స్కూలుమేష్టర్లు, సంగీత గ్రామఫోనుప్లేట్లు, సంగీత సినీమాలు, ఆడవాళ్లు నాటకాల్లో వేషాలు వేయడం, ఎక్కడ జూసినా సంగీతానికే యీ రోజుల్లో డబ్బు. అల్లాంటప్పుడు కాస్త గట్టిగా సంగీతం నేర్చుకుంటే మీ కుటుంబమునంతా అదే పోషించగలదు. గౌరవము సంగతి జెప్పక్కర్నేలేదు. యేవంటా వోయ్ విఠలయ్యా ?

విఠ — నిజం, సామీ ! మా అప్ప ముసలివాడు. వాడి కేమి తెలుసు. మా అమ్మణ్ణి మీ దగ్గర వుంచుదురు సామీ.

వీరయ్యకూడా వొప్పుకున్నాడు.

౪

కామేశ్వరరావు యమ్. ఎ. గారికి సాలుకు వెయ్యి రూపాయలు వచ్చే ఆదాయం వుంది. ఏ వుద్యోగానికైనా ప్రయత్నించాలని వుంది. కాని ఇంటిదగ్గర తల్లితో ఒక తమ్ముడితో సంసారము పొదుపుగ కాలక్షేపం చేసుకుంటున్నాడు. ఉద్యోగాలకి దరఖాస్తులు పెట్టడం, తిరగడం, ప్రాధేయపడ్డం అతగాడు యెంతమాత్రం సహించలేక పోయాడు. కాంగ్రెసు అంటే అభిమానం. సాధ్యమైనంత వరకు స్వదేశీవస్తువులే కొంటూ వుంటాడు. కామేశ్వర్రావు రసపిపాసి కావడంచేత కళా హృదయానికి సంపూర్ణంగా వ్యతిరేకమైనటువంటి 'సేవ' అనే పదార్థము ఆతనికి యెల్లా ఆవేశం కలగ జేస్తుంది? ఆతని మనఃపథాలల్లో డ్రాయరుబల్ల, ప్రక్కనీ కాగితాలపెట్టి, బీరువా, కాగితాలకట్ట దొంతరలు ఇవి చిత్రలేఖానికీ, శిల్పానికీ వ్యతిరేకమైన అడ్డుగీత లని అనుకుంటాడు.

"ఆ కాగితాలు యెందుకు పంపించవు? ఈ విషయం మీద నోటు పంపించవేమీ? అనేమాటలు గాంధర్వ మహాకళకు అపశ్రుతులని తలుస్తాడు.

పై వారికి కిందవారికి పంపించే విజ్ఞాపనలు, తాఖీదులు కవిత్వం అవుతాయా అని పృచ్ఛ చేసుకుంటాడు.

ఏలాగున ఆతడు ఉద్యోగాలకి ప్రయత్నించగలడు?

కామేశ్వరరావుకు సంగీతమంటే పరమప్రాణం. కవిత్వమంటే చెవికోసుకుంటాడు. చిత్రలేఖనం, శిల్పం చూసి మురిసిపోతాడు. కళారసజ్ఞుడు. కాని ఒక్క కళలోనూ ప్రవేశం లేదు. గొంతుక కొంచెం బాగుంటుంది. అంచేత దేవులపల్లి వారి దేవాలయం దగ్గిరికీ, నండూరివారి నాయుడు గ్రామానికీ, చింతావారి పుణ్యక్షేత్రానికీ, కవికొండలవారి వికసితోత్పల దగ్గిరికీ, విశ్వనాథవారి కిన్నెరవాగులకీ, ముద్దుకృష్ణుని మురళీ జ్వాలల దగ్గిరికీ, తీర్థయాత్రలు చేస్తూ, వరుసలు నేర్చుకుంటూ వస్తూ వుంటాడు. గ్రామఫోనుపాటలు చాలా బాగా వచ్చును. స్థానం వారి స్థాయీ మార్పు విలాసాలకు మురిసిపోతాడు. అద్దంకి వారి ముద్దు గొంతుక, కపిలవాయి వారి గంగా ప్రవాహం, జొన్నవిత్తుల వారి కిన్నెర కంఠం, సి. యస్. ఆర్. చిన్నారి పొన్నారి పాటలు, తుంగలవారి గమకభంగిమాలు బాలగంధర్వుని పరమ గాంధర్వం, నారాయణరావు వ్యాస జీవగీతాలు, పెందార్కర్ వుద్దండ సంగీతం మురిసిపోయి, సొక్కి, కన్ను లరమూతలేసి ఆనందంలో వూగిపోయ్యేవాడు.

కాని సంప్రదాయసిద్ధమైన త్యాగరాయాదుల పాటలు, రాగాలాపనలు, రాగమాలాప్రవాహాలు అంటే అతనికి తలనొప్పి.

ఆ నాడు రాత్రి తోలుబొమ్మలాటలో సమ్మోహనాస్త్ర తుల్యమైన ఆ బాలికాకంఠం

విన్నప్పుడే నెమ్మదిగా ఇంటికిపోయి అయిదురూపాయలనోటు పట్టుకొచ్చి తోలుబొమ్మల పందిరి వెనక్కి వెళ్ళి వీరయ్యని ఈవలికి పిలిచి 'నీ మనవరాలి గొంతుక్కి ఇదిగోరా బహుమానం' అని ఇచ్చాడు. ఆ తక్షణము వీరయ్య కథ ఆపుచేసి తెరమీద బొమ్మనెక్కించి 'మరీమరీ కామేశ్వర్రావుగారూ' అని పొగిడాడు. గొప్ప ప్రభువులకు చూపించే మంచిబొమ్మలు తెరమీద కెక్కించాడు.

ఆ నాటి నుంచీ కామేశ్వర్రావుకు మీనాక్షి కంఠము సర్వకాలము ప్రతిధ్వనిస్తూనే వున్నది.

ఆ బాలిక కొంచెము చామనఛాయ. నవయౌవనము పరిమళిస్తూ వున్న పొంకాల రేఖలు సుడులు తిరిగి కరిగి పోతూ వున్న విగ్రహము. మోము కోల. వెడల్పు కొంచెము తక్కువైన పొడుగుపాటి కన్నులు. చివరకొంచెము వట్రువ తిరిగిన ముక్కు. మావి చివుళ్ళ పెదవులు. అపశ్రుతిలేని సౌందర్యఖని. ఆ బాల మోము కళాకోవిదత్వము స్పష్టీకరిస్తూ వున్నది.

ఇదివరకు యేనాడున్నూ కామేశ్వర్రావు ప్రణయావేశుడు కాలేదు. పవిత్రమైన తెలగవారి కులం లో పుట్టిన తనకు, ఈ నీచంగా సంచరించే బొమ్మలాటవాళ్ల కన్నెపై ఈ రోజున ఈ ప్రణయ ప్రాదుర్భావము యేమిటి? చదువుకుంటూ వున్నా డనిన్నీ, ఇంత అన్నవస్త్రాలకి ఇబ్బంది లేకుండా వుండే సంప్రదాయకుటుంబంలోని పిల్ల వాడనిన్నీ ఆలోచించి, యెక్కువ కట్నంతో, తమబాలికల నిస్తామని అనేక పెద్ద కుటుంబాల నాయుళ్లూ, కాపులు వస్తూ ఉన్నారు. చక్కని, తెలివైన, చదువుకున్న బాలికను చూసి పెళ్లి చేసుకుందామని అనుకుంటున్నాడు. ఆలాంటి తనకు ఈ ప్రేమ యెక్కడనుంచి ప్రత్యక్షమయిందో!

ఆ బాలిక ఈ ఊళ్ళోనే సంగీతము నేర్చుకుంటున్నది. అతని హృదయం రాగాలు పాడింది. తాను కూడా సంగీతము నేర్చుకోవాలని చిరకాలం నుంచి ఉన్నదిగా !

మర్నాడు సీతారామయ్య గారిని కలుసుకున్నాడు.

"ఏమండీ, గురువుగారూ, నమస్కారం."

"దీర్ఘాయుష్యమస్తు, వివాహసిద్ధిరస్తు. యేమండీ, కామేశ్వర్రావుగారూ, రెండు నెలల్నుంచి నా ఫిడేలు వినడానికి రావటం లేదే?"

"ఇదివరకు మీతో అంటూవచ్చాను గాని నా యమ్. ఎ. చదువుకి సంగీతానికీ పడదని తమ శిష్యుణ్ణి కాలేదు. నాకు సంగీతం నేర్పడం మీరు మొదలెట్టాలని నామనవి."

"నాకు ప్రస్తుతం అయిదు పెద్ద పాఠా లున్నాయండీ. పొద్దున్న, రాత్రి ఇంటిదగ్గిర కుఱ్ఱాళ్లకి చెప్పాలి. తక్కిన కాలంలో ఈ అయిదుపాఠాలు సరిపోతాయి. బాబూ, నన్ను క్షమించాలి."

"యెల్లాగో తీరిక చేసుకుని మీ యింటిదగ్గరే నాకు ఆరో పాఠంగా నేర్పాలి. మీరే రెండుమూడుసార్లు నా గొంతుక మంచిది, సంగీతం నేర్చుకోమన్నారు."

"మీబోటివాళ్ళు మా ఇంటికి రావడమే!"

"నన్ను సంగీతం నేర్చుకో వద్దంటారా?"

"అయ్యొయ్యొ! యెంతమాటంటారూ ! మీబోటి ఉత్తములకు సంగీతం నేర్పకపోతే నా విద్యెందుకండీ!"

"ఇన్నాళ్లూ ఈ చదువులతో కాలం వృథాపుచ్చాను. ఈ నాటికి నా కీ సత్సంకల్పం కలిగింది. సంగీతం విని ఆనందించేందుకైనా నేర్చుకోవాలని ఉంది."

"మీరు మా ఇంటికి రావడం నా మనస్సు ఒప్పదండీ." "అయితే, తమరు మా యింటికి తమ ఇష్టము వచ్చినప్పుడు దయచేయొచ్చునే."

"అయిదు పాఠాలు రోజంతా తీసుకుంటున్నాయి."

సీతారామయ్యగారు చిరునవ్వు నవ్వుకున్నాడు.

"మీ దీక్ష నాకు సంతోషం కలుగజేస్తున్నదండి."

"నాది ఆరోపాఠం. తమ ఇంటికే వచ్చి నేర్చుకుంటాను. తమ సేవ చెయ్యడానికి నా కీ సావకాశం ఇవ్వండి."

"మీరు ఉద్యోగానికి వెడుతారే!"

"అసలు ఉద్యోగానికే వెళ్ళను. ఒకవేళ వెడితే అంతవరకే చెప్పండి. నా అదృష్టం అంతే అనుకుంటాను. ఇక అభ్యంతరాలు చెప్పకండి. సంగీతహృదయం లోకి నన్ను చొచ్చి పోనివ్వండి. మిమ్మల్ని వదలను. మీ ఇంటికి వచ్చే నేర్చుకుంటాను. మంచి ముహూర్తం చూసి తమ రెప్పుడు రమ్మంటే అప్పటి నుంచి తమ దగ్గిర శిశ్రూష ప్రారంభిస్తాను," అని కామేశ్వర్రావు చేతులు జోడించినాడు.

"అయ్యయ్యో, అదేమిటి కామేశ్వరరావుగారూ," అని ఆయన కామేశ్వరరావు చేతులు పట్టుకున్నాడు.

౧౪

కామేశ్వర్రావుపాఠం సాయంత్రం ఏడింటికి మొదలు పెట్టి ఏడున్నరకు పూర్తిజేసేవారు. ఆతను మహాదీక్షగా నేర్చుకుంటున్నాడు. అంచేతనే అందరికి గంట చెప్పేపద్ధతి తనదగ్గిర అవసరం లేకుండా చేసుకున్నాడు. ఏడున్నర దగ్గిర నుంచి రాత్రి యనిమిదిన్నర వరకు మీనాక్షికి పాఠం జెప్పేవారు సీతారామయ్యగారు. మీనాక్షిపాఠం అయిన తరువాతనే కామేశ్వర్రావు ఇంటికి వెడుతూఉండేవాడు. ఇంటిదగ్గిర సాధన చేయడం వల్ల కామేశ్వర్రావుకు సంగీతశాస్త్ర సిద్ధాంతాలన్నీ ఇట్టే కరతలామలకమైపోయాయి. జంటలు, గీతాలు, స్వరజితులు, వర్ణాలు ఆరునెలల్లో పూర్తిజేసి కీర్తనలకు వచ్చాడు. మీనాక్షి తనతాతగారు నేర్పినదంతా మర్చిపోయి మళ్లీ నేర్చుకోవలసివచ్చింది. అద్భుతమైన గొంతుక కాబట్టి మూడునెలలలో రాగాలు, కీర్తనలుకూడా ప్రారంభించింది.

మీనాక్షి వికసిస్తూ ఉన్న పుష్పము. ఆమె ఇంకా అందాలు కోసుకొని దండలు గుచ్చుకుంటోంది. ఆమె హృదయము లేడిపిల్ల లాంటిది. చిన్నతనాన్నుంచి ఆమె కంఠంలోని గానాద్భుతంచూచి మురిసిపోయే తాతగారు ఆమెకు చక్కని సంబంధం వెతికి

మనమణ్ణితెచ్చుకొని ఇల్లరికం ఉంచుకోవాలని ఉవ్విళ్లూరుతో ఉండేవాడు.

మీనాక్షికి కామేశ్వర్రావు ఎందుకంత తనతో చనవుచేసుకుంటున్నాడో అనే ఆలోచనైనా కలగలేదు. కామేశ్వర్రావును చూస్తే ఆమెకు చాలా సంతోషంగా ఉండేది. ఎప్పుడూ అతనితో ప్రాణమిచ్చి మాట్లాడేది. జట్టుతోపాటు ఆమె యెన్ని ఊర్లు తిరిగినా ప్రపంచజ్ఞానములోని ఓనమాలన్నా ఎరగదు. అంచేత కామేశ్వర్రావు రైళ్లను గురించి, విమానాలను గురించి, సినీమాలను గురించి, విద్యుచ్ఛక్తిదీపాలను గురించి, దేశాలు, దేశాలలోని ప్రజలు, పంటలు, నగలు, దుస్తులు మొదలైనవాటిని గురించి నోరూరేట్లు చెబుతూఉంటే విస్తుపోయి వింటూఉండేది.

మీనాక్షి సీతారామయ్యగారింట్లోనే భోజనం చేసేది. ఆయన తనకోసం అని ఇచ్చిన వీధిగదిలో సామాను పెట్టుకుని అక్కడనే పడుకునేది. కామేశ్వర్రావు స్నేహముచేత శుభ్రత, శుచి, రసజ్ఞత వీటినిగురించి మీనాక్షి బాగా నేర్చుకొన్నది. ఎరకలవాళ్ల పందులదొడ్డిలా వుండే మీనాక్షిగది నెమ్మది నెమ్మదిగా మార్పుచెంది ఆరునెలలలో కళాప్రదర్శనపు మందిరములా తయారైనది. మోడరన్‌రివ్యూ, భారతి, గృహలక్ష్మి మొదలైన పత్రికల్లోంచి కామేశ్వర్రావు సంగ్రహించిన బొమ్మలు అద్దాలు కట్టించి గోడలమీద వేలాడ గట్టుకుంది. రెండు మూడు జపాన్ వెదురు అల్లిక తెరలు కూడా గోడలకు తగిలించింది.

ఇంతలో సీతారామయ్యగారి పెద్దకూతురు పుట్టింటికి పండక్కని చక్కా వచ్చింది. ఆ అమ్మాయి అత్తవారు కాకినాడ. అత్తవారు మంచి నాగరికతగల కుటుంబమగుటచేత ఆమె అతి నవీన నాగరికతా సంప్రదాయంలో ప్రథమ తరగతిలో ప్రథమముగా వుంటూన్నవాళ్లలో ఒక్కత్తె. మన దేశంలో భర్తకి ఎట్లా యిష్టం అయితే అలాగ మారి పోతారుగా ఆడవాళ్ళు. ఆవిడకు సీతారామయ్యగారు పెట్టిన పేరు వియ్యమ్మ. నేడు విజయానందని. గోదావరి వరదలా ఇంట్లోకి చక్కావచ్చింది.

"అమ్మా, వీధిగదిలో నుంచున్న అమ్మాయి ఎవరే?"

"నాన్నగారి దగ్గిర సంగీతం నేర్చుకుంటూవున్న ఒక బొమ్మలాళ్లమ్మాయి."

"బొమ్మలా ళ్లేమిటేవు?"

"తోలుబొమ్మలాళ్లే."

"తోలుబొమ్మలాళ్లకి సంగీతం యేమిటి?"

"ఆ అమ్మాయి కంఠం కిన్నరీ కంఠం. అంత అందమైన కంఠం నేనెక్కడా వినలేదు సుమా! సంగీతంలో కూడా మీకు తగ్గ తెలివితేటలున్నాయి. ముచ్చటపడి నీకు యెంత బాగా సంగీతం నేర్పారో అంత యిదిగాను మీ నాన్నగారు యీ అమ్మాయికి నేర్పుతున్నారు మా మంచిపిల్ల. నేనంటే ప్రాణం. కూతుళ్లిద్దరు కాపరాల కెళ్లినందుకు నాకు మూడవ కూతురైంది."

ఆ రోజునుంచే విజయకి మీనాక్షికి కృష్ణా, తుంగభద్రా సంగమమైనది. విజయానందని పుట్టింట రెండునెలలు వుంది. ఆ రెండు నెలలలో వేణీభరం కూర్చే పద్ధతుల్లో, సొగసైన వస్త్రాలు యెన్నుకొనే విధాలల్లో, నగలు అలంకరించుకొనే రీతుల్లో, పువ్వులు ముడుచుకొనే మోస్తరుల్లో, మొహానికి 'మంచులు', వెన్నలు, పవుడర్లు, పెదవులకు, బుగ్గలకు రంగులు సొగసు చేసుకొనే సూత్రాలల్లో, టాల్కం పౌడులు దేహానికి అద్దుకునే అందాలల్లో,

యూడీకొలోను, లవండరు మొదలైన పరిమళ జలాలు బట్టలపై జల్లుకొనే చందాలల్లో విజయ మీనాక్షికి గురూపదేశము చేసినది.

విజయ సంగీతంలో సరస్వతి. గొంతుక అంత అందముగా వుండకపోయినా ఉత్కృష్టమైన సూక్ష్మాతిసూక్ష్మమైన శ్రుతి, స్వర, లయజ్ఞాన ముండుటచేత వినేవారి హృదయాలలో అమృతబిందువులు కురిసేటట్లు పాడగలదు. ఆమె వున్న రెండునెలలలోను మీనాక్షి పదియేళ్ళవిద్య నేర్చుకొన్నది.

ఆ రెండునెలలు కామేశ్వర్రావు మీనాక్షితో తా నొక్కడే యెక్కువ చనువుగా వుండేందుకు వీల్లేకపోయింది. కామేశ్వర్రావు సంగీతం నేర్చుకోవడం విజయకు ఆశ్చర్యమే వేసింది. విజయ మీనాక్షిని వెనక వేసుకొని చిత్రలేఖనాన్ని గురించి, హిందూదేశములో వుండే అద్భుత శిల్ప విన్యాస దేవాలయనిర్మాణాది విచిత్రాలనిగురించి కనుక్కుంటూ వుండేది. ఎంత అతీనవీనపద్ధతిని వేషం వేసుకున్నా విజయ అంటే కామేశ్వర్రావుకు యెక్కువ గౌరవము, భయమున్ను. వంచినతల యెత్తకుండానే మాట్లాడేవాడు. కన్నింగ్‌హామ్ ప్రభ్వి అజంతాబొమ్మలపుస్తకం, ఫెర్గుసన్‌గారి భారతీయ శిల్పగ్రంథాలు మొదలైనవి తెప్పించి కామేశ్వర్రావు వాళ్ళిద్దరకూ చూపించేవాడు. ఇంతలో విజయ అత్తవారింటికి వెళ్ళిపోయినది. అమ్మయ్యా అని కామేశ్వర్రావు నిట్టూర్పు విడిచాడు.

౬

మీనాక్షి రెండేళ్లు గురుకులవాసము చేసింది. వచ్చిన చదువు చాలునని యింతలో ఆమె తాత వీరయ్య గరుత్మంతుడులా వచ్చి మనుమరాల్ని తీసుకు చక్కాపోయాడు. ఆ బాలిక సీతారామయ్యగారి కడ సెలవు పుచ్చుకొని ఆయన పాదాలకు, ఆయన భార్య పాదాలకు నమస్కారం చేసి తల్లి దండ్రులను వదలి వెళ్ళే బిడ్డలా వెక్కివెక్కి యేడ్చినది.

ఆ దంపతుల ఇరువురికిన్నీ కళ్లు చెమర్చినవి. వీరయ్య మనుమరాలిచేత తాంబూలములో పదికాసులుపెట్టి ఇప్పించబోగా సీతారామయ్యగారు కోపగించుకొని వీరయ్యను తలవాచేటట్లు చీవాట్లుపెట్టినారు. "ఆమె నా కూతురు. అట్లాంటి అమ్మాయికి చదువు చెప్పడం నా అదృష్టం" అన్నారు. భార్యచేత మీనాక్షికి పసుపు, కుంకుమ, చీర, రవికలగుడ్డ యిప్పించారు.

కామేశ్వర్రావు హృదయం దడదడమని కొట్టుకొంటోంది. కుంగిపోతూ నిలబడినాడు. మీనాక్షి కోసం తెప్పించిన తొంబదిరూపాయల తంబూరాను ఆమెకిస్తూ "మీనాక్షి ! ఇక నన్ను మరిచిపో" అన్నాడు.

మీనాక్షి వెక్కివెక్కి యేడ్చింది. కామేశ్వర్రావును వదిలిపెట్టి వెళ్ళుట ఆమెకు అంతరాంతరాలల్లో మరీ కష్టమై తోచింది.

౭

అపుడు జట్టంతా బెజవాడలో ఉంది. వీరయ్య, విఠలుడు, చిన్నవీరయ్య మీనాక్షిని ఆనమాలుకట్ట లేకపోయారు. ఆ బాలిక పెంటకుప్పలోనుంచి బయలుదేరిన చేమంతిచెట్టులా ఉన్నది.

మీనాక్షి తన వాళ్ళను యెగాదిగా చూచుకొన్నది. వందసంవత్సరాల క్రితం ఉతికిన బట్టలు కట్టుకుంటూ, వారానికి ఓమాటైనా స్నానం చేయకుండా తిరుగుతూ, నానావిధ

నీచపదార్థాలు తింటూ, ఊరుబైట వేసుకున్న గూడుగుడిశల్లో, సామాను మోసుకునేందుకు ఉపయోగించే గాడిదల తోటి, కాపలా కాసుకునేందుకు ఉపయోగించే పులుల్లాంటి కుక్కలతోటి సావాసంచేస్తూ, నూనిరాసుకొని దువ్వుకో నందున పేలుపట్టియున్న తలలతో, వెట్టిమొట్టి రాళ్ళపూసల పేర్ల నగలు పెట్టుకొన్న మెళ్ళతో, వెండి మురుగులు అలంకరించిన చేతులతో, బంగారు గుల్ల దండకడియాలు దాల్చిన బాహులతో, వెండిబిళ్ళల మొలనూళ్లతో, వెండి వడ్డాణాళ్లతో, పొగాకు, తమలపాకూ గారలు కట్టించిన నోళ్ళతో తన చుట్టూ ఉన్న తన చుట్టాలను చూసేటప్పటికి మీనాక్షి హృదయం క్రుంగిపోయింది. సీతారామయ్యగారి ఇల్లు, ఆ రోజుల తన జీవితము మీనాక్షికి కళ్ల యెదుట అస్తమానమూ ప్రత్యక్ష మౌతూనే ఉన్నది. ఈ రెండేళ్ళూ సీతారామయ్యగారు తండ్రిఅయ్యాడు: ఆయనభార్య తల్లిఅయినది: ఆయన కుమార్తె అక్క అయినది; కామేశ్వర్రావు ప్రాణస్నేహితుడైనాడు. కంపులతో, పెంటపోగులతో నిండి వున్న ఆ యేలూరి కాలవగట్టు నరక కూపమై తోచింది. కామేశ్వర్రావుగారు తనకు పదేపదే చెప్పిన ప్రకృతి విలాసా లేమీ ప్రత్యక్షం కాలేదు సరికదా, ఆకాశాన్ని నక్షత్రాలు గాడిద లద్దెలలా కనపడ్డాయా బాలకు. బెజవాడ చుట్టూ ఉన్న కొండలు పాడైపోయిన పూరిగుడిసెల్లా ఉన్నాయి.

ఎందుకు తన కీ సంగీతంనేర్పించారు? బాగా బతకడం యొక్క అందం ఎందుకు తనకు నేర్పుట? అడవి కట్టకు శిల్ప సౌందర్యం యిచ్చింది మళ్ళీ ముళ్లడొంకల్లో పడవేయడానికా? ఆమెకు జలజల కన్నీళ్లు ప్రవాహాలు కట్టినవి. తండ్రీ, తాత, తల్లీ వాళ్లు యమకింకరుల్లా కనపడ్డారు. కామేశ్వర్రావుగారి పాదాలు కొలుస్తూ, దాసీలా ఇంత సేవ చేస్తూంటే బాగుండునే! గురువుగారికి, గురువుగారి భార్యకు వాళ్ళింటో పనిచేసే మనిషిలా తాను చాకిరీ చేస్తూ ఉండి పోతే బాగుండునే! గురువుగారూ, కామేశ్వర్రావుగారూ ఎందుకు తనను తాతగారు తీసుకొస్తూంటే ఊరుకొన్నారో. కామేశ్వర్రావు నాయుడుగారు తియ్యటి కబుర్లు చెపుతూంటే తాను నిజమనుకొంది. మలాం చేసి జీను వేసి, మంచి దుస్తులు వేసినా గాడిద గుఱ్ఱం ఏలా అవుతుందని వాళ్లిద్దరూ తనని వదిలేసి ఉంటారు. కులదైవము రాములవారు అసలున్నాడా ?

ఆ రా త్రల్లా నిద్రపోకుండా ఏడుస్తూనే ఉన్నది మీనాక్షి.

వీరయ్య తన మనవరాలు మళ్లీ తిరిగి తన జట్టులోనికి వచ్చినదనిన్నీ, పేరుపొందిన సంగీతపాటకుడగు సీతారామయ్యగారి దగ్గిర సంగీతవిద్య నేర్చుకొని గొప్పపాటకురాలైనదనిన్నీ బెజవాడ నగరాలపేటలో చాటింపించాడు. ఆ రాత్రి ఆకెళ్ళవారి సత్రందగ్గిర తోలుబొమ్మలు చూడడానికి వచ్చిన జనం బెజవాడ పుష్కరానికన్నా రారు. ఉత్తరగోగ్రహణం కథ ప్రారంభించారు. మీనాక్షిది సైరంధ్రి పాత్ర. బొమ్మలాట పాకలో ఒక మూల నలిగి పోయిన పువ్వులదండలా, చంద్రుడు లేకుండా కారుమబ్బులు పట్టి, తుంపర్ల పడుతూన్న రాత్రిలా కూచుని ఉంది. రెడ్డియ్య విఘ్నేశ్వర, సరస్వతీ ప్రార్థన లవగానే “ఆలాగున ధర్మరాజులవారున్నూ, భీమసేనులవారున్నూ, అర్జునమహారాజున్నూ, నకుల సహదేవులైన కవలలున్నూ, ద్రౌపదీదేవి మహారాణియూ, ధౌమ్యులవారితో కూడానున్నూ” అని అన్నాడు.

“ఆహా!”

“పన్నిండేళ్లున్నూ అటవీ, అరణ్యం,విపినం, గహనం, కాననం, వనం ఇత్యమరః, అయినటువంటి అరణ్యంలో వాసం చేసినవారు అవుకుంటూ —” “ఆహా! ఇక ఏలాగయ్యా? సంవత్సరో, వత్సరో, అబ్దో, హాయనో, శరత్సమాః, ఇత్యమరః, ఒక సంవత్సరం అజ్ఞాతవాసం చేయవలసుంటుంది అని ఆలోచించుకుంటూ —”

"ఆహా!"

ఈ రకంగా కథసాగించారు. ఇంతలో ద్రౌపది పాట పాడవలసిన సమయం వచ్చింది. జట్టు అందరూ మీనాక్షి వైపు చూశారు. ఆ బాలిక మోకాళ్లు ముడుచుకొని కూర్చొని, మోము మోకాళ్ళలో ఉంచుకొని, చేతులు మోకాళ్ళకు చుట్టుకొని, కళ్ళలోంచి అశ్రుబిందువులు రాలుస్తూ ఈ లోకంలోనే లేదు. తల్లివెళ్ళి "మీనీ, మీనీ పాటపాడ్డానికి రావే, నీ దుంపతెగ, మొద్దులా కూర్చున్నా వేమే? లే, వచ్చి పాట పాడు," అని కేకలువేసింది. చిచ్చుర పిడుగులా లేచింది మీనాక్షి.

"నేను పాడ దలుచుకోలేదు. మీ సరుకులు మోసే గాడిదలు లా మీరు కూడా గాడిదలు. తోలుబొమ్మలాటా? ఇది దెయ్యాలాటా? అని కాళ్ళు గబ గబ భూమికేసి తన్నింది. తల్లి బ్రతిమాలడం, తండ్రి కేకలు వేయడం, అంతా తాతగారు చూస్తున్నాడు. అందాకా ద్రౌపదిభాగం చిన్నవీరయ్యకు క్రొత్తగావచ్చిన భార్య చదువుతూ వున్నది. వీరయ్యకు కోపమువచ్చింది. ప్రళయకాలరుద్రమూర్తిలా అయిపోయాడు. రెక్కలుపట్టి నుంచోపెట్టాడు. "నీకు సంగీతం చెప్పించినందుకా ఇంత పొగరమోతుతనం? ఇంత ట్లోకే మహారాణి వైనావనా నీ వుద్దేశం, ఛండాలపు రండా లే, వచ్చిపాడు. చావగొట్టివేస్తాను," అని ఉరిమాడు.

తాతగారి కోపం చూసి దడదడలాడుతూ, భయంతో తెర దగ్గరకు వచ్చి, మద్దెలకు నమస్కరించి పాటయెత్తింది. శ్రుతి కలవదు. వెనకటి వరస రాదు. గొంతుక స్థాయికి పెరగదు. అందరూ అందిచ్చినారు. నాలుగు గొంతుకలు కలిసినవి. కాని మీనాక్షి గొంతుక అందుకోదే! పదిహేను నిమిషాలు తంటాలు పడ్డారు. మీనాక్షి గొంతుక అపశ్రుతి తప్పుకోదు, సామ్యం యేర్పడదు. తెర అవతల ప్రజల్లో గడబిడలు బయల్దేరాయి "మీనాక్షిని పాడమనండీ" "మీనాక్షిని పాడమనండీ" అని కేకలు. మీనాక్షి పాడలేదు. అందరికీ వెఱ్ఱెత్తిపోయింది. వీరయ్య అన్యాయంచేశాడు అంటూ ఉప్పెనకెరటం విరుచుకుపడ్డట్టు జనం అంతా పందిరి మీదకు విరుచుకు పడడం మొదలెట్టారు. వీరయ్య గజగజలాడిపోయినాడు. మీనాక్షి నిద్రలేచి వచ్చినట్లు లేచి వెనకటి గొంతుక తెచ్చుకొని వెనకటిలా పాడదామని యెంతైనా ప్రయత్నం చేసింది. కాని లాభం లేకపోయింది. ఆమెకు యేడుపు వచ్చింది. వెక్కి వెక్కి యేడ్చింది.

జనం వచ్చి తెరమీద పడి తెర పీకేసారు. విఠలుడు ఈ గడబిడంతా చూసి ఆడవాళ్ళని చేతికి దొరికినన్ని బొమ్మలు పట్టుకొని పారిపొమ్మన్నాడు. మిగిలిన బొమ్మలు చిన్న వీరయ్య చేతి కిచ్చి పరిగెత్తమన్నాడు. తిత్తీ, మద్దెలా యిచ్చి తండ్రిని పంపివేశాడు. ఇంతలో నగరాలలో వీరయ్య అంటే మంచభిప్రాయం కల్గిన ఒక వస్తాదుల జట్టు లాటీ కఱ్ఱలతో రంగంలో ప్రవేశించి, దెబ్బలాడి, ప్రజలు పాకకు నిప్పు అంటించకుండా చూశారు. జనం అంతా వెళ్ళిపోయిన తరువాత విఠలుడు తక్కిన వన్నీ సర్దుకొని తమ గుడిశెల కాడికి చేరుకున్నాడు.

జట్టును లేవదీసుకొని బందరు పారిపోయాడు వీరయ్య.

౮

కామేశ్వర్రావుకు మీనాక్షి వెళ్ళినప్పటినుంచీ మతి లేదు. అతని ప్రేమకు మీనాక్షి నిదానమై పోయింది. యౌవనము వచ్చిన యిన్నాళ్ళకు ప్రేమంటే యేమిటో తెలుసుకున్నాడు. మీనాక్షితో రెండేళ్లు స్నేహం చేసి, మీనాక్షీ, తానూ సహాధ్యాయులై,

మీనాక్షికి తాను గురువై, మెలిగినతరువాత తీరా మీనాక్షి వెళ్ళిపోయిన వెనుక తనని మూలమంతా కదిల్చి వేసిన ప్రేమతో ఆమెను ప్రేమిస్తున్నానని గ్రహించాడు. ఆమె మాటలు, దివ్యమైన ఆమె గాంధర్వమూ, విచిత్రసుందరమైన ఆమెమూర్తీ ఆతని బ్రతుకుచుట్టూ మహాప్రపంచములైనవి. మీనాక్షి నామము జపమైనది. "దేవీ మీనాక్షీ" అని ఆతని హృదయకుహరాలలో పల్లవి సర్వకాలమూ నినదిస్తూనేవున్నది.

భీమవరంలో ఒక్క నిముషం వుండలేకపోయినాడు. రెక్కలు కట్టుకొని బెజవాడ వచ్చిపడ్డాడు. అక్కడ వాకబు చేసి బందరు వెళ్ళారని తెలుసుకొని సాయంత్రానికి బందరు చేరుకున్నాడు. వీరయ్యజట్టువాళ్లు ఇనుకుదుర్లో తమ పూరి గుడిసెలు వేసుకున్నారు. కామేశ్వర్రావు తిరిగి తిరిగి అక్కడకు చేరుకున్నాడు. తన ఆత్మలో, ఆత్మయగు మీనాక్షి ఆ పూరిగుడిశెల్లో వుందనే భావం ఆతన్ని దహించి వేసింది. ఇదివరదాకా తోలుబొమ్మలవాళ్లు అల్లాంటి పూరిగుడిశెల్లో వుండడం అతనికేమీ ఆశ్చర్యం కలుగ జేయలేదు. అక్కడికి వెళ్ళి "వీరయ్యా" అని కేకవేసినాడు. వీరయ్య యివతలికి వచ్చి కామేశ్వర్రావుగారినిచూసి "బాబూ ! ఇల్లాగ వచ్చా రేమిటి?" అని ప్రశ్నించాడు, కామేశ్వర్రావు ప్రక్కనేవున్న కాలవకు కట్టిన తూము అరుగుమీద కూర్చొని వీరయ్యని ప్రక్కనే కూర్చోమన్నాడు.

వీరయ్య కామేశ్వర్రావుతో "బాబూ, నా నోటిదగ్గిర కూడు క్రిందికి బోర్లాపడింది సామీ" అని బెజవాడలో జరిగినదంతా వెళ్ళబోసుకొన్నాడు. "సీతారామయ్య బాబుగారు మా పిల్లను పాడుచేశారు సామీ, పాట పాడలేదు, గొంతు యెత్తలేదు, ఆట కెందుకూ పనికిరాకుండాపోయింది." అతడు నుదుటిమీద కొట్టుకున్నాడు.

కామేశ్వర్రావు అంతా నిమిషంలో గ్రహించాడు. అతనికి ఒక చక్కని ఆలోచన మృదువుగా తట్టింది. లేచి నుంచొని వీరయ్య బుజం మీద చెయివేసి "వీరయ్యా, నువ్వేమీ కంగారుపడకు, గురువుగారు చేసిన దెప్పుడూ తప్పు కాదు. అందులో మా గురువుగారు పరమ పవిత్రుడు. నువ్వు ఒక వారంరోజులు ఆటాగీటా తలపెట్టకు. ఓపికపట్టి మాత్రం యెదురు చూస్తూ వుండు" అని చెప్పి, ఆ చీకట్లలో మాయమై పోయాడు. వీరయ్యకు ఆశ్చర్యం వేసింది. కామేశ్వర్రావు గారు యేమిచేస్తారా అని అనుకుంటూ తన గుడిశెప్రక్క ఆరు బయట వేసిన నులక మంచము మీద నిద్రపోతూ వున్న మనమరాలిని చూసి "తల్లీ నీకు మీనాక్షీదేవి పేరు పెట్టుకొన్నాను. ఏంచేస్తావో?" అని తలపోసుకున్నాడు.

౬

బందరులో వుండే ఉద్యోగస్థులకు, వర్తకులకు, భాగ్యవంతులకు, ఒక రోజున ఆహ్వానపు పత్రికలున్న కవర్లు వచ్చాయి.

గొప్ప సంగీతపు ప్రదర్శనం

శ్రీమతి మీనాక్షిబాయి

ఆర్యా!

అభినవ మీర యనదగిన ఈ బాలిక కంఠము మాధుర్యాతి మాధుర్యము, పాండిత్యము పండితుల చేతనూ మెప్పు పొంద దగినది. కాన తాము విచ్చేసి ఈ బాలికా గాన పవిత్రతలో దివ్యులుకండని మా ప్రార్థన.

మచిలీపట్టణము,

కామేశ్వరరావు, ఎం. ఏ.,

16 — 4 — 1924.
సీతారామయ్య.

గాత్రము	...	మీనాక్షిబాయి
ఫిడేలు	...	సీతారామయ్య
మృదంగము	...	మణిఅయ్యరు

రేపు 17 — 4 — 24 తారీకున — హాలులో 5 గంటలనుండి 8 గంటలవరకు —

కామేశ్వరరావు పెద్దలందరకూ 3 రూపాయల టిక్కెట్లు పంపినాడు. బందరుపురమున నున్న సంగీత పండితులందరి కడకూ కామేశ్వర్రావు స్వయముగా వెళ్ళి వారి నాహ్వానించి, వారికి గౌరవపు టిక్కెట్లిచ్చినాడు.

ఊరంతా పేపర్లు పంచిపెట్టబడినవి. 17 వ తారీఖున 500 రూపాయల టిక్కెట్లమ్మబడినవి. హాలు కిటకిటలాడుతూ వున్నది. మణిఅయ్యరూ, సీతారామయ్యగారూ పక్క వాద్యాలు వాయించే ఈ ప్రతిభాశాలిని ఎవరయ్యా, అనుకుంటూనే వచ్చారు జనమంతా. సరీగా అయిదు అయ్యేటప్పటికి సీతారామయ్యగారు, మణిఅయ్యరుగారు, మీనాక్షి బాయీ వచ్చి కూర్చున్నారు. సభను చూసి మీనాక్షి గజగజలాడిపోయింది. అందాలు సుల్లుచుడుతూ ఉమాదేవిలా వచ్చిన ఆ బాలికాదేవిని చూసి, “యీమెపాట యీమె అందానికి తగిందేనా,” అని అనుకున్నారు. సభా ప్రారంభములో మీనాక్షి కొంత జంకింది. ఆనందరసవాహినియగు సీతారామయ్యగారి ఫిడేలు, లయామృతవర్షిణి యగు మణిఅయ్యరుగారి మృదంగం దివ్యంగా వినబడుతూ వున్నవి గాని మీనాక్షిగొంతుక ఎవ్వరికీ వినబడలేదు. సీతా రామయ్యగారు, “కళ్లు మూసుకొని పాడమ్మా” అని రహస్యంగా చెప్పారు.

మీనాక్షి కళ్లుమూసుకొని గురువుగారిని తలుచుకొని సమస్తమూ మరిచిపోయి, ఉత్కృష్టగానంతో అద్వైతరూపిణి అయింది. ఆమె కంఠము సంపూర్ణముగా వికసించిన మాలతితీగలా ఆ సభఅంతా అల్లుకుపోయింది. ప్రేక్షకులు అట్టి గొంతుక ఇదివరకు యెన్నడూ వినలేదు. అట్టి సంగీతమూ ఎప్పుడూ వినలేదు. సభ పూర్తి అయ్యేటప్పటికి సభికు లందరూ తన్మయులై ఉన్నారు.

పట్టణములోని పెద్దలూ, సంగీతవిద్వాంసులూ మీనాక్షిని పొగడుతూ ఉపన్యాసాలు ఇచ్చారు. జగద్విఖ్యాతులగు మణిఅయ్యరుగారినీ, సీతారామయ్యగారినీ గురించి చెప్పనక్కరలేదన్నారు. ఇంకో సభ ఆ పట్టణంలో చేయాలనికూడా కోరారు. ఆ వెనక రెండురోజులైన తరువాత సభలో 12 బంగారు పతకములూ, 100 రూపాయల వెండి గిన్నె మీనాక్షికి బహుమతు లిచ్చారు.

ఇదంతా చూసి వీరయ్య ఆశ్చర్యపూరితుడైపోయాడు. అలాంటి సభలూ చూడలేదు. అలాంటి పాటా వినలేదు. నీ మనవరాలు సంపాదించిందని 500 రూపాయలు తీసుకొచ్చి వీరయ్య ఒళ్ళో పోశాడు కామేశ్వరరావు. ఆరు నెలలు ఆటలాడినా వీరయ్య 200 లేనా కళ్లచూసేవాడు కాడు. కామేశ్వరరావు వచ్చిన డబ్బు మొత్తం తొమ్మిది వందల యేభై అనిన్నీ, మణి అయ్యరుగారికి రానూపోనూ ఖర్చులక్రింద, బహుమతీ క్రింద, ఇచ్చింది 300 అనిన్నీ, పేపర్లు అచ్చువేయించడం, ఊరంతా పంచిపెట్టించడం వాట్లకీ అయిన ఖర్చు నూరురూపాయలు అనిన్నీ, 50 రూపాయిలు హాలు అద్దె అనిన్నీ లెక్క చెప్పాడు.

కామేశ్వర్రావు పూరిగుడిశెలలో ఉండకూడదని, ఛండాలపు నీచపదార్థాలు తినకూడదనిన్నీ వీరయ్యతో హోరాహోరీని దెబ్బలాడి, ఆ గుడిశెలు, గాడిదలు, వాళ్ల బట్టలు అన్నీ, ఇతర బీదవాళ్ళకు దానా లిప్పించాడు. వీళ్ళందరినీ తీసుకొచ్చి సత్రములో పెట్టాడు. శుభ్రమైన వస్త్రాలు కట్టబెట్టించాడు. మీనాక్షి హృదయం సంతోషంతో సంగీతాలు పాడుకొనేటట్లు వీరయ్య జట్టువాళ్ళందరికీ నాగరికతా దీక్ష నిచ్చాడు.

మీనాక్షి సంగీత సభలు నెల్లూరు, గుంటూరు, బెజవాడ, ఏలూరు, రాజమండ్రి మొదలైన పెద్దపురాలలో పెట్టించి, విశాఖపట్టణంలో సభ జరుగుతుందని ప్రకటించాడు. సీతారామయ్యగారినీ, అళహసింగరి శిష్యుడైన ఒక తెలుగు మార్దంగికుణ్ణీ తీసుకొని, కామేశ్వర్రావు ఈ సభలు చేయించాడు. భారతీయసంగీత మహాకాశంలో ఒక ఉత్కృష్టనక్షత్రం బయల్దేరిందనిన్నీ, మీరాబాయి మళ్ళీ అవతారం తాల్చిందనిన్నీ పత్రికలన్నీ ప్రశంసించాయి. మీనాక్షికి మెడల్సూ, హారాలూ, వెండివస్తువులూ మొదలైన బహుమానాలు వానలాగు కురిశాయి.

౧౦

మీనాక్షికి కామేశ్వర్రా వంటే వెఱ్ఱి స్నేహభావం మొదటినుంచీ ఉంది. కాని స్త్రీపురుషసంబంధ మగు ప్రేమ భావాలన్నీ ఆమెకు కల్గలేదు. స్త్రీపురుషులకుండే ప్రణయ భావంగాని, మోహభావంకాని ఈలా వుంటుందని ఆమెకు తెలవదు. ఆమె చూపించే హావభావ విలాసాలు ఆమె హృదయంలో తాండవము చేస్తూ ఉన్న శైశవ, బాల్యదశలకు సంబంధించినవే. రూపంలో మూర్తీభవిస్తూ ఉన్నప్పటికీ, ఆ బాలికలో స్త్రీత్వము ఇంకా మనఃపథాలలో ఆవిర్భవించ నన్నా లేదు. కామేశ్వర్రావు వచ్చి చేసిన ఈ అద్భుత మంతాచూసి, మీనాక్షి విస్తుపోయి వెఱ్ఱి ఆనందంలో మునిగిపోయింది. కామేశ్వర్రావును కౌగలించుకొన్నది. “నాయుడుగారూ, మీరు గొప్ప మాంత్రికులా ఏమిటి” అన్నది. అతనికి అన్ని చాకిరీలూ చేసేది. తలదువ్వేది, నీళ్లు పోసుకునేటప్పుడు సబ్బుపెట్టి ఒళ్లు రుద్దేది తమలపాకులకు సున్నం రాసి యిచ్చేది.

భార్య చేసే చాకిరీలాంటి యీ పరిచర్యచూసి కామేశ్వర్రావు ఈ బొమ్మలరాణి తన్ను సంపూర్ణముగా ప్రేమిస్తున్నదని భావించుకున్నాడు. ఆమె తనను ముట్టుకున్నప్పుడల్లా అతని వొళ్ళు ఝల్లుమనేది. ఆమె తన దగ్గిరగా వచ్చినప్పుడల్లా తన ఒళ్ళోకి తీసుకునేవాడు. ఒకనాడు తన దృఢ బాహువుల్లో ఆ బాలికను అదిమిపట్టి, నవనవలాడు ఆమె నుని వెచ్చని దేహాన్ని తన దేహానికి హత్తుకొని, బుగ్గలపై, కంఠంపై, కన్నులపై, తలపై ముద్దులవర్షం కురిపించి ఆమె పెదవులను చుంబించనారంభించాడు. మీనాక్షి హృదయం జల్లుమన్నది. ఒళ్లు ఉప్పొంగిపోయింది. ఆమెలోని బాలికాత్వము పువ్వు రేకులలా రాలిపోయింది. ఆ బాలిక ఆతని కౌగిలింత లోనే జవ్వనియగు స్త్రీ అయినది. కాని కామేశ్వర్రావుపై ఇంకనూ ప్రణయభావ మేమాత్రమూ కలుగలేదు. స్త్రీత్వమంకురించిన నునుక్రొత్తలో పైకుబికిన మోహము ఆమెను వివశ నొనరించడం వల్ల ఆమె ఆతని కౌగిలింతలో హత్తుకుపోయింది.

ఆ మహాతరంగం దాటిపోయింది. మీనాక్షికి మెలకువ వచ్చింది. ఆమె ఆతని బాహువుల్లోంచి విడిపించుకొని ఆ గదిలోంచి బయటపడి తన గదిలో మంచంమీదపడి దొర్లుతూ యెందుకో తనకే తెలియకుండా వెక్కివెక్కి ఏడవడం ప్రారంభించింది. ఆ గంభీర విషాదానికి కన్నీళ్ళన్నా లేవు. ఆమె రావి ఆకులా గజగజ వణికిపోయింది.

కామేశ్వర్రావు మీనాక్షి తనను ప్రేమిస్తోందని గాఢ నిశ్చయం చేసుకున్నాడు. ఇంక తన

కర్తవ్యం ఏమిటి? తనకు వివాహం కాలేదు. మీనాక్షితో వివాహం పనికిరాదా. వివాహం లేకపోతే మీనాక్షితో పులకరించే స్నేహమెట్లా? ఆలాంటి దివ్యమైత్రి తన అంతరాత్మకు వ్యతిరేకమా? అది తప్పా ? స్త్రీపురుష ప్రణయసంబంధానికి వివాహము ముఖ్యమా ? పురోహితుల చేతనూ, దొంగ ఆచారాలచేతనూ పుట్టిన ఈ పెళ్ళిళ్లు సత్యబద్ధమైనవా? భగవంతునికి యిష్టమైనవా? లేకపోతే వివాహంలేని ప్రణయం పాపభూయిష్టమైన దనే మాట నిజమా? ఇంతవరకూ తాను ప్రేమ అనే దేమిటో యెరుగడు. ఏదో అలంకరించుకొని, పొంకాలు తిరిగివున్న దేహంతో వున్న యువతు లాతని హృదయం చెదరగొట్టే వారు. తనకు మోహావేశము కల్గిన మాట నిజమే. అంత మాత్రమే. నిజమైన ప్రేమక్కూడా మోహావేశం వున్నది. ప్రణయంకూడా శారీర ప్రేమరహితమై అదోరకపు విచిత్రమైన ఉత్కృష్ట ఆశయభావమన్నా తాను నమ్మడు. భగవంతుని మీద ప్రేమా, దేశంమీద ప్రేమ కూడా దేహసంబంధం కోరుతున్నాయే!

ఈ విచిత్ర సంఘటన గుంటూరులో పురవిశ్రాంతి భవనంలో జరిగింది. సీతారామయ్యగారికీ, వీరయ్యకూ, కామేశ్వర్రావు హృదయం కీనీడగా, చూచాయగా గోచరించింది. వాళ్లిద్దరూ భయపడిపోయారు. అప్పటినుంచీ ఒకరి నొకరు సంప్రదించుకోకపోయినా కామేశ్వర్రావూ మీనాక్షి, ఏకాంతంగా వుండకుండా వాళ్లు చూస్తూ వుండేవాళ్లు. వీరయ్యకు తాను చెయ్యవలసినదేమిటో తోచలేదు.

పులిమీద పుట్ర అన్నట్లు కొందరు ధనవంతులు, ఒకరిద్దరు జమిందారులు వ్యంగ్యపు మాటలతో మీనాక్షిని తమతో ఒకటిరెండు రాత్రిళ్ళుగానీ ఇంకా యెక్కువగా గాని గడిపేటట్లు చేస్తే పదివేల దాకా కూడ బహుమతు లిస్తా మని కబుర్లు పంపించారు. వీరయ్య మండిపోయాడు. లోలోన క్రుంగిపోయాడు. ఈ సంగతి కామేశ్వర్రావుకు తెలియదు.

వీరయ్య సీతారామయ్యగారితో ఆ విషయం మనవి చేసుకున్నాడు. ఆయన తెల్లపోయినాడు.

సీతా — ఈ ప్రపంచకములో యిదో పెద్ద దురన్యాయ మోయి! ఏ ఉత్కృష్టవిద్య నేర్చుకున్నా దెయ్యం నీడలా వెంటపడుతూ వుంటుంది ఈ దురదృష్టము. నాటకాల్లో వేషాలు వేసేవాళ్ళు, సంగీత పాటకులు గొప్పవాళ్ల యిళ్ళల్లో వున్న స్త్రీల మోహభాణాలకు గురా? ఆడవాళ్లు వస్తే మగవాళ్లు శుంఠలైపోవడమా? ఛీ! ఛీ!!

వీర — ఏమిటండి, ఇప్పు డుపాయం? నాకు మతిపోతోంది.

సీతా — నావల్లే యీ చిక్కు వచ్చిందని అనుకుంటా నోయ్!

వీర — మాకులంలో వాణ్ణి యిట్టాంటప్పుడు మా అమ్మిణి పెళ్లిచేసుకుంటందా సామీ !

సీతా — అదీ నిజమేనోయ్!

విఠలుడు — మీరు మా అమ్మణితో కదిలేస్తురూ సామీ. మాకు దాని దగ్గిరికి వెళ్లడమే భయంగా వుండది.

౧౧

కామేశ్వర్రావు జట్టునంతా చెన్నపట్టణం తీసుకెళ్లినాడు. అది 1925 వ సం. డిశెంబరునెల. అడయారులో దివ్యజ్ఞాన సమాజముయొక్క షష్టిపూర్తి మహోత్సవము

అఖండ వైభవంతో జరుగుతూ వున్నది. దేశదేశాలనుంచి సభికులు ప్రతినిధులుగా వచ్చారు. వేలకువేలు సామాజికులూ, కాని వాళ్లూ కూడా ఉత్సవాలు చూచి ఆనందించడానికి వస్తూ వున్నారు. ఒకవైపు మహామట్టి వృక్షంక్రింద సభలు. ఒకవైపు చిత్రకళాప్రదర్శనం. ఇంకోచోట బౌద్ధ, పారశీక, క్రైస్తవ, జైన, మహమ్మదీయ, యూధ, హిందూమతాదులప్రార్థనలు. అఖండకోలాహలంగా వున్నది.

డాక్టరు జేమ్సు. హెచ్. కజిన్సుపండితుడు భారతీయ కళా వైభవ సముద్రములో మునిగి ఆనందపారవశ్యుడైపోతూ వుంటాడు. భారతీయ కళాద్భుతానికి దూరంగా వున్న భారతీయ మహాశయులకున్ను, ఇతర దేశీయులకున్ను ఆ కళలలో వున్న ఉత్కృష్టత వెల్లడించడానికి సంకల్పించు కొన్నా డా మహానుభావుడు.

ఆయన ఆ ఉత్సవాలకు జావా నుంచి ఒక తోలుబొమ్మలవాళ్ల జట్టు, వీధినాటకంవాళ్ల జట్టు రప్పించి ప్రదర్శనాలు యిప్పించాడు. ఆ ప్రదర్శనాలన్నీ కామేశ్వర్రావు మీనాక్షివాళ్లతోపాటు పరికించినాడు, ఆశ్చర్యపూరితుడైనాడు. ఆతని భావాలు ఆకాశవీధుల పరువులెత్తినవి. ఆ మరునాడు కామేశ్వర్రావు కొందరు స్నేహితుల సహాయంతో కజిన్సుగారిని కలుసుకున్నాడు.

కామే — జావా తోలుబొమ్మలాట చూచానండి. ఆ ఆట ఆంధ్రదేశం నించే వెళ్లిందని నా ఊహ.

కజిన్సు — కావచ్చును. ఈ రెండుదేశాల ప్రదర్శనాలకు చాలా సంబంధం వున్నమాట నిజమే.

కామే — ఈ ఆటలో నాటకం, నాట్యం, సంగీతం, చిత్రలేఖనము, కవిత్వము, భాష మొదలైన కళలన్నీ దివ్యంగా కలిసి వున్నాయండి.

కజిన్సు — జావా ఆటలో కొన్ని దోషాలు వచ్చాయి. ఆంధ్రదేశంలోని ఆటను కొన్ని దోషాలు ఆవరించినాయి. కళ రానురాను హీనస్థితికి వచ్చింది.

కామే — మానవునిలో వున్న పశుత్వం (Atavism) ప్రతి వ్యక్తిజీవితం లోను ఒకసారి పైకివచ్చినట్లుగానే ఒక సంఘజీవితంలోకూడా అప్పుడప్పుడు వస్తుంది గాదండి.

కజిన్సు — నువ్వు సరిగా చెప్పావయ్యా! ప్రేక్షకలోకం యొక్క హృదయస్థితిని బట్టి ప్రదర్శనం రీతిన్నీ మారుతూ వుంటుంది. సంఘకళారసజ్ఞత అధోలోకంలోకి పడిపోతూ వున్నప్పుడు ఆ పతనాన్ని ఆపుచేసి నిలబెట్టే బాధ్యత ప్రభుత్వంపైనా, కళాస్రష్టలపైనా, జమీందారులపైనా, ధనికులపైనా వున్నది.

కామే — అవునండి. ఈ తోలుబొమ్మల్లోని ఉత్కృష్టత మరిచిపోయి, ఉత్తములు విముఖులవడంచేత పాటక జనుల కోసం గంధోళిగాడు, కేతిగాడు, అల్లాటప్పగాడు తెరమీద విజృంభించారు. కాని జాగ్రత్తగా చూస్తే పెద్దపెద్ద పాత్రలకు గంభీరమైన అభినయం, చిన్నపాత్రలకు వాటికి తగిన నటన మాచిత్రంగా వుంటుందండి. రామచంద్రుడు చెయ్యి మాత్రం కదుపుతాడు. లక్ష్మణుడు తలకూడా తిప్పుతాడు. ఆంజనేయులు మొదలైనవాళ్లు దేహమంతా కదుపుతూ అభినయం చేస్తారు. రాక్షసులు గడబిడ దడబిడగా బల్లల చప్పుడు, బూరాల మోతలతో నీడల్లా వచ్చి రూపం పొంది, మళ్లీ పొగలా అయి మాయమవుతారు. తమ రాశీర్వాదిస్తే ఉదయశంకరుడు నాట్యకళను పునరుద్ధరించి నట్లున్ను, రవీంద్రుడు నాటకకళకు కొత్తపద్ధతిగ తిరిగి జీవం పోసినట్లున్ను, ఈ

తోలుబొమ్మలాట కూడా మార్చి ఉత్తమ హృదయులు మెచ్చుకునేటట్లు చేద్దామని వుందండి.

కజిన్సు — మీ భావం, ఆశయం చాలా బావున్నాయి. నాకు చేతనయినంత సహాయం చేస్తాను.

౧౨

భారతీయ సంప్రదాయమైన చిత్రలేఖనము నేర్చుకుని ప్రసిద్ధికెక్కిన ఒక ఆంధ్ర చిత్రకారకుని కామేశ్వర్రావు చేరదీసాడు.

వీరయ్యతో, విఠలుడితో చాలారోజులు తర్జభర్జన చేశాడు. తోలుబొమ్మలాట విద్యలో తాను గొప్ప మార్పులు తీసుకొస్తాననిన్నీ, అందువల్ల లోకప్రఖ్యాతిన్నీ, మిక్కుటమగు ధనమున్నూ వీరయ్యకు చేకూరుతాయనీ కామేశ్వర్రావు వాళ్లకి నచ్చ చెప్పాడు.

అప్పుచేసి ఒక అయిదువందల రూపాయలు తెచ్చాడు. అవి ఖర్చు పెట్టి పురాతన భారతీయ సంప్రదాయాలైన అజంతా, మొగలు, రాజపుత్రపద్ధతులలో జపాను, టిబెట్టు, పారశీక, పాశ్చాత్య సంప్రదాయాలు సమ్మిళితం చేసి, నూతనంగావచ్చే "వ్యంజ" (Impressionism), "కోణ" (Cubism) మొదలైన రీతులను యిముడ్చుకుంటూ, కొత్త రీతులు కల్పించుకుంటూ, ఉద్భవించిన నూతన భారతీయ చిత్రలేఖన సంప్రదాయ ప్రకారంగా రామాయణ భారత కథలకు, భాగవతంలోని శ్రీకృష్ణునికథకూ, సంధ్యాతాండవం మొదలైన శివగాథలకూ సరిపడే చిత్రాలు వీరయ్య చేత, ఆ ఆంధ్ర చిత్రకారకుని సలహాతో తయారు చేయించాడు.

ఉదయశంకరుడు తన నాట్యానికి ఉపయోగిస్తూ వున్న సంగీతపు హంగుపద్ధతిని కామేశ్వరుడు అవలంబించి గొట్టు, వీణ, వాయులీన (Violin), మహావాయులీన (Violin —cella), తంబూరా, చితారు, ఇస్రాజ్ మొదలైన వాద్య విశేషాల్ని వాయించే వాళ్ళను పోగుచేశాడు.

౧౩

ఈ నూతన సంప్రదాయపు తోలుబొమ్మలాటను మొదట అడయారులో డాక్టరు కజిన్సు మొదలగు సహృదయుల మ్రోల, ఓ రాత్రి ఎనిమిది గంటలకు ప్రారంభించి ఆడింపించాడు కామేశ్వర్రావు. ఆట పన్నెండు గంటలకు పూర్తిఅయింది.

రంగంలో వుండవలసిన చిత్రాల మీదే వెలుగు పడుతుంది. ఉండనక్కరలేని బొమ్మలు తెరమీద లేవు. అభినయం, నృత్యం రసము వుట్టిపడుతున్నవి. సంభాషణ తెలుగులో చక్కని నుడికారంతో, తేనెలూరు తున్నది. హంగు చేసే సంగీతం విచిత్రము. ఉత్కృష్టపాత్రలు కర్ణాటక సంప్రదాయంగా నున్ను, ఇతరపాత్రలు యేలపాటల పద్ధతిగా నున్ను పాటలూ, పద్యాలు గానం చేసినారు, మహారాజు వస్తూ వున్నప్పుడు ఒక విధమైన సమ్మేళనగానం. మహాఋషి వస్తూ వున్నప్పుడు వినిపించిన సమ్మేళనగానం వేరు. మొదటిది ప్రాపంచికాద్భుతం సూచిస్తున్నది. రెండవది పారలౌకిక భావరసాలు వుట్టిపడజేస్తున్నది.

అందరూ నిస్తబ్ధులై చూశారు.

మీనాక్షి యింతపెద్దకళ్లు చేసుకుని కథ అంతా గమనించింది. ఆమె పేరుపొందిన

సంగీత విద్వాంసురాల నన్న భావంతో తాను జట్టులో పాలుపుచ్చుకోలేదు. కామేశ్వర్రావు అందుకని ఆమెను ప్రార్థించనూ లేదు. తాను బొమ్మలరాణి. ఇంత చిన్నప్పుడు తాను గొంతుక యెత్తడం ప్రారంభించి నప్పటి నుంచిన్నీ జట్టు వాళ్ళూ, పల్లెటూళ్ళలో యితర్లూ తన్ను యెంతో ఆదరించే వాళ్లు. తాతగారికీ, తండ్రికీ గారాబు బిడ్డ. అలాంటి తన హృదయానికి తన రాజ్యానికి మించిపోయిన మహారాజ్యం ఓటి ప్రత్యక్షమైంది. ఆమె మనస్సు ఓ విధమైన వాంఛా మేఘంలో అలుముకుపోయింది. అన్నీ సుళ్లు చుట్టిపోయే ఆలోచనలే. అంతలో భయం.

తాను సంగీతంలో సేలం గోదావరి లా, బెంగుళూరి నాగరత్నం లా పేరు సంపాదించుకోవచ్చును. అది ఆఖరు కాదు కదా యీవాళ నుంచి? కామేశ్వర్రావు మళ్ళీ తోలుబొమ్మలాట మొదలుపెట్టించాడేమి? ఎంతబాగున్నా తోలుబొమ్మలాట మళ్ళీ వద్దు.

ఆమెకు గాడిద లద్దెలవాసనా, ఏళ్ళతరబడి చెమటలో తడి ఆరిపోయిన, భయంకరమైన ఛండాలపు మురికిగుడ్డల వాసన మళ్ళీకొట్టినవి. ఒళ్లు జలదరించింది. కళ్ళనీళ్లు తిరిగినవి. ఆ నరకంలోంచి రక్షించిన దైవసమానులు సీతారామయ్యగారు, కామేశ్వర్రావుగారు. వాళ్లు మళ్ళీ అధోలోకం లోకి తన్ను తోసివెయ్యరు కదా! అమ్మయ్యో!!

ప్రదర్శనం అయిన మర్నాటినుంచి కామేశ్వర్రావును చూడ్డానికి ఆమెకు భయం వేసింది. ఒకనాడు కామేశ్వర్రావు ఆమె దగ్గరకు వచ్చాడు. ఆమె మంచంపైన మెత్తని దిండులోకి మొహందూర్చి తల యెత్తకుండా పడుకుంది. కామేశ్వర్రావు గదితలుపు చేర వేశాడు. ఆ బాలిక దేహసౌభాగ్యకాంతులు, ఆనందరేఖల వంపులుపోతూ, ఆ సన్నని తెల్ల పట్టుచీరలోంచి ప్రతిఫలిస్తున్నవి. ఆమె యౌవనము పూర్ణత దాల్చి ఆమె సౌందర్యానికి యింకా వన్నె తెచ్చింది. కామేశ్వరుని హృదయము వెర్రి ఆశ లో మునిగింది. ప్రేమపూర్ణతచే ఆతడు తూలుతూ పోయి మంచం పై పడుకునివున్న మీనాక్షిపై సుందరేశ్వరునిలా వాలాడు. ఆమెను తన బాహువుల్లోకి మింగివేసుకొన్నాడు. ఆమె కర్కశత్వము దాల్చి ఆతని బాహువుల్లో కట్టె వలె బిగుసుకొని పోయింది.

కామేశ్వర్రావు ఆశ్చర్యపడి

"మీనా ! నే నంటే నీ కాపేక్షలేదా?" అన్నాడు.

"........................"

"ఈ మూడేళ్ళనించి నా హృదయంలో ఒక దేవాలయం కట్టుకుని అందులో నిన్ను పెట్టి పూజ చేస్తున్నాను. ఆ రోజున మా ఊళ్ళో బొమ్మలాటలో నీ గొంతుకు విన్నప్పటినుంచీ..."

కామేశ్వర్రావు తన కౌగిలింత లోంచి ఆమెను వదలి ప్రక్కను కూర్చున్నాడు.

"ఆనందంలేని నా జన్మకు ఆనందం యిచ్చావు, మీనూ! నీ ప్రేమ అనే అమృతంతో నన్ను దివ్యుణ్ణి చేశావు." మీనాక్షి లేచి కూర్చుంది.

"ఈ కొత్త బొమ్మలాట లోకి నన్ను దింపుతారా యేవిటి నాయుడుగారు?"

"మీనూ, మీనూ! నా కుటుంబం యావత్తూ వదిలి వేశా. నా తల్లినీ, వాళ్ళనూ చూసి యేడా దయింది. నీ దాసానదాసుణ్ణి. నా ఈ జన్మ భయంకరమైన వట్టి ఎడారిని చేసినా, పరమ పవిత్రాలైన హిమాలయభూములు చేసినా నీ చేతిలోనే వుంది."

కామేశ్వర్రావు మంచము దిగి ఆమె పాదాల కడ మోకరిల్లి ఆమె వళ్ళో తలపెట్టుకుని ఆమె నడుంచుట్టూ తన రెండుచేతులూ చుట్టి "నా జన్మం పవిత్రం చేసిన దేవిని ఉద్భవించుకున్న నాకు కృపావరము దొరకదా?" అని అన్నాడు.

మీనాక్షి దృగంచలాల నుండి వేడి చుక్కలు కామేశ్వర్రావు తలపై పడ్డాయి.

"మీరు అద్భుతమైనటువంటి నూతన ప్రపంచంలోకి తీసుకువచ్చినారు నన్ను. గడ్డిపోచను దవనపుమొక్కగా చేశారు. నా చర్మం మీ కాళ్ళకు జోళ్లు కుట్టి యిచ్చినా నా బాకీ తీర్చుకోలేను."

"ఒట్టి బాకీయేనా?"

కామేశ్వర్రావు చటుక్కున లేచి ఆమె బుజాల మీద తన రెండు చేతులూ వేసి ఆమె వేపుకు దీనంగా చూస్తూ ప్రశ్నించాడు. ఇంతలో తలుపు తోసుకొని వీరయ్య, కామే శ్వర్రావు మేనమామ, సీతారామయ్యగారు లోపలికివచ్చారు. కామేశ్వర్రావు నిర్ఘాంతపోయాడు. మేనమామ అతి కోప కంఠంతో "యేవిరా, కాముడూ ! చదువు కున్నందుకు యిదేనా యేంటి? కులం తగలేస్తున్నావు. కుటుంబం తగలేస్తున్నావు. మా అప్ప కుళ్లికుళ్లి మంచం పట్టింది. మేం పదిమందిలో తలయెత్తుకుని తిరగ లేకుండా వున్నాం. అప్పులు చేసేసి తమ్ముణ్ణీ నిన్నూకూడా తగలేసుకుంటున్నావ్. నీ కొచ్చిన సమ్మంధాల వాళ్ళకి జవాబులు చెప్పలేకుండా సచ్చిపోతున్నాం. అనంతపురం డిప్యూటీకలక్టరుగారు పిల్లనిస్తామని నాతోకూడావచ్చారు. ఆయన పెద్ద హోటలులో వున్నారు. రా, అక్కడికిపోదాం. నీ మూటాముల్లీ సద్దుకో. మనం భీంవారం వెళ్ళిపోదాం లెగు."

సీతా — నాయనా! వీరయ్య తన గొడవ తను చూసుకుంటాడు. ఆతనిపై దయ వుంచి ఇహ ఒదిలెయ్య మంటున్నాడు. నీ ధర్మం నువ్వు ఆలోచించుకో.

వీర — కామేశ్వర్రావుబాబుగారూ! మీరు మాకు చేసిన ఉపకారానికి మేం యెన్ని జన్మలెత్తి మీకు సేవజేసినా కృతజ్ఞత తీర్చుకోలేమండి, మా తమ్ముడి కూతురు కొడుక్కి సామీ మా అమ్మణ్ణిని యివ్వడానికి సమ్మందం యేర్పాటు చేసినా. మేం అంతా ఒరంగలెడుతుండము.

కామేశ్వర్రావు తుపాకుల యెదుట సింహంలా చుట్టూ తేరిపార చూశాడు. మాట జవాబు చెప్పకుండా అతి కోప స్వరూపంతో మూడు అంగల్లో గుమ్మం దాటి విసవిస వెడలి మాయమయ్యాడు.

౧౪

ఆ నాటి సాయంత్రం మీనాక్షి మాయమయింది. రెండురోజు లైన వెనక బెంగుళూరులో మీనాక్షి, కామేశ్వర్రావులకు వివాహం అయిందని పత్రికలలో ప్రచురణం అయింది. చెన్నపట్టణంలో బెంగలుపెట్టుకుని తిండి మానేసుకున్న వీరయ్య జట్టుకు సీతారామయ్యగారు నెమ్మదిగా ఈ వార్త వినిపించాడు. వితలుడిమోము ప్రపుల్లమైంది. వీరయ్య విషాదంతోనూ, కోపంతోనూ కూలబడిపోయాడు.

ఈ వార్త విని కామేశ్వర్రావు మేనమామ మహాగ్రహంతో కామేశ్వర్రావుని బండబూతులు తిట్టుకున్నాడు.

సీతారామయ్యగారూ, కామేశ్వర్రావు మేనమామా భీమవరం తిరిగి వెళ్ళిపోయారు.

ఒక రోజు తెల్లవారేసరికి వికసించిన గులాబిపువ్వు మోముతో మీనాక్షీదేవి తాతగారి దగ్గఱకు వచ్చి నమస్కారం చేసింది. ఆమె పెదవులు చిరునవ్వు నవ్వుతున్నవి. ఆమెకళ్లు చిరుభయంతో బెదరుతున్నవి. ఆమె ఫాలంలో ముంగురులు చిరుగాలిలో చెదురుతున్నవి. ఆమె వాక్కులు చిరుకంపంతో తొణుకులాడినవి.

"నీ మొహం చూడకూడదు, అమ్మిణీ!"

"............"

"నువ్వెంత పాపం చేశావో నీకు తెలుస్తుందా?"

"............"

"నీకు పుట్టిన కొడుక్కి నా పేరు పెట్టుకోకు."

"తాతయ్యా, నీకు దణ్ణం పెడదామని అవతల నుంచుని వున్నారు. కామేశ్వర్రావుగారు ఒకదేవుడు."

కొత్తపద్ధతిలో అద్భుతమైనటువంటి అజినచిత్రనాటక ప్రదర్శనం మ్యూజియమ్ నాటక ప్రదర్శనశాలలో జరుగునని చెన్నపట్నంలోని పత్రికలన్నీ ప్రచురించాయి. ఆ ప్రదర్శనంలో బొమ్మలరాణి మీనాక్షిదేవికూడా పాలుగొంటుందనిన్నీ, ఇంత విచిత్రమగు ప్రదర్శనం భరతదేశంలో యిది వరకు చూపింపబడలేదనిన్నీ, ఈ ప్రదర్శన సూత్రధారుడైన కామేశ్వర్రావుగారు చాలా అభినందింపబడ తగినవాడనిన్నీ మొదలైన సంగుతులతో, జట్టులో పాల్గొనే వాళ్ళ ఛాయా చిత్రాలతో పత్రికలు వ్యాసాలు ప్రకటించినవి. ప్రదర్శనము శ్రీ గవర్నరుగారి అధ్యక్షతను జరిగింది. చూచినవాళ్ళంతా సంతోషంతో విస్తుపోయినారు. పదకొండువందలరూపాయల టిక్కట్లమ్మబడినవి.

నాటకంలో వున్న అందం, సినిమా టాకీలో వున్న అందం, చిత్రకళాప్రదర్శనంలో వున్న అందం కలవేసి యీ నవీనపద్ధతి రూపొందిందని పండితులు వ్యాసాలు వ్రాశారు.

ఓనాడు ఉదయాన్న కామేశ్వర్రావు భార్యతో భీమవరంలో తన ఇంటి దగ్గర మోటారునుంచి దిగినాడు. బెంగచే కృశించి తల్లి మంచముపట్టి వున్నది. ఇంతలో మెరుపుతీగలాంటి ఒక బాలిక ఆమె పాదాలకడ వ్రాలి, పాదాలపై తల వుంచి, పాదాలు పట్టుకున్నది. కామేశ్వర్రావు తల్లి నెమ్మదిగా లేచి "యెవరమ్మా నువ్వా?" అని ఆ బాలిక తలపట్టుకొని యెత్తి మోము తేరిపారచూచింది.

"నువ్వెవరు, తల్లీ?"

ఆ బాలిక కన్నుల జలజల బిందులు రాలిపోతున్నవి.

"నువ్వు దేవతాకన్నెవు కాదుగదా?"

వర్షం కురుస్తూన్నపుడు వచ్చే వెన్నెలలా ఆ బాలిక పెదవులు నవ్వాయి.

కామేశ్వర్రావు తల్లి "నా బంగారుతల్లి, నువ్వెవరో తెలియలేదు నాకు" అని ఆ బాలికని

దగ్గరకు లాగుకొని హృదయానికి అదుముకున్నది.

ఇంతలో గుమ్మముకడ నిలుచునివున్న కామేశ్వర్రావు

"అమ్మా! మీ ఆజ్ఞలేకుండా సంచరించిన ఈ అధముణ్ణి క్షమించి మా ఇద్దర్నీ దీవించవూ?" అన్నాడు.

ఆవిడకు హృదయం పొంగింది.

"నాయనా! ఈ దేవకన్నేనా నా కోడలు? బొమ్మలాట వాళ్ళ పిల్లంటే యానాదుల అమ్మాయి లా వుంటుందనుకున్నాను. ఈమె శాపం చేత పుట్టిన ఇంద్రుడు కూతురు రా!" కామేశ్వర్రావూ, మీనాక్షీ ఆమె పాదాలకడ మోకరిల్లారు. ఆ తల్లి కొడుకూ, కోడళ్ల తలల మీద రెండు చేతులూ వుంచి తలయెత్తి "శ్రీరాములూ, వీళ్ళిద్దర్నీ రక్షించు !" అన్నది.

జగ్గన్న గంటం

౧

అతడు వేద వేదాంగ పారంగతుడు. సకలశాస్త్ర విద్యావేత్త. నిరుపేద. పేరు జగ్గన్న. ఇంటిపేరు కడలివారు. కృష్ణానదీతీర శాలిభూములలో రెండు నివర్తాల నేల అతని పెద్ద కుటుంబానికి ఏ మాత్రం రాబడి నివ్వగలదు? జగ్గన్న తండ్రి రామన్న మంత్రికి ఆరుగురు ఆడపిల్లలు, ముగ్గురు మొగపిల్లవాండ్లు. ముగ్గురు ఆడపిల్లలకు పెళ్ళిళ్లు చేసినారు. వారు అత్తవారి ఇళ్ళల్లో కాపురం చేస్తున్నారు. ఒక్కొక్క పెళ్ళికి ముప్పది నలువది కృష్ణరాయ వరహాల వరకు ఖర్చు అయినది. ఆ వరహాల రాబడికి ఒక్కొక్క నివర్తమే అమ్ముడు పోయింది.

రామన్న మంత్రి అతి అభిమాని. కూటికి జొన్నలు లేకపోయినా కుండ చల్లగా వుండవలసిందే. కుటుంబం యావత్తూ అలా యెన్నిరోజులు పస్తుందో! కమ్మనాటి ఆరువేల బ్రాహ్మణుడు. కొండపల్లి రెడ్డి ప్రభువుల రాజ్యం పాల సముద్రపు కెరటాలల్లా పరిపాలింపజేసిన జక్కన మంత్రి ముని మనుమడు.

కొండపల్లి రెడ్డి రాజ్యం శ్రీకృష్ణదేవరాయలు వడిసి బట్టి లోబర్చుకొన్నప్పుడు జక్కనమంత్రి రిక్తహస్తాలతో స్వగ్రామమైన కడలీపుర క్షేత్రానికి విచ్చేసి తన మెడలోని హారాల నమ్ముకొని నూరు నివర్తములు భూమి కొని వ్యవసాయ దారుడయ్యాడు. భారతీయుడికి వాడి కత్తి అయినా దొరుకుతుంది. లేకపోతే నాగలి మేడి తోకైనా దొరుకుతుంది.

మూడు తరాల్లో నూరు నివర్తాల భూమి ఆరింటికి దిగింది. రాజభోగం పోయినా రాజసం మిగిలింది.

౨

కడలి జక్కన్న చదువుల కడలి. అతని వ్రాత ముత్యాల పోత. స్నానాది అనుష్ఠానాలు నిర్వర్తించుకుని ఉత్తరాన నాగేశ్వరస్వామి భక్తులు మోయించే గంటలతో శ్రుతికల్పి వాడి మొనవాలు గంటము చేత బూని ఏ భారతమో, భాస్కర రామాయణమో, శ్రీనాధ కాశీఖండమో, పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రమో చక్కగా సమకూర్చిన తాళపత్రాల మీద లిఖిస్తూ వుంటే అర్ధయామానికి ఆశ్వాసము పూర్తి అయ్యేది. అతని బంధువులలో ఒక కుటుంబానికి పూర్వీకుడు అయిన పేరంరాజు జక్కనకవి సిద్ధయామాత్యుని గురించి చెప్పినట్లు మన జక్కన్న గంటము వ్రాతలో సవ్యసాచి. రెండు చేతులా ముత్యాల మాలలు మహావేగంతో వ్రాయగలడు.

చిన్నతనాన్నించి అలవడిన ఈ విచిత్ర కౌశల్యమువల్ల జక్కన్న అప్పుడప్పుడు తండ్రిగారి పాదాలకడ పది పదిహేను నిష్కములు సమర్పిస్తూ వుండేవాడు. ఏ మాండలిక ప్రభువో, ఏ ఉన్నత రాజోద్యోగో, ఏ సంపన్నుడో జక్కన్న వ్రాసి వుంచిన ఉత్తమ గ్రంథాలను తనకు తోచిన పారితోషికం అర్పించి తీసుకుపోతూ వుండేవాడు.

జక్కన తండ్రివలెనే పలచని పొడుగాటి మనిషి. బంగారు మేని ఛాయ. అమోఘమైన బలం పుంజింప జేసుకున్న ఉక్కులాంటి దేహము. గరుడ నాశికము. చిన్నవైనా అందమైన

రేఖలు కలిగి కాంతివంతమైన కళ్లు.

తండ్రిగారి కడనే శుశ్రూష చేసి సంస్కృతంలో అఖండపాండిత్యము సంపాదించుకున్నాడు. తెలుగు భాషలో పూర్ణపండితు డనిపించుకున్నాడు. కన్నడ, ద్రావిడాది ఇతర దక్షిణ భాషలలో, పారసీకం, ఓఢ్రం, హిందీ మొదలగు ఉత్తరాది భాషలలో ఉత్తీర్ణు డయ్యాడు. ఐదారు లిపులు మహా ప్రవాహం వలె రచింపగలడు.

జగ్గన తండ్రిగారితో పాటు వ్యవసాయము చేయుటలో ఆరితేరిన బంటు. తమకున్న రెండు నివర్తాల వ్యవసాయము త్వరలో ముగించి తండ్రి కుమారు లిద్దరు యితర భూములు కౌలుకు తీసుకుని వ్యవసాయం చేస్తూ వుండిరి. దాని వల్ల కుటుంబానికి ఓ మోస్తరుగా సరిపోయే రాబడి వస్తూ వుండెను.

3

తండ్రి — నాయనా ! ఈ ఏటి పంట అంత నాశిగా లేదు బాబు.

జగ్గన — కందులు, సెనగలు, పెసలు, మిర్చి యింత పుష్కలంగా అవతరించడానికి కృష్ణవేణమ్మ దయే కారణం.

రామన్న మంత్రి — దేశంలో మళ్ళీ పెద్ద యుద్ధం సంభవించే సూచనలు కనబడుతూ వున్నవి. ఆంధ్ర సార్వభౌములు శ్రీరంగరాయలని, పెనుగొండలో రాక్షసుడైన జగ్గరాయలు హతమార్చి నప్పటి నుంచి మన మహారాజైన రఘునాధభూపాలుడు వుడుకెత్తిపోతున్నా డని వేగు వచ్చినట్లు దేవరకోటలో గగ్గోలుమంది. శ్రీమంతులు, ప్రభువులు నాగమనీడులం వారు ఏ సమయానకు రాణువుతో బయలుదేరి రమ్మని తంజావూరు నుంచి రఘునాధనాయనిం వారి ఆజ్ఞ వస్తుందో అని యెదురు చూస్తున్నారు.

జగ్గన్న — నాకూ హృదయంలో ఆందోళనంగావుంది. బాబయ్యగారూ ! అధర్మం పరవళ్లు పెడుతూన్నది. ప్రభువు కృష్ణదేవరాయలు దివంగతుడయ్యాడు. దేశంలో భీభత్స దేవత తాండవం చేస్తూన్నది. దుర్గానాగేశ్వరదేవుని కృప యెల్లా వున్నదో.

రామ — శ్రీ దుర్గాదేవి కరుణ వల్ల నాలుగో అమ్మాయి భ్రమరాంబ వివాహం యీ ఏడు చేయవలసి వుంటుందిరా. కోటలో రాయస మయిన అడివి మాచన్నగారు తన పెద్ద కుమారునికి భ్రమరాంబను యివ్వవలసిందిగా మనకు రాయబారం పంపిద్దామని అనుకుంటున్నారని గొట్టివాడి పెద నాగేశ్వరరెడ్డి, రాజపురోహితుడు వేమూరి శ్రీరంగభొట్ల సోమయాజులువారును మొన్న సందేశం తీసుకొని వచ్చారు. అమ్మాయికి పదవ ఏడైనా పంచకావ్యాలు చదువుకుంది. అందాల బరిణె. దాని అదృష్టం యెట్లా వుందో.

జగ్గన్న — దేశపరిస్థితులు మేఘా లావరించినట్లున్నాయి బాబయ్యగారు. అవి రక్తమేఘాలు. రాజుల్లో రాజ్యకాంక్ష యెక్కువయింది. బలములు తక్కువయ్యాయి. బుడతగీచులు, వాళ్ళు యెక్కడ్నుంచి వస్తున్నారో, సముద్రాల అవతల నుంచో, సముద్రం క్రింద పాతాళం నుంచో, వర్తక మనీ, వల్లంకు లనీ, వచ్చి రాజులకూ రాజులకూ కొప్పులు ముడి పెడుతున్నారు. ధర్మం లేదు. ప్రజల క్షేమం లేదు — ప్రభువుల హృదయాలల్లో.

రామన్న — ఒక్క మన నాగమనీడు ప్రభువు యార్లగడ్డ వంశానికే కాకుండా, కమ్మనాటి రెడ్ల వంశాలన్నిటికీ గూడా కీర్తి తెస్తున్నాడు. తన ప్రభువు రఘునాధ భూపాలునితో పాటు కావ్యకర్త అవుదా మని ఆలోచిస్తున్నాడు. పండితాదరణ, కళారాధన కలిగియుండడమే

కాకుండా ప్రజలను తన బిడ్డల్లా రక్షించుకొంటున్నాడు. ఒక్క బందిపోటు యెరగం. రెండేళ్ల క్రింద వచ్చిన చిన్న క్షామాన్ని భూమిలో మూడు నిలువులా పాతి, ప్రతియింటా దీపాలు వెలిగింపించి పండగలు చేయించిన ప్రభు వతడు.

౪

తండ్రికుమారు లిద్దరూ అనుకున్న మాటే నిజ మయింది. శ్రీమంతులు యార్లగడ్డ నాగమనీడు ప్రభువుకు తంజావూరు నుండి రఘునాథ మహారాజు మంత్రియయిన అప్పయ్య దీక్షితుల వారు అన్ని పరికరాలతోను, ఆయుధాల తోను, సంపూర్ణ సైన్యయుక్తంగా రావలసిందని మహారాజు ఆజ్ఞ పంపించారు. నాగమనీడు ప్రభువు తన స్నేహితుడైన కొండపల్లి అన్నారెడ్డి ప్రభువుకు, కొండవీటి చిన్నారెడ్డి ప్రభువునకును, తంజావూరికి సైన్యాలతో తరలివెళ్లడం విషయంలో రాయబారులు పంపించారు.

దేవరకోటలో అలజడి యెక్కువగా వుంది. నాగమనీడు ప్రభువు ఆజ్ఞ డిండిమాలతో, డప్పులతో రాణువుపోగుదల నాయకులు దేవరకోటరాజ్యం అంతా చాటింపించారు. ఊళ్లను పాలించే పంచాయితీలకు రాజముద్రాంకితమైన వార్తలు వచ్చాయి. రఘునాథభూపాల మహారాజు ఆజ్ఞ వెలనాడు, వేలనాడు, రేనాటి విషయం, కొండవీడు, కొండపల్లి, కందనోలు, పాకనాడు మొదలయిన యావత్తు ఆంధ్ర భూమికి సంచలనం కలుగ జేసింది. కృష్ణదేవరాయని చల్లని రాజ్యం తలుచుకోనివారు లేరు. జగ్గారాయలు, మధుర ప్రభువైన ముద్దు చెన్నప్పనాయుడు, ఆంధ్ర సామ్రాజ్యానికి తల పెట్టిన విపత్తును తలిచి కోపించి పళ్లు పటపట కొరకనివాడు లేడు. నాగమనీడు ప్రభువు సైన్యాలలో వీరులైన దివిసీమ కాపువారు, యమునినైనా నిలబెట్టగల కమ్మనాటి రెడ్లు విరివిగా వచ్చి చేరుతున్నారు. దేవరకోట మహాపురంలో కమ్మర కొలుముల్లో ఉక్కు కత్తులు, కరవాలాలు, భిండివాలాలు, బల్లాలు, శూలాలు, తోమరాలు రాత్రింబవళ్లు ఎడతెరిపి లేకుండా తయారవుతున్నాయి. మచిలీపట్టణంలో వర్తకం చేసుకొనే ఒలాందులు నాగమనీడు ప్రభువు పంపించిన బంగారపు టంకాలు తీసుకొని తుపాకులు, ఫిరంగులు, తుపాకిమందు, ఉక్కుసామగ్రి సరఫరా చేసినారు. ఏబది ఒలాందు సైనికులును ఒక చిన్న ఒలాందు నాయకుని శిక్షణ క్రింద వచ్చి నాగమనీని సైన్యంలో చేరారు.

నాగమనీడు ప్రభువుకు తన క్రింద దళవాయిగా వుండటాని కెవరి నేర్పాటు చేద్దామా అన్న ప్రశ్న ఉదయించింది. ప్రశ్నతో పాటే కడలి రామన్న మంత్రి మూర్తిన్నీ ఆయన కళ్ళ యెదుట ప్రత్యక్ష మయింది. రామన్న మంత్రి ముసలి వాడైనా భీష్ముని వలె ఉద్ధత సత్త్వుడు. ద్రోణుని మరిపించే యుద్ధవ్యాపార నిపుణుడు. వెనుక బుడతకీచు దొంగలు (పోర్చుగీసు) కొందరు అరబ్బీ ఓడ దొంగలతో కూడి కృష్ణానదీ ముఖద్వారంలో దిగి దేవరకోట సంస్థానంలోకి చొచ్చుకొని వచ్చి కడలి పురాన్ని ముట్టడించబోయే ముందర, రామన్న మంత్రి ఊళ్లోవున్న కమ్మనాటి రెడ్లవీరుల్నీ, కాపువీరుల్నీ, అశ్వత్థామలా వీరత్వం వహించిన బ్రాహ్మణ వీరుల్నీ, చిన్నదళంగా నేర్పరచుకొని తమ కడ్డమొస్తుందని ఏమాత్రం అనుకోకుండా, కొలదోపిడిలో రత్నాలరాసులు కలలుగంటూ ఏమరుపాటున నున్న ఆ బందిపోటు దండుపై హిమపాతంలా, రామబాణంలా, ఏనుగుల దండులా విరుచుకు పడ్డారు. బుడతగీచుల తుపాకులు ముక్కలయ్యాయి. అరబ్బుల సురియలు తునకలయ్యాయి. యేబదిమంది తోడి దొంగలు తమ ప్రాణాలు ఆంధ్రభూమి కర్పింపగా, తక్కినవారు పలాయన మంత్రము పఠించగా, రామన్నమంత్రి వెంటాడి, ఒక్క పురుగైనా లేకుండా బందిపోటు లందర్నీ మట్టిపాలు గావించాడు.

ఈ విషయం తలంపుకు రాగా నాగమనీడు ప్రభువు రామన్న మంత్రికి ఆహ్వానమూ,

అందలమూ పంపించాడు. దేవరకోట కోటలోకివెళ్ళిన రామన్నమంత్రిని, రాయసం అడివి మాచన్నగారు సగౌరవంగా, సింహాసనాసీనుడై కొలువు తీర్చియున్న శ్రీమంతు నాగమనీడు ప్రభువులంవారి సభలో సమక్షాన ప్రవేశింప జేసెను. నాగమనీడు ప్రభువు లేచినాడు. సభికు లందరూ లేచినారు. నాగమనీడు రామన్న మంత్రికి నమస్కరించి ఆసనము చూపించి రామన్నమంత్రి ఆసీనుడు కాగానే, తాను సింహాసన మధివసించి "ఏమండీ! అయ్యవారూ ! తమ యింటిలో అందరూ క్షేమంగా వున్నారని తలుస్తాను" అని ప్రశ్నించినారు.

రామన్నమంత్రి — శ్రీ నాగేశ్వరస్వామి కరుణవల్ల ప్రభువులవారి కటాక్షంవల్ల అందరూ క్షేమంగా ఉన్నామండి. ప్రభువు :— రఘునాధరాయలు మహారాజులుంగారి ఆజ్ఞప్రకారం మేము సైన్యం తీసుకొని తంజావూరు వెళ్ళుతున్నాము. మా సైన్యం నడుపుతూ మాకు కుడిచేయిగా ఉండడానికి మీరు మాతో తంజావూరు రావాలని ఆశిస్తున్నాము.

రామ :— ఏలినవారి నమ్మకానికి కృతజ్ఞుణ్ణి. పంట పండించుకొనే యీ నిరుపేద పారుడు సైన్యాలు నడపడంలో తమకు ఏమాత్రం సహాయంగా ఉండలేడని నమ్ముతున్నాను.

అడవి మాచన్న మంత్రి :– రామన్నమంత్రిగారూ ! కర్షకత్వంలో దక్షత చూపగలవాడే కదనరంగంలో గండర గండడై ముందుకు నడవగలడు. తమరు ఏలినవారు కాన్క నిచ్చే తాంబూలం పరిగ్రహించాలని మనవి చేస్తూన్నాను.

రామ :— నేను పెద్దవాడ్నయ్యాను. మాచన్న మంత్రి గారూ ! నే నింటి దగ్గర కృష్ణా — రామా అంటూ నాగేశ్వరస్వామివారిని భజిస్తూ ఉండవలెను. మా పెద్ద అబ్బాయి యుద్ధంఅంటే చాలా కుతూహల పడుతున్నాడు. సహాయదళవాయిగా కాకపోయినా చిన్న చమూపతిగానన్నా తీసుకొని వెళ్ళవచ్చును. దళనాయకుడుగా ఉండడానికి నిజమయిన ప్రజ్ఞానిధి యతడే నని మనవి చేస్తున్నాను.

జగ్గన దళవాయిగా శుభముహూర్తంలో నాగమనీడులం వారి చేత అభిషేకింపబడ్డాడు. నాల్గువేల కాల్బలంతో నూఱు ఆశ్వికదళంతో 10 ఏనుగులతో దేవరకోట సంస్థానాధిపతిన్నీ శ్రీమంతుడును అయిన నాగమనీడు ప్రభువు, మల్లేపద్ది సింగమరెడ్డి, చలసాని అచ్యుతరామనీడు, కంఠంనేని వాసుకేశ్వరనీడు, వేములపల్లి దుర్గారాయలు, అరజా పిన్నమనాయకుడు, తలుపుల గండ్రయ్యానాయకుడు, గండు శోభనాద్రిరెడ్డి, నెరుసు బ్రహ్మన్ననాయకుడు, తోట భైరవన్న, మన్నీలుగ, చమూపతులుగ, అశ్వదళవాయిలుగ, గజయూధ నాయకులుగ కూడరా కడలిపురం వేంచేసినారు.

మంచి ముహూర్తం చూసి శ్రీమంతు నాగమనీడు ప్రభువు మహాక్షేత్రమయిన కడలిపురంలో వేంచేసియున్న కులదేవుడైన శ్రీ దుర్గానాగేశ్వరస్వామివారి కడకుపోయి బ్రహ్మవాసుకి, తక్షక, కర్కోటకాది పవిత్ర కృష్ణోదకాల కృతావ గాహులై స్వామివారికి మహాన్యాసపూర్వకమైన యేకాదశ రుద్రాభిషేకములు చేయించినారు. సహస్ర నారికేళాభిషేకములు, బంగారుకలశాల కొలదీ పంచామృతాభిషేకాలు జరిగినవి. జ్యేష్ఠ శుద్ధ పంచమి గురువారంనాడు నాగమనీడు ప్రభువులు నాగేశ్వరస్వామివారి యెదుట విజయ చిహ్నముగ అఖండమును వెలిగించి శుక్రవారం నాడు దుర్గామ్మవారికి సహస్రనామ కుంకుమార్చన చేసి శ|| యేకాదశి బుధవారంనాడు సర్వసైన్యాలతో కదలి శివగంగలో వేంచేసియున్న కులదేవతయయిన మహిషాసురమర్దనిని సర్వ దేవతలతోగూడ కొలిచి చక్రవర్తి వరాహలాంఛన పతాకము ఎత్తించి విజయ ఐరావతనామ మత్తగజముల నెక్కి తంజావూరు చేర వెడలినారు.

తన సైన్యానికి తానే ముఖ్య సైన్యాధికారై నడుపుకుంటూ వెళ్ళిన నాగమనీడు ప్రభువుకి ముఖ్య దళవాయిగా జగ్గన్నమంత్రి ధనుస్సులు, యీటెలు, అమ్ములు, శూలాలు మొదలయిన ఆయుధాలతో ఒక మత్తగజాన్ని ఎక్కి నాగమనీడు ప్రభుని కుడివైపున నడుస్తూ సైన్యాన్ని సర్వవిధాలా కనిపెట్టుచూ తాను యిదే ప్రధమపర్యాయం చూసే దేశాన్ని గమనిస్తూ సైన్యాల్ని సింహపురం దగ్గర పెన్న దాటించి భగవంతు నర్చించి తిరుపతి చేరుకొన్నారు. తిరుపతిలో నాగమనీడు ప్రభువు వెంకటేశ్వరస్వామివారి దర్శనం చేసి పూజలుచేయించి ముడుపులుచెల్లించి స్వామికడ శలవు దీసుకొని కతిపయ దినాల్లో తంజావూరు చేరుకొన్నారు.

జగ్గన్న హృదయం పరిపరివిధాల పోతున్నది. మనుష్యుల రక్తాలు ప్రవాహాలు కట్టడం, దేశాలు నాశనం అవడం, మనుష్యులు నిర్మించుకొనే ఊహాపధాలు నాశనం గావడం — మనుష్యులలో దైవత్వమూ రాక్షసత్వమూఉంది కాబోలు. రాజ్యాలు వస్తున్నవి రాజ్యాలు పోతున్నవి. మహారాజులు సింహాసనాలు ఎక్కారు. దేదీప్యమానంగా వెలిగారు. తెరవెనక మాయమయ్యారు. మతకర్తలు సకల శాస్త్రవేత్తలు, వేదాంతులు, మహాకవులు, సంగీత కళానిధులు అందరూ వచ్చి తమ తమ విధులను నిర్వర్తిస్తూ అలా అలా నడిచి కాలంలో కలిసిపోయారు. వీరి రాక గాని పోక గాని యీ అనంత విశ్వానికి అవసరమున్నదా అని జగ్గన్న అనుకొన్నాడు. కీర్తి ప్రతిష్ఠలు కొంతకాలం నిల్వవచ్చునుగాక యీ విశ్వవిశ్వాలలో కోట్ల కోట్ల అంశాంశమైన కీర్తినిగాని ప్రతిష్ఠగాని తాను చేస్తున్నానని విర్రవీగే కర్మగాని యేమౌతవి? రాజులచరిత్రలు దండకవులలో, అభ్యుదయి రచనలలో కవులచే గానం చేయబడుగాక. కవులయొక్క రసవత్తర ఘట్టాలు, తీయని లోతైన భాషలలో రూపం పొందుగాక. ఈ విశ్వంలో వీని పరిణామము ఎటువంటిది? గంటము నడపడంలో తమకు సవ్య సాచిత్వం ఉండుగాక! తన గంటం వాడి మొననుంచి కావ్యరస ప్రవాహాలు సుడులు కట్టుకొని పోయినవి కాక! అవి తాటాకులలో ఉన్నవి. ప్రతిఅక్షరము క్షరము కానిదా? క్షరముకాని ఆ అక్షరాలను తన హృదయంలో మోసే తాళపత్రం దివ్యశక్తి స్వరూపమా?

ఈ లాంటి ఆలోచనలతో జగ్గన్న తంజావూరిలో తమ కేర్పరిచిన విడుదులలో బసచేసినారు. బృహదీశ్వరుని, బృహన్నాయకిని అర్చించినారు. భోజకృష్ణదేవరాయల అపరావతారమైన శ్రీ రఘునాధ రాయలమహారాజు కొలువులో ఆంధ్రసామ్రాజ్య మహాద్భుతము కన్నులార కనుగొన్నాడు.

గొప్ప వ్రాయసగాడైన జగ్గన్నమంత్రి, మహారాజు తనకోటలో నిర్మించిన సరస్వతీ మందిరానికి యాత్ర చేసినాడు. దారు దంత పేటికలలో సంస్కృతాంధ్ర ద్రావిడ కర్ణాటక గ్రంథాలు వేలకొలదియున్నవి. పూర్వగ్రంథాలు, ఆధునిక గ్రంథాలు అనేక రకాలయిన వ్రాతలలో తాటాకుల మీద విన్యాసమై ఉన్నవి. సరస్వతీమందిరము గ్రంథరత్న భాండాగారమే గాదు, అనేక దివ్యత్వాలు సదా ప్రత్యక్షమై సభ తీర్చియున్న పావనభూమి యది. కర్కశులై రాక్షసత్వము వహించగల్గిన మనుష్యులు తమ దివ్యత్వం లోంచే గ్రంథాలు వ్రాయగల్గినారుగాబోలు! మనుష్యునిలో దివ్యత్వం ఏ ఆజ్ఞాచక్రంలోనో దాగి ఉంటుందా ?

జగ్గన్నమంత్రి ఇంటి దగ్గర, పూజా పీఠంమీద వున్న తన గంటాన్ని తలుచుకొన్నాడు. తనకు గ్రంథాల్ని చూపిస్తూన్న గ్రంథాలయాధిపతిని "స్వామీ ! శ్రీరఘునాధ భూపాలుడు రచించిన గ్రంథాలు ఒక్కసారి నాకు చూపించగలరా?" అని ప్రశ్నించినాడు. "ఆ పెద్దపెట్టెలో వున్న దంతపు పేటికలో మహారాజు రచించిన రామాయణ గ్రంథమున్నది. ఆ రజతపేటికలో నున్న పుస్తుకము రఘునాధ మహారాజు కృతమైన వాల్మీకి చరిత్రము. ప్రభువులు ఇప్పుడు

మహాభారత తాత్పర్యసంగ్రహము రచిస్తున్నారు. ఈ పెద్ద పెట్టెలోనున్న దంతపేటికలలోని గ్రంథాలన్నీ రఘునాథ ప్రభువుల వారికి అంకితము లిచ్చినవి. అది విజయవిలాసము. అది అలంకార రత్నాకరము. ఇది సాహిత్య రత్నాకరము. యజ్ఞనారాయణదీక్షిత మహాకవి రచించినది."

జగ్గన్న — "రామభద్రాంబికాదేవి అద్భుతమైన కావ్యాన్ని సృష్టిస్తున్నారని వినికిడి." "రఘునాథాభ్యుదయ మను మహాకావ్యాన్ని ఆమె రచియిస్తున్నది. శ్లోకస్వరూపాన అమృతమే రూపెత్తిన రసవత్తర మయిన కావ్యం సుమాండి అది."

"ఔను, ఆమె యశము, కృష్ణాగోదావరీ తీరాలవరకు వ్యాపించింది."

౬

శ్రీ రఘునాథమహారాజు సైన్యాలు జైత్రయాత్ర సాగించి ఆషాఢ శుద్ధ పంచమినాడు తోపూరునందు ఆంధ్ర సామ్రాజ్యం విచ్ఛిన్నం చేయదల్చుకొన్న గొబ్బూరి జగ్గరాయలతో తలపడి, షష్ఠినాడాతనిని యుద్ధంలో సబంధుకంగా సమయించినవి. మహాసైన్యం వ్యూహరచనయందు, యుద్ధము నందు అతిరథుడయిన రఘునాథరాయలు, ధర్మరాజు తన సహోదరుల సహాయం పొందినట్లు, నాగమనీడు, యాచమనాయుడు మొదలయిన మహావీరుల సహాయముతో శత్రు సేనలను నుగ్గాడి విజయలక్ష్మికంఠమునందు పరిగ్రహణ పుష్పమాల వైచినాడు.

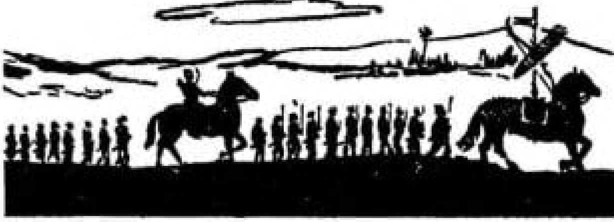
ఆ యుద్ధంలో శ్రీమంతు నాగమనీడు ప్రభువున్ను, ఆతని దళవాయి జగ్గన్నమంత్రియున్ను చూపించిన పరాక్రమము ప్రభువయిన రఘునాథరాయలు నిండు సభలో మెచ్చుకొన్నాడు. రఘునాథరాయని సచివులలో ఒకరయిన చెంగల్వల ప్రకాశకవిమంత్రి (విజయరాఘవ నాయక వంశావళి కావ్యము రచించిన చెంగల్వల కాళకవి దగ్గర జ్ఞాతి) జగ్గన్న మంత్రి ప్రతిభకు, పాండిత్యానికి, సేనల్ని నడిపే బంటుతనంలో ఆతని ప్రజ్ఞకు యెంతో మెచ్చుకొని, నీలాంబుజలోచనీదేవి లా వెలుగు తన పుత్రికను పత్నిగా స్వీకరించ వలసినదని నాగమనీని ప్రభువుద్వారా సందేశము పంపెను.

నాగమనీడు ప్రభువు రఘునాథ భూపాలుడు తనపై చూపిన ఆదరాభిమానాలకెంతో సంతోషించి 'సమరవ్యూహ నిర్వచన', 'పరగండ భైరవ' అను బిరుదాలను భక్తితో స్వీకరించి జగ్గన మంత్రికి తన ఆస్థానంలో మంత్రిత్వ పదవిని మహారాజు సమక్షంలోనే అర్పించినాడు. కడలి పురాన్నుండి రామన్నమంత్రి సకుటుంబముగ తంజావూరు వేంచేసినాడు.

జగ్గన్నమంత్రి వివాహం అతి వైభవంగా జరిగింది. ప్రభువుతో, బంధువులతో, భార్యతో, భార్య బంధువులతో జగ్గన్నమంత్రి దేవరకోట వచ్చి చేరినాడు. దేవరకోటలోను కడలిపురంలోను అనేక మహోత్సవాలు జరిగినవి.

వ్యవసాయం చేసుకుంటూ, కృష్ణవేణీ తీర ప్రదేశాల ఆనందంతో విహరిస్తూ, రాజకార్యాలు నిర్వర్తిస్తూ జగ్గనమంత్రి తన గంటాన్ని మళ్ళీ చేతపట్టినాడు. 'సత్యభామా విజయ'మను సంస్కృత కావ్యాన్ని, 'నాగమనీడు ప్రభు విజయ'మను తెలుగు కావ్యాన్ని ప్రారంభించి జగ్గన రెండు నెలలలో పూర్తిచేసి ప్రభువున కంకిత మిచ్చినాడు. అంకిత మహోత్సవము కోటలో అఖండంగా జరిగింది. రఘునాథ సరస్వతీమందిరము దర్శించిన నాగమనీడు ప్రభువు పెన్నిధియైన జగ్గనమంత్రి తనకు బాసటగ నుండగా ఏమి కొదువ

యని దేవరకోటలోను సరస్వతీ మందిర మొకటి నిర్మించ దలచుకొన్నారు. జగ్గన్నమంత్రి గంటం లోంచి ప్రవహించి వచ్చిన పూర్వకవుల గ్రంథాలు రామన్నమంత్రి, జగ్గన్నమంత్రి శిష్యులైన యనేకులు వ్రాసియిచ్చిన తాళపత్రగ్రంథాలు ఆ మందిరంలో వెలిగిపోయినవి. కృష్ణానది నవ్వుకొనుచు ఉత్తరవాహినియై ప్రవహించి సముద్రుని చేరుకొన్నది.

దీపం సెమ్మా

౧

ఆ రాగి సెమ్మా ఎన్ని శతాబ్దాల క్రితం చేశారో మా తాతయ్య కూడా చెప్పలేకపోయాడు. అయితేమాత్రం మా కుటుంబంలో ఆరు తరాల్నుంచీ దేవతార్చన పీఠం దగ్గిర ఆవు నెయ్యి వత్తులదీపం కాంతులు ఆనందంగా విరజిల్లుతూ వుండేది.

మా తాతయ్యే చిన్నతనంలో నన్ను కాళ్ల వుయ్యాల వూగిస్తూ, 'వుయ్యాలా దంపాలా' అని పాట పాడుతూ ఆ సెమ్మా కథ చెప్పాడు.

"చిట్టిగా అప్పుడే వయిందనుకున్నావు, మా తాతయ్య తాతయ్య తాతయ్య రామేశ్వరం నడిచి వెళ్తూ కుంభకోణంలో ఆగాడు."

"తాతయ్యా! కుంభకోణం మన చింతలదొడ్డి వెనకాలా? అక్కయ్య నువ్వు చెప్పావని చెప్పింది లే".

"కాదురా — ఇంకా దాని వెనక ఎంతో......దూరం. ఆ కుంభకోణంలో ఆయన సోమవారం వుదయమే కోనేరులో స్నానంచేసి, సంధ్యావందనం వార్చి, మడిబట్టలు, రాగి చెంబు, వుద్ధరిణెతో గోపురం దగ్గిరకు వెళ్లాడు."

"గోపురం అంటే — గుళ్ళో మనుషుల నెత్తిమీద పూజారి పెట్టడూ, అదా?"

"కాదురా నాన్నా! మనవూరి గుడికి ముందరగా ఇంకో గుళ్ళాగ ఎత్తుగా లేదూ; అది."

"అవును ఎన్నో బొమ్మలు చెక్కి వున్నాయి. మెట్లు మొన్నసాయంత్రం అప్పు డెప్పుడో చిట్టచివరదాకా నే నెక్కుతే — మీరంతా కంగారు బడ్డారు. అమ్మ ఏడ్చింది..."

"ఆరి నీ — గేపకం వుందీ ! విను అక్కడ ఒక ముసలమ్మ ఒక చిన్న పిల్లతో అడిలిపోతూవున్న చూపులతో యిటూఅటూ చూస్తూవుంది."

"ఆ చిన్నపిల్ల అందంగా వుందట. ఆవిడ మా తాతయ్య తాతయ్య తాతయ్యని చూచి ఒణుకుతూ తెలుగుతో "నాయనా మీ దేవూరు — మీరు తెలుగు వాళ్ళా" అని కంట నీరు పెట్టుకుంటూ వణుకుతూ అడిగిందట."

"అన్ని చోట్లా తెలుగేగా!"

"కుంభకోణంలో అరవం మాట్లాడుతారులే. అందుకని వాళ్ళు అరవవాళ్ళు".

"ఆ ముసలమ్మ తెలుగావి డన్నమాటా తాతయ్యా! ఆ తరవాత చెప్పవూ?"

"మా తాతయ్య తాతయ్య తాతయ్య 'అవునమ్మా మాది గోదావరీతీరం' అని కులగోత్రాలన్నీ చెప్పాట్ట. ఆ ముసలావిడ ఘొలుఘొలున దుఃఖిస్తూ 'నాయనా ! నా కొడుకు యిక్కడ రెండేళ్ళ కిందట రెడ్డిప్రభువుల పనిమీద వచ్చాడు. భార్యాకూతుళ్లనుకూడా

తీసుకువచ్చాడు. ఆర్కాటు నవాబుల కొలువులో రెండేళ్లు వుండి చిదంబరం మొదలైన క్షేత్రాలు సేవిస్తూ వచ్చాడు యీ వూరు. ఇక్కడ రెండు నెల్ల క్రితం జబ్బుచేసి నా కుమారుడూ, మహాపతివ్రత కోడలూ నన్నూ యీ కసుగాయసూ దిక్కులేని వాళ్లని చేసి వెళ్లిపోయారు' అందిట. ఆమె పట్టలేక ఏడుస్తుంటే నలుగురూ మూగారట. మా తాతయ్యా తాతయ్యా తాతయ్యకు కూడా కన్నీళ్లు తిరిగి, వాళ్లని కోవిల్లోకి తీసుకుపోయి ఓ మండపంలో కూచోమని, తానూ కూచుని, వాళ్ల పుట్టుపూర్వోత్తరాలు తెలుసుకున్నాడు.

కొడుకూ కోడలూ పోగానే రెడ్డి ప్రభువుల కా కబురంది ఆ ముసలమ్మకి కబు రంపారట. ఆవిడ తక్షణం బయలుదేరి రామేశ్వరం వెళ్ళే జట్టును ఒకదాన్ని పట్టుకొని కుంభకోణం చేరిందట. తల్లిదండ్రు లిద్దరూపోగానే ఆ పిల్ల అస్తమానం ఏడుస్తూ బెంగపెట్టుకు పోయిందట. పాపం ఆ వూళ్లో వున్న పెద్ద సంపన్న గృహస్థు డో అయ్యరు ఆ పిల్లను తన ఇంట్లో వుంచుకున్నా అరవంరాక బెంబేలెత్తిపోయిందట. వాళ్ల బామ్మ రాగానే ఒక్క ఉరుకురికి కౌగలించుకొని మూర్ఛ పోయిందట."

"తాతయ్యా నాకూ ఏడుపు వస్తోంది"

మా తాతయ్యా తాతయ్యా తాతయ్యా వాళ్లనితీసుకొని మన వూరు తీసుకు వచ్చాడు. కులగోత్రాలన్నీ చూసుకుని ఆ పిల్లని తన కొడుక్కి చేసుకున్నాడు. ఆ పిల్ల ఒక్కతె సంతానం గనక తండ్రి ఆస్తి అంతా మా నాన్న తాతయ్యా తాతయ్యకు వచ్చిందిరా బాబూ."

౨

మా తాతయ్యా తాతయ్యా తెచ్చిన ఆస్థిలోకల్లా ముఖ్యమైందే ఈ రాగి దీపం సెమ్మా. ఆ సెమ్మాతోనే వచ్చిం దాస్థి ఆవిడ తండ్రికి. గుంటూరు సీమనుంచి రెడ్ల ప్రభువుల రాయబారిగా వచ్చా డాయన ఆర్కాటు నవాబు దగ్గిరకు. ఒక రోజున ఆయన ఆ వూళ్లో తిరుగుతూ వుండగా అంగడివీధిలో ఈ సెమ్మా అమ్మకానికి వచ్చింది. ఆ సెమ్మా కళకళలాడుతూ దివ్యంగా కనపడింది ఆయనకు. మాట్లాడకుండా అడిగినంత డబ్బిచ్చి కొనుక్కొచ్చి ఆయన దేవతార్చనంపెట్టె దగ్గిర పెట్టాట్ట.

ఆ సెమ్మా శిల్పం పని అతి అందంగాను, నాజూకు గాను, అద్భుతంగాను వుంది. కిందమట్టు కమలం, అందులోంచి కాంతి తీగలా కలశాలు, చక్రాలు, కమలాలు, తీగెలు, తామరకాయలా పై కెదిగి అష్టదళ పద్మములా సెమ్మా ప్రమిద తెలిసింది. ఆ ప్రమిద మధ్య నుంచి ఒక తీగ పైకి పోయింది. ఆ తీగె చివర ఒక హంస చాలా ఒయ్యారంగా నిలిచి వుంది. ఆ హంస మీద సంపూర్ణ ప్రపుల్ల కమలం, దాని మీద పద్మాసనాసీన ఐన లక్ష్మీ—సరస్వతీ, చతుర్విధ పురుషార్థాలు, విజ్ఞానవీణ, తాళాలు, అష్టహస్తాలతో పట్టుకొని హాసవిలాసంగా వున్న వదనంతో వెలిసి వుంది.

ఆ సెమ్మాలో ఆవు నెయ్యి గాని యింకోటి పోసేందుకే వీలులేదు. పమిడిపత్తి వత్తులు పెట్టి దీపం వెలిగిస్తే ఐశ్వర్యప్రదమైన వెలుగులు వెదజల్లుతూ, దేవతార్చనం పెట్టెలో వున్న దేవతల విగ్రహాలు ప్రాణశక్తులతో ప్రత్యక్ష మయ్యేటట్లుగా వెలిగేది.

ఆ సెమ్మా దేవతార్చనంపెట్టె దగ్గిరకు వచ్చి నప్పటి నుంచి ఆ బ్రాహ్మణుడికి వచ్చిన తెలివి తేటలు అద్భుతం. రాజకీయంలోనేకాకుండా శాస్త్రాల్లో, కవిత్వంలో అన్నిటిలో ఉత్సాహం కలగడం వాటిలో మంచి ప్రజ్ఞకూడా కలగడం ఆరంభించింది. నవాబుగారికి ఆయనంటే గాఢం అయిన ప్రేమ కలిగి నిక్షువుదోసిళ్లు యివ్వడం ప్రారంభించాడు.

అల్లా రెండేళ్ళు జరిగింది. కుంభకోణం వెడదామని ఆయన యిల్లాల్నీ కూతుర్నీ వెంటబెట్టుకొని దేవతార్చనం పెట్టె తీసికొని, బలువని ఆ రాగిసెమ్మా మాత్రం వదిలిపెట్టి బయలుదేరాట్టాయన.

అది బెడిసికొట్టింది కాబోల్ను. కుంభకోణం వెళ్లాడో లేదో భార్యభర్తలకిద్దరికి కొంచెం జ్వరం వచ్చి, సంధి పుట్టి కూతురికి జననీజనకుల్ని యెడబాపిపోయారు.

వారి కుమార్తెను మా తండ్రి తాతయ్య తాతయ్యకు యిచ్చి వివాహం చేసినప్పుడు వారి ఆస్థితోపాటు రాగానే మా యింట్లో దేవతార్చనం దగ్గిర వెలిగిపోవడం ప్రారం భించింది ఆ సెమ్మా. అప్పటినుంచీ మా వాళ్ళంతా యే చదువు చదివినా అందులో సంపూర్ణ పాండిత్యం. ఏది పట్టినా బంగారం. మమ్మల్ని జమీందారులనే అంటారుగా!

ఆ సెమ్మా గృహం శుచి చేసి, ఇంటి ఆవిడ పూజల అరుగు అలికి, ముగ్గులు పెట్టి— దీపం పెట్టగానే ఆ లక్ష్మి సరస్వతీదేవి పక్కున నవ్వేదట. ఆ దీపంలో నెయ్యి అయిపోయే ముందు యెవరికో ఒకరికి తప్పక జ్ఞాపకం వచ్చే తీరేదట. రాత్రల్లా యెవరికో ఒకరికి మెలకువ వస్తూనే వుండేది. తెల్లవారగానే గాలివేసినట్లు ఆరిపోయేది. అందాకా గాలివాన వీస్తున్నా కదిలేది కాదని చెప్తారు.

3

ఆ సెమ్మా పోయింది యిప్పుడు. అప్పణ్ణుంచి మా యింట్లో అన్నీ దురదృష్టాలే. ఎల్లా పోయిందో?

మా తండ్రిగారు ఇంగ్లీషు పరీక్షల్లో బాగా పేసవు కుంటూ వచ్చారు. ఆయన జిల్లాజడ్జీపని చేస్తున్నారు ఇప్పుడు. ఆయన ఉద్యోగంలో ప్రవేసించిన కొన్నాళ్ళకే మా తాతగారు కాలధర్మం చేశారు. కోర్టుమునసబీ పని చేసినన్నాళ్లూ మా తండ్రిగారు యెవరో ఒక బ్రాహ్మణ్ణి దేవతార్చనం కోసం వుంచారు. సబుజడ్జీ అయింది. అప్పట్నుంచి ఆ పని పోయింది. ఒక జమీందారుగారి కుమార్తెనని మా అమ్మ దీపం పెట్టడం మానేసింది. ఆ దేవతార్చనం పెట్టె నెమ్మదిగా మా స్వంత గ్రామంలో వుంచేసాం. ఇల్లా వుంటూవుండగా మా అమ్మకు జ్వరం ప్రారంభం; సంధిలోకి దింపింది. ఎంతమంది గొప్ప వైద్యులు ప్రయత్నాలు చేసినా మా అమ్మ మమ్మల్ని తీరని దుఃఖంలో ముంచి వెళ్ళిపోయింది.

ఆ తరవాత మా యింట్లో దొంగలు పడి పదివేల రూపాయల ఆస్థి దోచుకొని పోయినారు. మా చెల్లెలుకు కలరా వచ్చి మూడేళ్లకిందట కాలం చేసింది. అప్పుడే జడ్జీ పని అయింది మా నాన్నగారికి.

నేను బాగా పరీక్షల్లో కృతార్థుణ్ణి అవుతో వుండేవాణ్ణి. అల్లాంటిది బి యె. పరీక్షకు వెళ్ళాలంటే జబ్బు. మూడేళ్లు ప్రయత్నం చేశాను కాని లాభం లేకపోయింది. నాకు ఎంతో ఏడుపువచ్చింది. మా నాన్నగారి దగ్గరకి వెళ్ళాను.

"నాన్నగారూ యింక నేను చదువు మానేస్తా"

"పోనీలే! చదువు కేమి గాని మంచి బలంగా వుండే వాడివి నీకు కళ్ళు గుంటలుపడ్డాయి. బెంగా?"

"నాకు... ...ఏమీ తోచదండి. రెండుమూడుసార్లు ఆత్మహత్య చేసుకుందాం అని

అనిపించింది."

"ఛా! వట్టి వెఱ్ఱివాడవులా వున్నావు. మొన్న డాక్టరు విశ్వనాధరావుగారు ఏమి చెప్పారు?"

"ఆయన నాతో ఏమీ చెప్పలేదు మీ తోనే మాట్లాడుతాను అన్నాడు." మా నాన్నగారికి అక్కణ్ణుంచి నాకు మల్లేనే బెంగ పట్టుకుంది. ఆరునెలలు సెలవు పుచ్చుకున్నారు. మేం అంతా మా స్వంత గ్రామం వెళ్ళాం. గోదావరి తీరాన్న నేను రోజూ విశ్రాంతికి వెళ్తూ వుండే వాణ్ణి.

ఒకనాడు నేనూ మా నాన్నగారూ మా మేనమామా యింకా యింకా యితర చుట్టాలూ వూళ్ళో వుండే పెద్దలూ అందరూ మా మేడ మీద కూర్చుని తాంబూలాలు వేసుకుంటూ వున్నాము. ఆ సమయంలో మా నాన్నగారు చటుక్కున లేచి కిందికి దిగివెళ్లారు. నాకు ఏమిటో భయం వేసింది. ఒళ్లు పులకరించింది. కూడా మేడ దిగి నేనూ వెళ్లాను. ఇద్దరం పడమటింటిలోనికి వెళ్లాం. అక్కడ అలుకులు, ముగ్గులు లేకుండా పూజ అరుగుంది. మా నాన్నగారికి కళ్ళనీళ్లు వచ్చి దేవతార్చనంపెట్టెలు కలశాలు వున్న అలమారు తలుపు తాళం తీసి, తెరిచారు. అందులో ఏమిటో ప్రాణం లేనట్టే వుంది. అన్ని విగ్రహాలూ వున్నాయి.

"బాబాయి రాగిసెమ్మా యేది?"

"ఏ రాగిసెమ్మా?"

"కుంభకోణం రాగిసెమ్మా"

"అవునవునండి ఏదీ? అడగనాండి మావయ్యానిపిలిచి?" ఎంతమందిని కనుక్కున్నా యెక్కడాలేదు.

అప్పణ్ణుంచి మా నాన్నగారు దీపం సెమ్మా కోసం లోకాలు తల్లక్రిందులు చేయడం మొదలు పెట్టారు.

౪

నాకు నాలుగైదు సంబంధాలు, ఆంధ్రదేశం లోకి గొప్పవి వచ్చాయి. ఒక సంబంధం మా నాన్నగారికి ప్రాణ స్నేహితుని కుమార్తె. ఆ అమ్మాయి చాలా అందంగా వుంటుందని అందరూ అంటారు. ఆమె బొమ్మచూసిన నేనూ అల్లాగే అనుకున్నా. ఆ అమ్మాయిని చూడ్డానికి నేనూ మా నాన్నగారు వెళ్ళాం గుంటూరు.

అప్పుడు విజయదశమి. గుంటూర్లో అందరూ కలశాలు పెట్టి నవరాత్రములు జరుపుతారు.

మా నాన్నగార్ని నన్నూ ఆ యింట్లో చేసిన గౌరవం యింతా అంతా కాదు. అప్పుడే పండగలకు రాబోయే అల్లుడు వచ్చాడా అన్నారట లోకులు.

వాళ్ళింట్లో పండగబొమ్మలు పెట్టారు. ఒక గది యిచ్చారు వాళ్ల అమ్మాయికి. ఒక్కతే కూతురు. ఆ అమ్మాయి తమ్ముడు నా దగ్గిరకు వచ్చి అస్తమానం ఎగాదిగా చూడ్డం. అతని కళ్లు విశాలంగా బాగానే వున్నై; ఆతని అప్పగారి కళ్లు."

దశమిరోజున బొమ్మల గదిలో ఆ అమ్మాయిని చూడ్డానికి ఏర్పాటయింది. లోపలికి వెళ్ళా. మిల మిలలాడుతూ బంగారు బొమ్మలా నుంచుంది. సిగ్గు నవ్వు మోముతో ఆ అమ్మాయి. నాకు సిగ్గు వేసింది. నా గుండె కొట్టుకుంది. ఆ అమ్మాయి అందం వర్ణించడానికే వీలులేదు. "ఆ అది ఏమిటి? అయితే సూర్యనారాయణరావు— ఆ రాగిసెమ్మా ఎక్కడిదోయి?" అని అడిగాడు మెరిసిపోయే కళ్ళతో మా నాన్న.

"చెన్నపట్టణంలో విక్టోరియా మందిరంలో కొన్నాను"

"ఈ సెమ్మా మాది సుమా"

"ఆహా ఏలా వెళ్లిందక్కడకు?"

అక్కణ్ణుంచి తంతివార్తల్తో విచారణ జరిపించ చివరకు ఒక పప్పు మిఠాయి అమ్మేవాడికి మా యింటి కాపలా కుర్రాడు అమ్మినట్టు. అది వాడు రాజమండ్రిలో కంచర దుకాణానికి అమ్మినట్టు, వాళ్ల దగ్గర ఒక గుమాస్తా కొని విక్టోరియా మందిరం వాళ్ల కమ్మినట్టు తేలింది.

ఆ సెమ్మా నా ప్రాణము, నా ఆత్మ లాగేసింది. ఆ అమ్మాయి మా యింటికి కాపురానికి వచ్చేటప్పుడు ఆ రాగి సెమ్మా పట్టుకొనే వచ్చింది.

మా తండ్రిగారు దేవతార్చన రోజూ చేస్తారు. నా ప్రియపత్ని, దీపం కాంతులు బంగారు మోమునకు అద్భుతమైన తేజం యివ్వగా, ఆ దీపం బమిడిపత్తి వత్తులతో రోజూ ఉదయాన్నే మడి గట్టుకొని వెలిగిస్తూ వుంటూంది.

